

ЛІСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XV. Ч. 171-172-173
КНИЖКА 7-8-9, 1967.

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

Основник і гол. редактор 1953-1966: д-р Микола Шлемкевич †

Редакційна колегія:

Дмитро Кузик, Микола Степаненко, Остап Тарнавський.

За видавництво: Коєсть Паньківський, Ярослав Заремба, Роман Савицький, Марта Шлемкевич-Савицька, Лев Ломиш.

ЗМІСТ:

Микола Шлемкевич: Перший ранок у незнаній столиці	1
Ілля Витанович: Соціологічна спадщина М. Шлемкевича	9
Маркіян Заяць: „Тернисте питання”	16
Д. Козій: „Спинись, хвилино! Ти прекрасна!”	26
Іван Драч: Сполето, поезія, 1967	31
Степан Ванчицький: „В огні окрадена”	35
Богдан Пимбалістий: Вдарити по столі, ножиці відозвуться	42
О. Т.: СКВУ — формальна маніфестація	48
М. Мельник: За єдність визвольного руху	53
С. В.: З дискусій про демократію	56
Заява про сучасну ситуацію в Україні	59
Українське Літоб'єднання в Польщі	63
Надіслане до Редакції — Комунікати — Чому?	

Листи до Приятелів

LETTERS TO FRIENDS

Рік XV. ч. 171-172-173

Книжка 7-8-9, 1967

Микола Шлемкевич

ПЕРШИЙ РАНOK У НЕЗНАНІЙ СТОЛИЦІ*)

„І пошило свою тугу до вас
Хай за полі вас миче...”

I. Франко, „Мойсей”.

Людина до того часу молода, поки в ній живий порив у далечіні у творчість, той порив, що у серці щемить, як туга. В кого погас гіркий біль і солодка розкіш росту, той уже старий, хоча б йому було літ менше як 20...

Оде життя пливе вам, як річка, взята в бетонові береги, рівно, однomanітно, навіть щасливо, і вдоволено. Та час-до-часу щось прокидається у вашій душі, якесь неокреслене почування. Вам чогось треба, чогось бракує, а все навкруги стас бліде і сіре, як захмарений день. Ви самі не знаєте, чому вам так нудно. Ви самі не вмієте собі сказати, чому всі ті речі і справи, що ними ви щодня займаєтесь, раптово зробилися такі байдужі. Ви найрадше хотіли б втекти від цього невідомого, німого ще й безлікого гостя, що великом птахом розпростер крила над вами і давить душу. Берете палицю і йдете в міський сад, чи в поле, в ліс. Та швидші кроки туги, ніж ваші ноги. Ідеете поїздом. Вікно відчинене і вітер то б'є, то пестить вам обличчя. Але від туги, що у нашім власнім серці, не втекти вам ніколи.

Одного ж дня та туга-немова дістас ім'я і починає приказувати вам. Ви вже знаєте, за чим вам нестерпно банно. Тоді шепчете ім'я якоїсь дівчини чи хлопця, або вдивляєтесь внутрішнім зором в якийсь заманливий задум — ідею. Пам'ятасте певно нашу першу прогулянку. Там пізнали ми, що той демон туги, Ерос, є і демоном любові і світоглядового мислення.

З тієї хвилини, коли ваша туга почала говорити виразною мовою, світ для вас зміняється. Тоді все у ньому має цінність остильки, оскільки має воно якесь відношення до коханої особи чи до укоханої мислі. Тепер знаєте, чому все інше, дотеперішнє, давнє — таке сіре вам і байдуже. Коли ж вам накидають його як обов'язок, тоді стас воно вам просто ненависне. Ви хотіли б забути все те, втекти від всього того, так як перетомлені цілорічною працею в школі, втікали ви в перші дні ферій у повне, свободне дозвілля. Ви не хотіли тоді ніяких правил, вам досить тієї розміреності годин, де на кожну з них точно призначена якась робота: в тій вставати, в тій істи, в тій вчитися. Ні, ви нуряєтесь в незв'язаній без журності мрій і дій. Ви просто спочиваєте тоді душевно, віддаючися безвольно примхам і забагам хвилини.

Це досвід, що його проходить кожна свіжа ще, незачерствіла душа. Це й досвід, що його проходить і людська мисль взагалі. Ось й захопило якесь важне питання. Воно стас в осередку мисленних зусиль якоїсь епохи. Таким питанням, такою найпершою справою

*) Закінчення з ч. 168-169-170 ЛП.

мислі і совісти було недавно, як знаємо, питання ідеалізму і матеріалізму. Що це значить, хай про це посвідчать такі приклади. Скільки жертв, і то наших українських жертв, поглинув фанатичний большевицький матеріалізм. Або інший приклад. Ідеаліст цінить у людині головно духа. Матеріаліст скаже, що людина це складна машина та їй годі. А все ж людина це дух і матерія. Які ж взаємини між тими первісними? Про те написали, особливо німецькі учени, силу-силенну наукових праць. Нараховують, що під кінець XIX і на початку ХХ стол., з'явилось на ту тему понад три тисячі вченіх розпрап. Саме питання від того остаточно не вияснилося, тільки заплутилося, мов оті вулички, що ми мандрували ними під час попередньої прогуллянки, поки не забажали вибратися на ширші майдани життя.

Бо саме чим більше вчених праць топталося навколо питань про ідеалізм і матеріалізм, тим частіше в свіжих душах прокидалася туга вийти із сутінків усіх тих безконечних суперечок і вічних повторювань на якісі нові обрії. І вкінці та туга находила собі свої нові гасла. Одним із головних було: — життя. Мисль раптово відвернулася від давніх питань, вони стали для неї мов заялезена перепочена одежда, що її радо скидаємо літом, щоб купатися в сонячному промінні і в прохолодній вогкості річних хвиль. Це було якесь радісне пробудження. В ньому було щось із тури і поранкового почування доктора Фавста, що нарешті усвідомив собі сумний стан, де

*Statt der lebendigen Natur,
Wo Gott den Menschen schuf hinein,
Umgibt in Schutt und Moder dich
Nur Tiergeripp und Totenbein.*

(Замість живої природи, що в неї ввів тебе Бог, створивши, оточує тебе серед руївниць і гнилі тільки кістяки тварин і людей).

Тож геть старі питання про духа, матерію, тіло, їх взаємини! Хай живе життя! Вчені надаремне намагалися в своїх робітнях із матерії зліпити живе тіло, а ось навколо бачимо, як із живого постає мертві. Тож життя вважаймо за первооснову, за щось первісне, і до його звернім напів думку і напів любов, зайняті досі тінами.

Для того, хто знайшов предмет своєї тури, світ міняється. Так було і тут, коли туга нового часу знайшла своє основне поняття: — життя. Як приблизитися, як пізнати це життя? Адже точна наука пізнає тільки те, що вмерло. Вона може трупа різати, розкладати. Саме життя не дається такому дослідові. Найти історичні науки, і ті записують і описують те, що було, те, що минуло. Так як же ж скопити живу царівну життя?

Розумовий дослід, раціональна метода, як бачимо, тут безсилі. Життя не дається аналізувати, тільки відчути, пережити. Треба вчуватися в житті, в живе творіння, треба вчуватися в історичні особи, події, якщо хочемо відтворити їх у нашій душі. Або, як кажуть, треба більше розуміти, ніж пізнавати, треба скопити життя інтуїцією. Отже не раціональна метода, але інтуїтивна, веде до пізнання життя. Розумовий спосіб ледве доторкається зовнішньою оболонкою життя, того, що вже в ньому застигло, затвердло. Але гарячу пливку ляну життя, спіznати може тільки інтуїція.

Подібне треба сказати і про практичну постаєу в житті. Минулі часи, що вірили тільки розумові і клялися на нього, хотіли життя упорядкувати тільки на основі розумних засад. Та всі ті вигадки виявилися слабими супроти первісних сил, інстинктів. Інстинкти —

це „великий розум” життя, тоді як те, що називаємо звичайно людським розумом, це тільки слуга тих інстинктів.

Тож даремне заковувати інстинкти в якісі тверді і ніби непорушні розумні закони чи моральні приписи. Сильна воля життя, сильна воля влади валить такі обмеження. Сильна людина не схиляється перед ними, навпаки, вона творить, вона накидає нові закони.

Тож хай живе життя, це значить: хай живуть найдужчі, первісні його сили. Хай живе воля, хай пропадають обмеження І, хай живе волонтеризм! Колись люди молилися правді, в науці і в житті. Хай гине світ, щоб тільки була правда. — Тепер люди почали співати похвальних пісень для брехні, якщо вона помагає їм для розряду волі, інстинктів. Логіка, мораль — стали чимсь немодним. Хай живе іrrаціоналізм, хай живе імморалізм. Хай живуть і розгортаються людські хотіння, пристрасті, кохання, ненависть. Хай живе відхнення, безумний порив!

**

Оце вийшовши із стародавніх вулиць і провулків, що в них за-плуталися ідеалізм з матеріалізмом, знайшлися ми серед гамірливого широкого базару. Це ж у кожнім великім місті є цілі сади і площини, відведені для народного гуляння і галасливих веселощів. Там різні штукарі показують свої штучки і різні крамарі мають і спокушають свою строкатою тандитою. Від карусель крутиться голова і млюсно робиться від гойдалок. А в темних печерах страшать вас дивні, невидані звірі-потвори.

Останніми роками ходили ми такими площами для духових гульбищ.

Молоді читачки і читачі! Чи правда: якийсь знайомий вам увесь галас тих клічів! Вони просякали з європейської свідомості в нашу і наша недавня публіцистика, навмання і безтязмно, приймала всі ті гасла, пила їх і перепилася ними. І оце досі голова нам болить і крутиється.

Та нову зміну пророчить нам нова туга, що розгоряється в серцях. Чуємо знову неспокій душі, і не знаємо ще, але вже відчуваємо мілку крижливість усього того духового базару. Душі хочуть нової правди і відвертаються від близкучих брехень. І вже, як колись, прочуваємо нові розмежування між справді молодими і тими, що знають тільки минуле. Знову є між нами такі, що вже вдоволилися і ситі тими гаслами, пережковують їх на всі летячкові лади, і не чують навіть несмаку.

Але ми віритимемо нашій тузі і підемо даліше шукати відповідник для неї мислей і слів.

МОДЕРНИЙ БУЛЬВАР

Піснями серця перепоєні напів душі і наш край. Але тепер послухаймо могутньої пісні розуму. Підемо за нею широкими, модерними бульварами міста-столиці.

По цей бік і по той бік височезні будівлі: окремі такти пісні. Вони стоять рівними рядами, виструнчені, мов вояки на звіті. Є різниці між окремими каменицями, а все ж є якась одна загальна, спільна всім думка в них. Великих відхилень стилю не допускає комісія, що слідкує за виглядом міста.

Поміж двома рядами домів кам'яні пішоходи, рівні і чисті. На них не зількою свободним паштіцям робити прогулянки під подувом вітру.

На те є замітачі і на те є суворі приписи, що забороняють кидати усякий непотріб на вулицю, особливо ж на пішоход. Навіть ходьба в години посиленого руху означена точним розумним наказом: праворуч пливе людська течія в однім, ліворуч — у противнім напрямі. Жива ріка в гранітових берегах! І сама іздя — це ж плід довгих і докладних міркувань і обчислень. Кожен камінь обтесаний у рівну геометричну форму і встановлений в означене місце і приписанім способом на відповідно приготованім підкладі дрібного шутру і піску. Рівнобіжними прямими виблискують трамваїні рейки. На перехрестях вони прорізані поперечними рейками, мов на зпитку учня, що має ознайомитися з рівністю однобічних і протилежних кутів. Неначе примари несуться над головами залізні птиці літаків і по вулиці мчать дивні виплоди розуму: самоходи, електричні трамваї. Вони, ті автомати, це володарі бульвару. Щоб життя не плуталося ім попід ноги, знova ж розумний наказ забороняє такими бульварами іздити кінним запрягом. А людям дозволено переходити тільки в означеніх місцях. Широкі білі лінії вказують рівну стежку, а кольорові знаки на вежі або рука поліциста дають команду.

Граніт, залив і машини — це царство, що твердою стопою придавало вільну колись і житву праці. І неначе бранці в тріумфальнім поході переможця, біжать ряди топіль, та не так, як їх вітер посіяв і земні соки та сонце зrostили, але там, де їх згідно з обдуманим, розумовим пляном, нарисованим на папері, посадили і під одну міру підстригли. Травичці заборонено, як і людям, сходити там, де добра воля і ласка Божа. Зелений рівно кошеній моріг, прочищений від самовільного жовтого кульбабиного цвіту, білоzірок і строкроті, лиснить штучною росою водограю, обведеній заливною решіткою. Життя у в'язниці! І те, що — здавалося б — ніяк не дастесь замкнути в твердих законах, всі небезпечні для людських сердець, для уяви і пристрасті покуси, що виглядають і манять з-поза виставових шиб, усі ті солодкі присмаки і легкі теплі тканини, уся ця гра узорів, барв і обіцянок, — і те скорене розміреному порядкові. На команду, в один час відчиняються крамниці, і на команду в одну годину гаснуть їх облестіві світляні підмови. Тільки машинізований людський голос далі стелиться вулицями, мов пестливий літній туман річними ярами: пісня кохання із грамофонної пластинки, передавана гучномовцем.

Бульвар великого модерного міста — це тріумфальна пісня перемоги числа і розуму над життєвим свавільством, над іrrаціоналізмом. Бульвар модерної столиці — це в граніті і в заливі і точно обчисленім русі втілена розумна мисль людини, що владно діє в мертвій матерії.

„СВІТЕ ТИХИЙ, КРАЮ МИЛИЙ”

Своєрідною протилежністю до великоміського бульвару є вільний степ. Це дика самоволя життя, самоволя рослин і тварин. Якісь межі тому буянню проводять тільки умовини підсоння: зимою відпочиває або дрімає життя, щоб прокинутися весною і толитися у подвії зелені і цвіту. І другу межу буянню дає взаємна боротьба за місце на землі і за доступ до сонця. А так — це царство диких трав і диких габунів, сліпій волі жити і множитися, це царство іrrаціоналізму.

Аж оде згодом плуг хлібороба переорює перші, людською свідомістю вказані, розумні межі. На сторожі їх стають нові кріпості: селянські білі хатки. Навколо них роззвітають молочним цвітом вишневі сади і тихі верби схиляються над плесами ставів. На пагірках

круться крила вітряків, наявні знаки того, що найбуйніший кінь, степовий вітер — і той час-до-часу впрагається в розумну службу людини.

Та цей український світ — це ще не світ розуму, що його бачимо в великом модерні місті. Це світ — молодої душі. В ній діють різні сили: воля, почування і розум — і всі разом дають оту чарівну, справді людську симфонію. В тім сердечнім світі правлять також розумні звичаї, що стають рідним законом. Той світ визнає одну непорушну мораль. Він відвертий також для найвищого плоду розуму, для науки і техніки. Кожен рік означає там поступ і в будівлі хат і в обробці нив. Навіть „неверстові, а вільні, святі” шляхи, що їх оспівував Шевченко, роблять місце залишним рейкам і автострадам. Це прямування до розумного життя, до повільної раціоналізації.

З того світу молодої ще, не скам'янілої, душі народжується своєрідне, українське місто. Воно виростає органічно з душевного багатства нашого життя. Ось село Кирилівка, добре знане нам із життєпису Шевченка. Воно в час, коли ще не було колгоспів, росло собі по-божому і розросталося. В 20-их роках мало вже понад 10 тис. населення, мало українську гімназію, вчительський семінар, як добре галицьке повітове місто. А все ж Кирилівка не втратила характеру села. Такий перший щабель у наше місто.

Та були вже і стотисячні міста, що скидалися на великі розбужні села. Ось зразком може бути Полтава. Це другий щабель угору. І вкінці маємо святе для кожного українця місто — Київ, велику столицю, зроджену не з міжнародного духа, але з української душі. Большевицькі часи своїми будівлями покалчили, але не затерли обличчя цього міста. Коли під'їжджаєте до нього здалеку, то бачите золоті купули церков і зелені купули дерев. Велика столиця, — а все ж така близька до Бога і до природи.

МИСЛЬ І МІСТО

Такий наш шлях до нашого українського міста.

Молоді читачки і читачі! Ви вже певно самі відчули, що йдеться тут про значно глибші справи, а не тільки про місто, як про більшу і багатшу людську оселю. Місто — це осередок життя народу, це так як його голова і мозок. Звідтіля виходять накази і побуди телефонічними і телеграфічними дротами по всьому краю, неначе накази і побуди розуму і волі нервовими проводами. Сюди ж до міста збігаються і відсіля розподіляються всі достатки і скарби краю по залізничних і автострадних дорогах, неначе кров про жилах організму. Тож справа нашого міста — це справа зосередження нашої мислі і волі і створення нашого життєвого центра, це справа перетворення народної плязми в упорядкований організм.

Ясно, що вороги українства не допускали нас до міста і його організованих форм. І на заході і на сході міста були наші і неначі. Це наслідок свідомої політики польської і московської. Нам не давали суспільно дозрівати, але насильно тримали в незрізничкованій сільській первісності.

Були й спроби урбанізації, себто омістовлення українських земель, напр., Донеччини. Але ж знову це робив займанщик у своїм власнім інтересі. Больщевики спішенно насаджували чуже місто на наші землі. Такі міста — це були штучні витвори, не зроджені з наших потреб і нашої крові. До тих міст сунули валки чужих організаторів, інженерів, майстрів, — і валки українських робітників, зігнаних штучним

голодом із напих сіл. Це не були наші міста, це були свідки нашого каліцтва і свідки насильства над нашим життям.

Є ще й у нас самих внутрішній ворог нашого нормального розвитку. Це страх перед розумною організацією, що завсіди вимагає сувереної дисципліни, ладу, а кожну людину ставить на своє місце. Таким ворогом нашого росту угоро є бунтарські завороти з дороги, що раді б бачити нас завсіди в первісному хаосі, а не в ясній і розумній формі. Це анархічні тенденції життя, що нераз прикриваються у нас чужими мудростями. Так було в роки після першої світової війни, коли рідна анархія прикрашала себе і отримувала чужими московсько-інтернаціональними кличками. Коли ж ті гасла збанкрутували перед українства, тоді прийшли нові, що ми з ними знайомилися під час останньої прогулянки по крикливих духових базарах.

Все те, може, для когось теплі кожухи, але в кожнім разі не на нас вони шійті. Деся у середній чи західній Європі і Америці життя величезної більшості населення проходить у такім царстві розуму і числа, серед таких модерних бульварів, що то до них саме нині ми притглядалися. Там шукають повороту до села, до природи. Але нам, що ще починаємо розбудовувати свою мисль і своє місто, для нас проповідь ірраціоналізму, моральної безкарності, розгону для розгону і чину для чину, байдуже чи розумні вони і доцільні, — для нас усе те велика небезпека і прикривка нехіті до розумних форм, що вимагають твердого зусилля і дисципліни.

Ми, що шукаємо своєї мислі і прямуємо до своїх міст, мусимо навчитися цінити саме розум: — творця і організатора сучасного міста. І мусимо навчитися користуватися ним і його плодами. Бунт проти розуму для молодого народу — це дуже передчасна справа, а всі гасла того бунту це „великих слів велика сила”, — як казав Шевченко і присلونа рідної анархії в душах і в житті.

ПОВОРОТ ДОДОМУ

Останній день, остання прогулянка на залізничну станцію. Вчасний ранок, а місто скупане грозою, що мов тисяча ворожих бомбовиків налетіла звечора на стальових хмарах. Люди зникли у своїх сковищах. Всю ніч світили ракети, всю ніч били водні прибої. А нині в повітрі розлита свіжість втихомирених пристрастей, тільки зелене життя побите стелиться по пішоходах, слід цілонічного борсания з дикою стихією. Глибокосиніми і тихими очима дивиться небо крізь роззброєні хмари, що вільно вже і покірно, як отара полонених, сунуть на захід. Лагідна мелянколія сповиває душі. І гомін чистий і повітря прозоре. У серці ж бренить учорашня мелодія, тільки вже на нижній струні. Щось кличе нас додому, щось запрошує у глибини власної душі.

Тож, молоді мандрівнички і мандрівники, досі весна і літо своїми піснями заваблювали нас на майдани і вулиці міста, а тепер слухаймо нової пісні, що кличе до вникнення в себе. Ми вертаємося із світу додому.

Ідемо швидким поїздом. Дорога легким луком колує повз столицю, здіймаючися вгору. Ще оком і пам'яттю, мов прощальними обіймами, скоплюємо місто. Он стара дільниця. Довох ходили ми її плутаними доріжками — ідеалізму і матеріалізму. Ми жили духом при тих вуличках, напувалися їхніми надіями, переймалися їх суперечками. Большевізм і нині хоче замкнути людські мислі в протиставленні ідеалізму, проклятого ним, на Сибір і Соловки засланого і перестріля-

ного ідеалізму, і матеріалізму, що на нього мала сплисти вся ласка остаточної правди.

Поїзд мчить. Старе місто поза нами. Хай собі, — як каже поет, — кружляє, обертається хоч круг лямочки земля стара. Ластівки літають, бо літається... Поїзд мчить. Хай прукаються, як хочуть, поклонники давніх мудрощів. Перед нами панорама нового міста з його розлгими майданами і кицучими базарами, з його модерними бульварами. Вони напіштувати нам свої мудрості. Вирвавши з тісних провулків, — зразу здавалося нам, — життя не хоче, не потребує ніяких меж, ніяких розумом проведених правил для себе. Воно, мов пляжетне лоша, пущене на волю, металося на всі боки, ставало дуба, підкидало задніми ногами, гасало по стернях і озиминах байдуже, розкошуючи рухом для руху, своїм гоном для гону, чином чину, без мети тільки з надміру юних сил і під тиском буйної крові. Та знову хай і як крикливи і блискучі були у нас і в світі звеличники пущених на волю лошат, сучасне життя втискалося дедалі в модерні бульвари з їх розумними рівними лініями і ясними приписами.

Нам здавалося недавно, що вільна пісня життя і розмірена мудрість модерного бульвару — це дві непримиренні крайності. Ми навіть навчилися, наслідуючи інших, протиставити одне одному. Наш поїзд мчить. І оце в одне зливачиться для нашого ока і духа ті неначесуперечності. І нову мудрість, мов спіле яблуко, веземо з мандрівки:

Неправда, неначе життя — це чистий нерозум гону, нерозум сліпої волі, погоня без цілі, без закону. Вчімся не із базарних криків, але із самого життя вичувати його правду. Воно ж, оте життя творить собі розумні закони на те, щоб підводитися щораз вище. Воно саме буде розумні міста і крути вежі в них, щоб звідтіль ясніше бачити своє далеке призначення, як кажуть ті, що мислять, — щоб у кам'яних монументах викувати свою невтишну тугу до вічності, до Бога, — кажуть ті, що вірять.

РОЗУМ ВІНИИ I РОЗУМ ЛЮБОВІ

Війна — батько усіх речей, — казав давній грецький мудрець Геракліт із Ефезу. Війна, часто чуємо, це саме життя зі своїм правдивим обличчям. Тоді спробуймо віднайти і зрозуміти її правду.

Хай війна, це зудар ірраціональних сил ненависті, жажди влади, жажди зиску, збагачення. Де бряжчить зброя, там мовкнуть закони, там притемнюються спокійний розум, не діє справедливість. А все ж порівняйте битву диких племен із сучасним боєм. Там простенікі хитроці, смішне залякування криком чи особливим одягом, — тут невидна спокійна умова праця штабів. Особиста хоробрість, вояцька бравура, навіть і ті прикмети вставлени в точний рахунок. Вони проявляються в рамках означеного боєвого плану. Колишню імпровізованину небивагливу зброю замінили нинішні панцерники, літаки, гармати, де кожне колісце і кожна шрубка — це вислід довгих дослідів і обчислень. Тепер уже не тільки армії, але й цілі воюючі народи з їх господарством стають величкими механізмами скопленими „чотирилітнім пляном”, чи „п'ятіліткою”. Так два бігуни життя: розум і воля-порив у найтіснішім єднанні! Горе народові, що розумом-технікою відстav у війні, або заламався волю. І ще більше горе народові, що є зрозумівші мудrosti життя, хоче триматися і рости одними небдуманими поривами і нерозумними жертвами.

Життя має ще інше обличчя. Ось нове місце його особливого наслічення. Ми бачили їх в алеї парку: він і вона. Вони йшли, тримаю-

чися за руки. Вона дивилася в землю і іноді зводила очі на нього. Він шептав щось, тихо і благально: скажи?! Її очі знову світили у відповідь і вони йшли, а листя дзвонило золотими літаврами.

Ми могли присягнути, що вони не говорили тоді про розумну табличку множення, і мовчання не використовували на складання розумних поділів годин у житті. А все ж, чи нині, чи завтра, чи разом, чи окожне нарізно, вони дійуть до розумної межі своїх прогулянок. Вони своїм почуванням дадуть колись розумну форму упорядкованої родини.

Як одружиння, так само з почувального пориву, з еросу, родиться справжній мистецький чи філософський твір. Творчим божевіллям називає Платон стан правдивого творця. Ми називаємо той стан сном на яви, самозабуттям, відхиленням. Без того позарозумного внутрішнього вогню немає мистецтва. Однаке так само немає його без ясної прозорії форми, що нею мистець скоплює пристрасті, радощі, журу, тугу і щастя. Є якийсь рахунок, якийсь розум у ритмі вірша, у будові драми, музичної симфонії. Є свій закон у мистецтві, що його серед творчого болю шукає справжній мистець. Кажуть, що мистецтво — дзеркало життя. Тож і свідчить воно своїми найвищими осягами про те, що на верхах життя сідаються його почувально-волеві джерела з розумною формою. Верхи життя і верхи справжньої творчості однаково не терплять анархії.

ДИТИНА І ЛЮДИНА

І війна, і кохання, і творчість — це окремі вияви життя людини. А ось вона сама. Вулицею йде дитина, то задивиться кудись, то задб'ється чомуусь. Коли дійде, не знає; куди йде, не збагнете. Синій метелик пурхнув із квітки, що на відчиненому вікні. Дитина простягає ручку, біжить, вибігає на іздию. Самохід нервово трубить. Шоферів учат, що їх найбільший ворог — необличальна, ірраціональна, скажемо, душа дитини.

Та спрокволя через виховання дитина приймає звичаї, у неї вироблюються привички. Казали давні римляни, що привичка — це друга природа. Що ж таке привичка? Можемо сказати — це правило, закон, що народжується. Вона ж — це якась душевна потреба повторювати однакові рухи, займати одну і ту саму життєву поставу при однакових чи подібних обставинах. Подібно і закон вимагає від нас, щоб серед означених обставин робити лише те, а не щось інше.

Також у молодому духові створюються своєрідні привички. Уявлення в'язнуться і притадуються завданням подібності, чи близині, чи одночасності. Постають т. зв. асоціації.

Всі ті звичаї, розумні привички, асоціації ідей становуть поволі твердим стрижнем, що на ньому вже сяк-так тримається юна душа. Це далі приєднуються до тих правил нові основи постійності. Юнак чи дівчина вже свідомо приймають накази моралі і приписи державного закону. І знову дух не відстає від загального росту. І він накладає на себе свій власний закон: розвивати мутні ідеї у ясні і виразні поняття і в'язати їх логічним мисленням. — Все те складники зрілої і свіжої душі. В ній живі хотіння, почування, вільна гра уяви, але все те рухається в межах засвосних звичаїв, привичок, розумних приписів, правил і законів. Це вже не дитина, що блукає півсонна. Це людина, що йде прямо.

Ось вона ходить до школи, як багато з-поміж вас. Вона кінчаче школу. Вибирає фах. І знову ріштають посполу: покликання, любов

Ілля Витанович

СОЦІОЛОГІЧНА СПАДЩИНА МИКОЛІ ШЛЕМКЕВИЧА

В короткій доповіді тільки натяками можна торкнутися найважливіших думок М. Шлемкевича про українську людину в її сопільних переживаннях, про суспільний лад та про його завершення твори-державу.

Щоб повністю піznати й вивчити мислі і життя нашого мислиителя, треба б вибирати його статті розсипані по часописах і журналах¹⁾, його прекрасні передмови до книжок, які входили у видавництвах, що ними він керував, його незабутні промови і доповіді, надруковані, а може також і збережені в рукописах. В останні роки свого життя й творчої праці М. Шлемкевич намагався упорядкувати в послідовну систему свої, впродовж довгих років передумувані думи. В цьому пляні такі випуски серії „Життя і Мислі”: „Українська синтеза чи українська громадянська війна”, „Загублена українська людина”, „Галичанство”, „Верхи життя й творчості”.

Проект синтезу українського суспільного світогляду та практичного його спрямування давно зародився в задумі М. Шлемкевича. Для допомоги в реалізації того задуму він ще на рідних землях гуртував співробітників і прихильників цієї основної ідеї його життя і творчості. Його тривожили блукання української людини в крайностях чужих світів, примітивні наслідування, пересаджування на наш ґрунт чужих ідеологій, їх однобічність. Ці явища розхитували й анархізували наше громадське життя, затримували здорові прагнення до рівноваги реалізму й ідеалізму, і до рівноваги волі, почувань і розуму, — передумов органічної синтези, необхідної для до-

якогось звання, — і тверезе міркування. Колишня дитина стас студентом, потім підприємцем, учителем, урядовцем.

А тепер спустім завіску на яких 30 літ. Колишня дитина, колишня жива людина, нині по привичці встас, одягається, бездумно по привичці йде до своєї збайдужлої вже роботи. Точно вертається додому. Точно в один час обідає, вечеряє, лягає спати. Вкінці людина стас емеритом, а все ж ще встас, як раніше, виходить з хати, йде тими ж вулицями, що ними ціле життя ходила до роботи, тепер на прогулінку. В ній уже почування, уява майже застигли, залишилися тільки раціональні сторінки душі: привички і закони. Це вже людина-автомат.

Ні нерозум дитини, ні мертві розумність автомату не є і не можуть бути нашим ідеалом людини. Не може бути ним дітвацький шум і борсансія гірського потічка, — не можуть бути ними старечі висохлі ріки. Ідеалом є біг Дністрових вод, що крізь поля і яри пробиваються до свого далекого заспокоєння в Чорному морі; ідеалом є живе багатство душі з її туюю і коханням, пристрастями і поривами, сумнівами і злетами, багатство у досконалій формі рідного звичаю і розумного внутрішнього закону.

Наміг поїзд мчить. Огляньмося востаннє. Ми вже там, де наші думки стають закляком до діла, де прийнятий світогляд намагається стати життям. Це ціль і остаточна проба світогляду. Чи зважитеся на неї, молоді читачки і читачі?

сягнення суспільного правопорядку. Думки М. Шлемкевича концентрувалися головно на проблемах нашого сучасного життя, на обсервації й аналізі його соціальних явищ. Він також вдавався, але рідше, їй до порівнянь сучасності з історичним досвідом, — до історичних паралель.

Цікаво було б порівняти соціологічні обсервації й висновки М. Шлемкевича, спостережені ним закономірності розвитку соціальних явищ, їх повторність, — а також методологію позицій, з яких наш мислитель обсервував і добирал типи своїх суспільних вартостей, з методологічними позиціями інших модерних шкіл і напрямків у соціології й соціософії. Ми помітили б деякі аналогії між думками нашого мислителя і спробами розв'язання соціальних проблем і добору суспільних вартостей у деяких передових чужинних мислителів-соціологів. У думках нашого мислителя ми знайшли б і критику доктрин, чужих українському світоглядові та шкідливих під оглядом практичних потреб наших національних прагнень та їх органічної рівноваги.

З писань М. Шлемкевича видно, що він пильно стежив за розвитком 'новітніх ідей соціософії і історіософії та за модерною соціологією. В методологічних дискусіях про наукову самостійність соціології, зокрема про відокремлення її від філософії і історії Шлемкевич, так само як колись не захопився безкритично ідеями найближчих своїх учителів філософії — віденських неопозитивістів, так і тепер критично поставився до думок новітніх соціологів і філософів суспільства. Він дискутував з ними, опираючись на сучасні і багаті своїм змістом суспільні явища й факти та на власному досвіді із суспільного життя. Для Шлемкевича противне було формальне доктринерство, зір його душі і мислі спрямованій на „верхи життя”, а увага на дисципліну думки, що формували його методу і світогляд у напрямі органічної синтези життя й суспільного ладу і їх найвищих цінностей.

В роки молодості сама філософія в свідомості найкращих її представників здавалася соціологією, — власне філософією суспільства, яка в межових ситуаціях прискореного розвитку вилонювала питання й проблеми, що вимагали відповіді і правильного розв'язання. Він був у курсі сучасної соціологічної проблематики в світовій науці. Але його амбіції вели до шукання синтези суспільного світогляду з рідного поля, з власного історичного досвіду й головне, — з безпосереднього спостереження сучасності, а далі до практичного спрямування знайденої синтези. Микола Шлемкевич не встиг завершити своєї власної соціологічної системи. Важливе, що він — так скажемо — на гарячому схоплював шляхом безпосереднього спостереження кризові явища нашого громадського життя, аналізував їх, порівнював і робив висновки про їх закономірність. Йому, — як сам казав, — „окремі мислі не давали спокою...” З мислями своїми він не ховався, не замикався сам у собі, він брав їх з життя й призначав для життя. В умовах його дійсності він не міг послідовно порядкувати своїх думок й оформлювати їх в науково-викінчену систему. Деякі проблеми, як сам признавався, в нього „ледве позначені”. Він часто і то не з власної волі, мусів „залишити читачеві думки”, з вірою, „що він їх додумає...” Не любив Шлемкевич будідочної ніби-ченості, так як і крикливого патріотизму чи облесливого кадила, отих виявів суспільної кволости. Для викладу своїх думок вибрал

форму публіцистичних есеїв. Він був прихильником ясного вислову, любив мистецтво і зокрема вияв думки у мистецькому слові, порівняннях, які йому давалися легко і природно, — уважав, що мистецтво взагалі підносить творчу мисль. Мав живий темперамент, який виявив у своєму оригінальному стилі писань і промов.

Як уже згадано, ще дома, на рідних землях, в кризові роки, для сформування власної суспільної синтези почав Шлемкевич систематично досліджувати світогляд найкращих представників українського, вільного, творчого духу та заохочував до співпраці своїх приятелів. Йшлося не про вибір найкращих думок і ідеалів-дороговказів від кожного й утворення таким чином зліплених „ідеального” суспільного світогляду. А йшлося про ствердження спільноти в думках і світогляді найкращих українських мислителів та громадських провідників. Шлемкевич шукав: яка основна ідея-правда, вічно жива в народній мудрості, як у Божім і природнім законі, є передумовою ладу; на якій основній ідеї з рідних джерел нації слід будувати модерний світогляд і організацію українського суспільства та його вивершення — свою державу. Так Шлемкевич знаходить основну позицію, з якої бачить і міряє історичну велич і упадки та сучасний стан своєї нації: Українську духовість, а значить і життя, формували найкращі сили народу, які „горіли патосом правди-справедливості, патосом, що його невгласиме джерело в українськім народі”. — „І Сковорода, і Шевченко, Костомарів, Драгоманів, Франко, Грушевський, Липинський, Донцов... всі вони в світах своїх мислей мають одну спільну характеристичну рису і всі вони в першу чергу шукачі справедливості в людському співжитті...” І для Шлемкевича вихідна позиція й основна ідея правди — соціальна справедливість; „вона є основною цінністю, пробним каменем і святости і мудrostі...” „Це основа християнських душ, мир і добра воля рівноправних в обличчі Бога людей. До неї повертаються розсварені й розгублені душі і народи. Той Божий мир 'на основі спільно переживаного світогляду залишається по сьогодні неоціненим скарбом українського народу, роздертого в своїх інтелектуальних і політичних верхах, але все ж з'єднаного вірою в царство справедливості, що здійсниться в цім чи другім світі...'”²). „Здавна і до сьогодні правда-справедливість була й залишається осередньою ідеєю... життя, мислі, праці й боротьба українського 'народу'. Шлемкевич приймає в ідейну позицію своєї соціологічної обсервації „універсальну вагу ідей”, зокрема моральних ідей для життя нації, бо в моральних ідеях скоріше виявляється напрямок, що в ньому йде життя. А це знову не залишається без впливу у всіх інших ділянках. Бо усвідомлені тенденції йдуть скоріше й певніше до здійснення...”³).

В осередку позицій соціологічного досліду Шлемкевича є людина в її соціальній дії і взаєминах із своєю вічною тугу-прагненням до правди-справедливості, незмінно й незалежно від технічно-економічного поступу і соціально-економічних формаций. Приступно і, як звичайно, в близьких порівняннях і соціологічних метафорах критично вияснює Шлемкевич однобічну позицію соціальної філософії історичного матеріалізму щодо економічної бази і надбудови (марксівське твердження про те, що ідея є епіфеноменом — „післяявище” економічних виробничих відносин).⁴) У своїх практичних діях не втримуються і самі марксисти на цій своїй теоретичній позиції-догмі, бо процеси життя індивідуума й суспільства, зокрема духовне життя

людини, занадто глибокі й складні, щоб їх можна було пояснити лише механічним, чи лише економічним, чи лише біологічним факторами. Життя в своїм моральнім змісті не лише статистика і техніка, за якими „блідне людина...” Бог створив людину й світ для людини, а не навпаки. Природне дозрівання більших людських спільнот прагне до „самооб’явлення в творчій свободі”, що її забезпечує держава, сторож правди-закону. „Народна мудрість” прагне бачити в державі моральну вартість.

Аналізуючи сучасні українські національно-політичні змагання, М. Шлемекевич порівнює, як у нашій історії єдналися й розходилися державно-творчі ідеї свободи, тривкої її забезпеки-ладу й сильного зосередження волі. Ідеї ці наявні в змісті державних форм—народовладної демократії, монархії й зосередженого провідництва. Коли ці три ідеї, втілені в державній формі, наближувалися, „кріпла в українській системі духа і держави” їх синтеза — начальна ідея правди. Коли ж вони розходилися, втискаючись між ними у посталау порожнечу рідний Цар-Голота на допомогу чужим ворожим силам. Так було в усіх трьох головних добах української історії — в княжій, козацькій і найновішій. Не так важливо, яка зовнішня форма державної системи, а важливо наскільки вона зуміє реалізувати поєднання-синтезу тих трьох державно-творчих елементів, необхідних для органічної рівноваги й здоров'я нації, для тривалості сили й свободи, поєднаних у правді-законі. З екскурсії Шлемекевича у нашу історію згадаємо його думки про те, як проходив у минулому процес „духання трьох творчих сил” — монархічної, народовладної і провідницької, — з безвладністю середовища і з активним спротивом Царя-Голоти⁵). В історії України, на перехресті відкритих шляхів можна знайти численні докази того, що тривалість упорядкованого ладу держави могла забезпечити сильна централізована влада, — вона могла успішно обороняти Україну перед зовнішнім ворогом і забезпечувати внутрішню свободу громад. Розумне самоврядування громад і земель доповнювало і скріплювало доосередню владу князів-проводників і гетьманів. Так було за княжих часів, такі державно-творчі тенденції наявні в козацькій державі Хмельницького, Мазепи. Коли ж не було відчуття у владі „мудрості народу”, виникала порожнеча, взаємне відчуження державно-творчих елементів і їх слабкість. Розходилися непоєднані в раціональній рівновазі ідеалізм і реалізм. В таких випадках з’являються „ізгої” нелогоджених сторін. „Тоді реалізм уподібнюється, пристосовується, асимілюється з чужими силами, а ідеалізм анархізується і розгіптається дрібними струмочками, розгублюючи велики жертови”.⁶).

Прикладів політичного ідеалу не слід шукати у „чужих світах” маємо їх у нашій власній історії. І в найновішій добі, у 1917 — 20 роках, проявилися всі три ідеї в державному будівництві але кожна зокрема — не разом. „Перемога однієї ідеї непотрібна і небажана” — твердить Шлемекевич⁷).

Цінна сторінка із спадщини М. Шлемекевича — його характеристика української інтелігенції, нової провідної верстви в її історичному розвиткові. Порядком абстракції, і застосовуючи якісну методу, Шлемекевич виділив такі соціальні типи: Гоголівську, Сковородянську, Шевченківсько-Франківську людину, „порядну людину”, „загублену людину”... Це — умовні типи для характеристики розвитку українського суспільства XIX і початку XX ст. і сучасної нам доби. Таким методологічним засобом і порівняннями Шлемекевич на-

магається передати ставлення тих репрезентантів українства до трьох державно-творчих ідей і їх синтези, характеризуючи яка була їх настанова до тих ідей у їх соціальних переживаннях і політичній ідеї.

Гоголівська людина — це метафорична характеристика провідної української верстви, яка з історичних невдач поринає в „ситу вигоду” нової доби, пристосовується до „чужих світів”, відчувається від поневоленої маси народу і його „правди”. (Аналогії її зустрічаються й сьогодні по цей- і потойбіч нашої дійсності).

Скворянська людина, хоч і не сприймала байдуже нової дійсності російської окупації і не знижувалася „до отупіння в достатку” українського дворянства, але вона замикалася в собі, в своїй власній душі, тікала від реального і в духовному самодосконаленні шукала кращого світу.

На порозі нової доби постала велика суспільна криза українського народу. З його лона й духа породжена Шевченківська людина перебирає репрезентацію модерного українства та намагається „з власних джерел” і „власних сил” творити свій новий власний світ із своїм праведним і вічним законом.

Іван Франко розвиває світогляд цього нового Шевченківського репрезентанта й ставить наперед походу „вічного революціонера, його вільний дух, що тіло рве до бою”...

У змаганнях за будівництво нового суспільного ладу підкреслюється головні сили — знання й розум, як реалізатори свободи й справедливості. Так у мистецьких метафорах, за допомогою методологічної абстракції соціального репрезентанта, представлена українська інтелігенція ХІХ і початку ХХ століття.

Суспільна піраміда спирається на основний масив „порядної людини” — пересічних людей з інтелігенції й народніх мас у їх родинах і громадах. Праця й увага „порядної людини” зосереджена на „малих ділах”, на щоденім виповнюванню обов’язку. Самий цей масив пасивний, нездатний створити вищі форми суспільства. „Порядна людина” мас нахил замикатися, ізоловатися, обмежувати свої соціальні інтереси до власної родини, найближчих знайомих, в найліпшому випадку до власної громади-парафії. Зрушити її до вищих, загальніших справ, нелегко. Масу „порядних людей” перетворює й формує у вищі суспільні твори людина вищого порядку, якої „вільний дух” опромінює свідомість мас та погоджує її ідеали сили й порядку з моральними цінностями правди і свободи та інтересами „піраміди”. Бо „порядна людина” від неправди тікає й засклеплюється у вузьких суспільних формах і звичайно в природній первинній клітині-родині намагається зберегти основні моральні цінності. „Порядна людина” так міряє і оцінює світ, владу, державу, суспільство, як велить її закон реалізувати ці цінності в межах її найближчої природної спільноти.

Шлемкевич, на підставі спостережень „порядних людей” його вужчої батьківщини і знаючи добре їх хиби й недотягнення, майстерно характеризує пересічний соціологічний тип „галичанства”, та бере в оборону необхідність його соціальних вартостей. Особливо увагу присвячує твердині „порядної людини” — родині. Суспільний лад „з родиною в осередку є мірою добра і зла. Все, що сприяє щастю і здоров’ю родини, це від Бога. І навпаки, все, що ослаблює, нищить родину, це від чорта”... — переказує Шлемкевич „мудрість

народу” й дорогу спадщину віків⁸). „Закон упорядкованої родини є основою упорядкованого життя суспільства”... Тому, хто хоче розуміти широкі людські взаємини, пізнавати й оцінювати народи, слід найперше приглянутися до іх родин. Здорове суспільство тримається рівновагою „світу порядної людини”, з якого підстави щораз вище й вужче зводиться піраміда зі „світом посв’яти і творчості” на її верхах, який „веде вперед, ламаючи застарілі форми, або розбиваючись об них, якщо вони ще живі і потрібні для суспільства”...⁹.

Світ не стоїть на самих героях і геніях, також не може стояти на самих пасивних і часто егоїстичних масах „порядних людей”. В упорядкованому суспільстві зобов’язує ієархія органічних вирівнянь і моральних вартостей, які не залежать від банкового конта. Провідні люди зрушують, порядкують і ведуть „порядних людей”. Але й суспільство „порядних людей” зазdro береєже, щоб та вища ідейна людина не використала своєї свободи, не визнала одного разу себе вільною від морального закону, який зобов’язує в малій державі „порядних людей” — в родині¹⁰). Порушення рівноваги між світом вартостей проводу й світом „порядної людини”, це недуга суспільства. (Недаремно і большевики скоро після приходу до влади зробили крутий поворот у боротьбі з родиною „порядної людини”, а пізніше засобами соціалістичного реалізму намагалися і намагаються сформувати „порядну людину” на свій лад, як підставу комуністичного суспільства).

Роки оформлення „Шевченківсько-Франківської людини” в новій нашій історії не обходилися без зударів зі світом „порядної людини”, але перемагала давня „мудрість” і встановлювалася рівновага між суспільством „порядної людини” і „творчим духом” — ідеалізму й реалізму. Той процес завершився у віднові української державності 1917-1920-их років.

В період підготови, мобілізації й боротьби проти чужкої влади оптимістична ідея свободи окрилювала покоління тогочасного проводу — інтелігенцію й від неї опромінювала свідомість мас. Патос свободи й демократичний лад відновленої державності були найвищим ідеалом. „Свобода була мірою цінності людей і подій. Наша історіографія готова була іноді призначати цінність усім, навіть анархічним і асоціальним відрухам, що валили всякі обмеження особистої чи групової свободи. Сьогодні цінністю вважаємо упорядковану свободу, державним законом забезпечену свободу. Той закон і порядок обмежують у дечому людину, але за те забезпечують її від посягань інших людей унутрі суспільства і забезпечують націю-суспільство від посягнень інших націй-держав... Ми скильні критично дивитися на деякі, хай і свободолюбні, рухи, що ослабляли державний осередок влади, за те ми навчилися розуміти значення й велич державних мужів, як Богдана Хмельницького й Івана Мазепи”...¹¹).

Нині з перспективи півстоліття нашої національної революції 1917-1920 років видніші ідейні вартості і помилки і демократа М. Грушевського, і Центральної Ради, і гетьмана П. Скоропадського, і Директорії з провідним Головним Отаманом С. Петлюрою. Жодна з трьох історично-повторних і державно-творчих ідей — ні демократична, ні монархічна, ні провідницька не змогла одна оборонити й втримати державу без поєднання змагань в „українській синтезі”.

І розщепилася „одність мислі” переможених. З’явились нові по-

літичні, знову ексклюзивні, концепції. Вячеслав Липинський виступив з ідеєю „Хліборобської людини”. „Вільний дух, людина розуму, інтелігенція, — твердить Липинський, — не здатна створити їй утримати державу. На це треба сили, а такою в українській дійсності є найчисельніша кляса хліборобів, в якої руках головні засоби виробництва. Вона почуттями й інтересами найсильніше прив'язана до рідної землі й традицій власного державного ладу”.

„Загірна комуна” з надією на український пролетаріят, з якого прийде людина майбутнього, — це ідеал М. Хвильового й українських комуністів.

Реакцію на оптимістичну віру в розум як основну передумову звільнення людства і нас разом, прийшла у міжвоєнній добі людина ірраціональної волі, пориву й сили Дмитра Донцова.

Новому поколінню важко було сприймати державу як моральну вартість, коли обабіч Збрucha чужі сили палили його святині. „Світ не мав нам що дати для розради, його мисль так само в кризі”...¹².

В такому ідеологічному розщепленні, а не в шуканні духовної синтези і суспільної рівноваги, ввійшли ми в другу світову війну, з якої виринула „загублена українська людина”. Зрушена з кореня, вона розгубила правдиві вартості, особливо та, що опинилася на шляхах „Великої мандрівки”. В її свідомості відбулася фальшивана переоцінка вартостей, в одних під виглядом скептичного релятивізму, в інших плеканої та тривалої інфляції геніїв і героїв.

Я не буду більше зупинятися на „загубленій людині”. М. Шлемкевич присвятив її характеристиці чимало болючої уваги. Це й давало декому за життя Шлемкевича, і буде ще нераз давати, привід до закиду, що в писаннях його забагато гіркоти й пессімізму, та що це може мати негативний громадсько-виховний вплив. Свідомий такого закиду відповідає мислитель: „Не вткаймо від власного образу в дзеркалі”. Шлемкевич до самого переходу на Божу Правду не втрачав ані віри у вільний дух, ні любові й респекту до моральних вартостей „раціональної пересічі” — „порядної людини”, ні віри в можливість рівноваги в суспільній системі, замість розходжень і постійної війни, ні в необхідність погодження реалізму й ідеалізму.

Він вірив у чистилище, що його саме переходить наш народ. З-за могили він кличе нас „до мужнього прийняття нашого стану”, до будови „власною мислю і власного силою” нашої „духової батьківщини”... задля розбудови тієї незримої батьківщини упорядкованої держави душ наших...”

Післяслово.

Я можу зустрітися з недовір'ям з боку декого з наших молодших дослідників суспільства до того, що підношу важливість публіцистичних писань М. Шлемкевича, вважаючи їх гідними уваги модерного соціолога. Спробуйте уважно читати Шлемкевича, то й помітите, що він був добре ознайомлений з найновішими напрямками модерної соціології, які підтверджували його думки й закономірність явищ на його рідному полі. При дослідженні споріднених явищ самі набігають аналогії в методологічних засобах і деяких теоретичних висновках. Інколи треба протиставити критичні аргументи базовані на матеріалах з обсервації найближчого суспільного середовища. То й зустрінете в Шлемкевича такі аналогії, потвердження й прошиаргументи. Згадаємо для порівняння думки таких передових соціологів як: Ле Плей (оцінка взаємозалежності впорядкованої ро-

Маркіян Заяць

„ТЕРНИСТЕ ПИТАННЯ”

(До дискусії про стан Української Католицької Церкви поза Україною)

Собор, який відбувся під кінець другого тисячоліття нашого літопислення, правдоподібно поставив уже віхи для третього тисячоліття. Було б трагічно для долі Української Церкви поза межами України, якби український „Божий люд” не пізнав ознак і орієнтирів. Якби цей Собор мав для нас таки „не відбутися”!

За подіями Собору і пособорового часу з увагою стежить не лише католицький, не лише увесь християнський світ, але й усі ті люди, які вірють у Бога, Творця і Вседержителя.

Віруючі українці в вільних країнах світу приділяють мало уваги основним змінам у вселенській Церкві. Вони зайняті дрібною буденнициною, і — що найнебезпечніше — часто бачать факти цілком ізольованими і не добавчають пов’язаності цих фактів з діялектикою розвитку у більших комплексах світових подій.

Винна тут безумовно налаха непоінформованість. Винна наша преса

дини, та суспільства її держави); Даркгайма (в інтерпретації Шлемкевича поем Шевченка); М. Вебера (в доборі ідеального типу, як соціологічного репрезентанта). Шлемкевич цінив В. Липинського, але ледве чи погоджується з В. Паретом, на Ортегу І. Гассета він навіть посилається (в оцінюванні соціальної ваги раціональної пересічі). Навіть цікаво було б порівняти Шлемкевича і деякі моменти в панівний тут тепер в Америці соціологічній школі Талькота Парсона („еквілібрієм” суспільної системи), чи деякі висновки аналітичної школи натуралізованого американця польського походження, проф. Знанецького.

З розмислом я взяв за тему доповіді соціологічну спадщину М. Шлемкевича, бо вона заслуговує на науковий інтерес, не менше як джерело ідеологічних дороговказів у „Загубленій людині”.

1) В „Робітничій Газеті” 1918 — 19 в Києві, „Літературно-Науковому Вістниці”, „Перемозі”, „Українських Вісٹях”, „Батьківщині”, „Наших Днях” — у Львові, в „Проблемах”, „На чужині”, в „Листах до Приятелів” у США. З передмов слід згадати: до „Історії України”, І. Холмського, до монографії про Львів, вид. „Червоні Калини”, до збірки есеїв М. Зерова „До джерел”, до „Патетичної сонати” М. Куліша і ін., що їх видавало „Українське Видавництво” в Кракові і у Львові під час другої світової війни.

2) „Українська синтеза”, ст. 6 — 9.

3) „Загублена українська людина”, ст. 49 — 50.

4) „Загублена українська людина”, ст. 48.

5) „Українська синтеза”, ст. 12.

6) „Верхи життя і творчості”, ст. 37.

7) „Українська синтеза”, ст. 39.

8) „Верхи життя і творчості”, ст. 47.

9) „Загублена українська людина”, ст. 76.

10) „Загублена українська людина”, ст. 72.

11) „Загублена українська людина”, ст. 108.

12) „Загублена українська людина”, ст. 37.

(в тому числі і християнська), яка поза описом зовнішності, поза реферуванням формальностей, не подає ключа до зрозуміння глибшої суті подій. Не коментує, не вчить віднаходити послідовність і логічну пов'язаність фактів, на перший погляд ізольованих і один до одного неприналежних. Але винен — може ще більшою мірою — „комплекс гетто”, який часто замикає наш обрій кордонами мікрокосмосу, „малого світу” — (парафії, діецезії, в іншій площині межами організацій, партії). Мікрокосмос спостерігаємо почуттями (змислами) і тому його можна реально переживати. Співвідношення, функційне пов'язання мікрокосмосу з більшою цілістю — макрокосмосом — не все легко запримітити особистим почуттєвим (змисловим) пізнанням, тому всякий макрокосмос (помісна Церква, вселенська Церква) більш абстрактний. Соціологи (востаннє д-р Фіголь) помічали, що українці на чужині дуже справні в розбудові низових, місцевих організацій, але їм бракує хисту для надбудов, для завершування централь. Конкретно, доводиться ствердити, що на відтинку нашого церковного життя ми тепер зайняті справами другорядними. Є небезпека, що — якщо ми впору не долянемо і не доцільно проблемою першої важги, — ми, не зважаючи на метушію довкола льокалізмів і „повсякденниці”, справу остаточно програсмо.

Концентрація влади і — децентралізація

Не може бути сумніву, що одною з головних тенденцій Собору і пособорового часу є децентралізація правління Церков. Упродовж цілого першого тисячоліття західня Церква зберігала — визнаючи найвищий авторитет єпископа Риму — не централіовану побудову з широким самоуправою місцевих Церков і митрополій. Концентрація „пленітудо потестатіс” (повноти влади) в руках римських архієреїв завершилася аж у 12-ому столітті, відтак на деякий час знову послабла, і сконсолідувалася аж у добу протиреформації. Не треба розуміти цеї концепції, як жадобу влади папів. Концентрація влади була в першу чергу засобом оборони перед втручанням світських володарів у церковні справи. Повнота влади папів і їх становище політичних суверенів у власній державі забезпечували незалежність католицької Церкви від світських потуг. Але концентрація влади допровадила до стану, який німецький езуїт Вільгельм де Фріз схарактеризував так: „Церква стала властиво велетенською дієцезією, якої єпископом є папа. Так постала зорганізована церковна універсальна монархія, централею керована церковна потуга, замість давньої універсальної Церкви, складеної з більш чи менш автономних помісних Церков”. У такій ситуації і „влада єпископів, яка все таки виводиться з Божого покликання, поволі все більше і більше заникала”. Єпископи виконували свій уряд не з Божого покликання, а тільки як співучасники в „пленітудо потестатіс” папів і то „ін партем солліцитудініс”, тобто бувши уповноваженими в частині пасторського уряду (дослівно: „в частині опіки”).

Стан „церковної універсальної монархії” пережився так, як давніше пережилася папська держава. Речі, які були корисні, стали у цілком змінених обставинах несприятливими, щоби проповідувати Благовіст. Другий Ватиканський Собор не був — як дехто думав — ні переворотом, ні новою реформацією. На ньому тільки — і то рішуче — переставлено наголоси і поставлено їх на таких елементах віри, які завжди були важливі, а тільки з часом забулися і вийшли з уживання. Оде переставлення наголосів на речі, що завжди існували,

а тільки були призабуті, великою мірою стосується до реформи церковного правління. Догматичною „Конституцією про Церкву” Собор досягнув того, що:

1. Не порушуючи і в чому повноти папського уряду і авторитету, підніс повагу єпископського уряду згідно з автентичною наукою.

2. Реабілітувавши єпископський уряд, створив єпископську колегію, яка — як наслідниця колегії апостолів і під (обов'язковим) проводом наслідника апостола Петра — є також покликана правити Церквою.

3. Скріпши становище єпископів, тим самим підкреслив важу і самобутність місцевої чи обласної Церкви. І врешті:

4. Поставив вихідні пункти, щоб відтворити і в латинській Церкві помісні Церкви, а тим самим щоб широко децентралізувати Церкву.

Ця децентралізація поволі, але невпинно, відбувається на наших очах. Наслідком децентралізації стали національні, або державні, єпископські конференції. Треба зауважити, що — на відміну від східних єпископських синодів — латинські єпископські конференції не мали ніколи правового ґрунту і правної особовості. Вони це й досі є тільки добровільними зборами, іхні постанови не мають правної сили, а є тільки добровільною згодою. Існують очевидні тенденції зробити ці єпископські конференції інституціями і створити з них органи правління місцевої національної чи державної Церкви. Споглядання на модель східної помісної Церкви в цих тенденціях наявне. В одній проповіді для зібраних разом українських і німецьких вірних мюнхенський німецький архієпископ кардинал Депфнер, пояснивші німцям особливості східного обряду і східного церковного устрою, сказав, що і в західній Церкві „єпископські конференції, на які покладено під час Собору особливий наголос, дають підставу до подібної автономії, яка мала б також спиратися на сильну колегіальну патріаршу основу”. Незалежно, великим кроком до того, щоб єпископські конференції зробити правними інституціями, є постанова в рамках реформи римської курії, що в майбутньому контакти єпископів з римськими установами будуть проходити через регіональні єпископські конференції. І врешті, найновіша подія: у промові на відкритті Єпископського Синоду, 1-го жовтня 1967 року Св. Отець Павло VI сказав між іншим, що ці збори репрезентують побажані Папським Собором єпископські конференції, які „служать релігійні і практичній децентралізації і деякому плюралізму церковних форм”. Сьогодні вже ясно, що латинські єпископи не скочуть відмовитись від концепції про перебудову і латинської Церкви в помісні Церкви, тим більше, що в цьому вони, не зважаючи на постійний спротив ватиканської бюрократії, можуть розраховувати на велике зрозуміння з боку Святішого Отця.

А куди нам?

Отут ми дійшли до місця, де розвиткові тенденції в латинській Церкві цілком близько зустрічаються і з екзистенціальними проблемами нашої Церкви. З'ясуємо собі відразу істоту проблеми: перед нашими, розкиданими по всьому світі, дієцезіями є дві дороги. Або об'єднатися в українську помісну католицьку Церкву поза межами України, або бути, „як досі бувало”. Тільки ж цей стан, „як досі бувало”, стан „удільних князівств”, цим разом уже довго не потриває. Якщо прийняти за певне, що єпископські конференції в латинській Церкві будуть усе більше міцніти і доведуть врешті до постання ла-

тинських помісних Церков, тоді і наші дієцезії, які захотіли б далі жити „як досі бувало”, будуть абсорбовані цими латинськими помісними Церквами. Отже, альтернативою для об'єднання в українську помісну Церкву поза межами України є конечний, і неухильною логікою подій диктований, вхід до латинських помісних Церков. Ініціатором, репрезентантом і вістителем першої концепції є Верховний Архиєпископ кардинал Йосиф Сліпий. Його концепція — це, власне, плян рятування нашої релігійної ідентичності. Це також плян створення поза межами України перетривальної форми для нашої історичної помісної Церкви і плян створення у цій перетривальній формі завжди готового ядра для майбутньої відбудови Церкви на батьківщині. На відміну від латинської Церкви, де треба щойно вишрацьовувати правний ґрунт для майбутніх помісних Церков, у нас є вже цей ґрунт для реалізації задуму Кир Йосифа. Це, в першу чергу, акт Берестейської Унії. В ньому (за Пелешом) „Унія була скликана на підставі постанов Фльорентійського Собору. Свята Столиця признала русинам усі права, вольності і привілеї, якими вони досі користувалися”. Тому, що берестейські акти були складені за зразком фльорентійських, варто згадати таке: постанови Фльорентійського Собору — це в цілій церковній історії найбільший досі вияв толерантності з боку західної Церкви і її зrozуміння усіх устроєвих, духових і обрядових особливостей Сходу. Правда, силою історичних умов, з прав і привілеїв, гарантованих в Берестю, на практиці не багато залишилося. Однаке важливіше те, що вони ніколи не були відклікані. Але і в наш час устроєві права української Церкви наново потверджено. Це сталося силою соборового декрету „Про східні католицькі Церкви”. В цьому декреті сказано ясно: 1. Східному патріярхатові належить право суддія над ієрархією, клиром і народом своєї території, або обряду. 2. Ієрархи поза територією патріярхату „причисляються до ієрархії того самого обряду. 3. т. зв. в декреті (за василіанським перекладом) „архиєпископи вищого ряду” мають усі права патріархів. А щоб не було сумнівів щодо правного становища першої ієрарха українців, то в декларації Конгрегації для Східної Церкви з дня 23. 12. 1963 потверджено за згодою Вселенського архиєрея, що львівського митрополита для українців треба вважати верховним архиєпископом, тобто власне тим архиєпископом вищого ряду, про якого мова в соборовому декреті.

Право одне, політика друге

Коли за концепцією нашого верховного архиєпископа є право і ясна договірна ситуація, тоді за прихильниками декомпозиції (а зрештою переходу в латинські помісні Церкви, тобто під високу чужу руку) є сила бюрократії і вага політичної аргументації. Нераз уже в історії наша Церква позувалася гарантованих прав, бо вага політичних аргументів була сильніша за правні норми. Були зокрема моменти, коли нашому єпископатові загрожував перехід під владу латинських ієрархів, отже коли ситуація була дуже подібна до сьогоднішньої. Дуже скоро після урочистих берестейських декларацій тільки завдяки дуже рішучій інтервенції єпископа Якова Суші, якого для того, щоб рятувати існування нашої Церкви послав до Риму митрополит Коленда, вдалося відвернути передання наших єпископів під владу єпископів польських-латинських. Заходи, щоб підпорядкувати собі уніяцьких єпископів, робив львівський польський архиєпископ на переломі 18-го і 19-го століть. Тільки завдяки тому, що Га-

личина була вже тоді в складі Австрії і австрійський уряд виступив на оборону нашої Церкви, ці заходи не мали успіху.

Хто і чому заступається за декомпозицію нашої Церкви? Справа в тому, що життєві інтереси нашої Церкви попали в розріз із тенденціями теперішньої екуменічної політики. Треба сказати що екуменічна ідея ніколи на верхах католицької Церкви не завміриала. Але впродовж віків екуменічна політика папів завжди мінялася залежно від методів і постановки проблем крутими поворотами, деколи від попередника до наслідника на римському престолі. Коли папа Сиген IV у Флоренції в ім'я великої справи був готовий піти 'назустріч аж до можливих меж, тобто до границь незрушимих правд віри, то всього 30 років пізніше папа Павло II вимагав від маронітів, щоб якнайбільше рівнялися до обрядів „святої універсальної римської Церкви”. І так воно коливаннями ішло далі впродовж століть. На деяких моментах цеї екуменічної політики я спинюсь довше, бо треба нам тажож зрозуміти, що події в нашій Церкві 'ніколи не були ізольованими фактами і їх остаточно можна зрозуміти тільки в більшій системі подій.

Особливу активність в унійних змаганнях виявляла католицька Церква від кінця 16-го і впродовж 17-го століття. Це сталося головне завдяки тому, що ряд папів — Лев X, Юлій III, а особливо Григор XIII і Урбан VIII — мали зрозуміння для східного християнства. Зокрема Григор XIII проявив у своїх заходах політичну далекозорість. Вислідом цих заходів було складення унії з рядом східних Церков. Усі ці унії були підготовані за одною схемою, з усіх вийшло в наслідку не те, що плянувалося. Плянувалося в кожному випадку повне поєднання з відповідною Церквою чи обрядом, але ні в одному випадку до такого поєднання не прийшло. Завжди була опозиція і завжди приходило до постання паралельних розгалужень з подвійною ієрархією. Ця невдача дала деяким історикам привід закинути Апостольські Столиці непотрібний постіх, який був причиною неуспіху. Німецький історик Церкви Йозеф Льорд пише: „Всупереч власному бажанню, через поспіх і нетерпливість, бо хотілось дійти до швидких, видних і статистично скопніх вислідів, створено зародок розколу і загострено, ба навіть затросно протиріччя”. Цю думку потвердив під час одної доповіді в Німеччині антіохійський патріярх Максим IV: „Можна майже без перебільшення сказати, що зв'язок між римською Церквою і різними Церквами остаточно перервався щойно того дня, коли Рим, або з нетерпливості, або зневірившись в можливостях гльобального поєднання, прийняв до єдності поодинокі східні групи, яким призначав власну ієрархію і організацію”.

Оскільки до тих часткових уній приступили тільки невеликі групи, (українська католицька Церква ще й сьогодні, по катастрофі 1946 р., становить з цього погляду одинокий виняток), то й Апостольські Столиці не було потреби надто точно додержуватися договірних зобов'язань. У Ватикані постав з часом такий погляд: далекійдучі концепції для Сходу, зроблені у Флоренції, були витравдані, бож тоді до унії пристав майже ввесь Схід і то не тільки візантійський, але й тодішній піттурецький. Але ці привілеї не стосувалися цілком маліх груп, які деколи просто таки за свою чисельністю і організаційною слабістю не здібні до самоуправи. Таке тлумачення відкрило дорогу для широкої латинізації. Правда, цей аргумент слабості 'незавжди відповідав дійсному станові в українській католицькій Церкві. Але наша Церква, перебуваючи під постійним тиском двох сусідів, втрачала свої права і свій характер у висліді цієї боротьби за існування.

Треба сказати, вона часто одержувала порятунок з Риму, але часто за цю допомогу треба було платити здачею устроєвих чи обрядових окремішностей.

Так чи інакше, унійні Церкви в багато дечому відчужилися від християнського Сходу, з якого вийшли. І коли патер де Фріз поставив дилему так: „Становище з'єднаних спільнот усередині католицької Церкви є для ще нез'єднаних Східних Церков проблемним експериментом, чи злуга з Римом для них можлива, чи ні”, — то для багатьох сьогоднішніх стратегів екуменічної політики справа виглядала вже перерішеною: Експеримент невдалий, для Сходу він не може бути в ніякій мірі заохотою, а радше пересторогою, тому з ним треба чим швидше зійти людям з очей.

Про теперішні унійні Церкви пише німецький „Словник теології і Церкви” Гердера під словом „унії”: „Умовини (унії) завжди признавалися, але на практиці не завжди додержувалися, так, що східні католицькі Церкви з ходом часу більше, або менше, златинизувалися”. А цитований уже Фріз оцінює ще суворіше: „Частинні унії, яких врешті досягнено, не були дійсним, органічним поворотом в універсальну Церкву, але більше були подібні до поглинання цього Сходу латинською Церквою, без справжньої пошані до цілої духової спадщини Сходу. Таким чином постало те, що зветься „уніятизмом” і що є, для гордого своєї власними традиціями Сходу, жахливим”. Про цей жахливий уніятизм пише німецький протестант Едвард Вінтер: Постав т. зв. уніятизм, що значить унійна Церква, як третя попри латинську і православну... Унійна Церква залишилася в недобром посередньому становищі між латинською і православною. Від цих обох Церков вона відрізнялася, обидві зустрічали її з нехіттю і недовір'ям. Великого завдання — бути мостом між східною і західною Церквами — вона не могла виконати. Цитований уже Льорц назав скільки католицькі Церкви „прикрою перешкодою для з'єднання в цілому”. В одному інтерв'ю представник патріарха Атанагораса митрополит Христостом визнав справу східних католицьких Церков „найбільш тернистим питанням”, яке треба розв'язати, ще заки почнеться справжній діалог.

Отут власне, в „уніятизмі”, у „тернистому питанні” вся складність проблеми. Наш Первоієрарх Кир Йосиф хоче реактивувати українську помісну католицьку Церкву поза кордонами України, а куріяльні можновладці думають: не треба відновляти, треба приховувати, щоб і видно не було. Де приховати — в латинських помісних Церквах.

Там, у латинських помісних Церквах, як суфраганії „для орієнтації”, наші дієцезії можуть фізично жити ще доволі довго, може й через декілька поколінь. Але одно с певне: українські дієцезії, які, за концепцією владики Йосифа, мали б усі дані бути рівноправною посестрою в колі помісних Церков, з цього поля зникнуть. Вони самі себе зредукують до ролі переферейних явич, вони стануть внутрішньою справою поодиноких латинських помісних Церков. Вони раз назавжди відмовляться від можливості говорити за мовчазну Церкву-матір, вони добровільно позбудуться можливості дати цій Церкві-матері в пригожий час допомогу.

Коли є в римській курії люди, які думають, що українські дієцезії треба приховувати, то це не таке дивне. Куди дивніше, що до цього погляду приєдналися наші отці Василіяни і деякі з-поміж василіянських спіскопів. Я не хочу обвинувачувати отців Василіян в крамолі чи брюховеччині. (Історики нашої Церкви, Гарасевич і Пелеш, їх за те, м'ягко висловлюючись, не хвалять), Але можливо, що діє у них

дяєкий „комплекс провини”. Так, як правдоподібно під тягарем „комплексу провини”, стали тепер отці єзуїти найрадикальнішими пурристами у ставленні до східних обрядів, ті єзуїти, які колись самі латинізували їх; можливо, — що таємий самий тягар довів отців Василіян до зовсім безнадійного і пессимістичного стану: тут, мовляв, уже нічого більше рятувати, не тратьмо сили, робім так, як кажуть проповідники „уніятизму” з курії.

Чи справді шкода труду?

Даю найперше слово німецькому історикові Льюрцові, якого я вже цитував. Він, висловившись критично щодо всяких помилок в унійних змаганнях, каже: 1. Прагнення до унії було просто виконанням обов'язку, покладеного самим Христом (Ів. 17). Тому їх не можна оцінювати тільки з погляду успішності і корисності. 2. Поза всякими невдачами та хибами унійні Церкви були впродовж століть передвісниками єдності і наслідком шукання єдності. 3. В історії унії можна знайти безліч прикладів справді екуменічного діяння. Далі Льюрц цитує іншого автора, Клемента: „Східні католики є носіями пророчого завдання: готовати місце, яке законно буде належати цілому Сходові в об'єднаному християнстві... Посідати місце, з якого вони з найбільшою радістю зайдуть, як на це прийде час”.

Я думаю, критики „уніятизму”, хоч безумовно в багато дечому праві, випустили з уваги, або просто не завважили, одного факту, який для нашої теми має принципове значення. Гіbridизм — явище безумовно негативне, але до цього не можна залічувати органічної і творчої синтези. Власне ватиканські пурости, які, от єзуїти у стосунку до Сходу Європи, орієнтуються тільки на зразки московського синодального православ'я, роблять цю помилку. Вони на рахунок українського уніятизму вписують і те, що в українській Церкві органічне та історично законне. Взагалі латинські дослідники Сходу скільки думати категоріями чистих протилежностей. Вони думають: Захід — це сколастика і раціоналізм; Схід — іраціональна містичка. А от українці православні сколастику знали, спанували, та ще їй москвичів їй навчали. Латиняни думають: Захід — це скульптура в церкві; а Схід — скульптури не дай Бог! Але ж в українських православних церквах скульптура була, аж доки Москва не повикидала. У короткі світлі моменти свободи дужового розвитку обидві українські Церкви були плідним полем синтези, на якому елементи Сходу і Заходу гармонійно поєднувалися. З латинізмами, недоречно заведеними, з нашої Церкви — геть; де правильно. Але спершу треба добре простежити, що вже гармонійно зрослося з цілістю, як продукт здоровової і творчої синтези.

Людям, які думають, що українці-католики — це тільки „тернисте питання” на шляху до повного поєднання, треба пояснити, що український католицизм став протягом століть законним явищем у нашій історії і в нашій духовності. Треба пояснити, що серед високіндустріалізованого, модерного, плюралистичного суспільства, яким уже сьогодні є наш нарід, прийдуть — як на це буде пора — цілком таки своєрідні і нелегкі умовини для місійної праці. І наперед треба поставити питання: яка Церква зможе в тих нелегких умовинах краще справитися зі своїм завданням? Чи Церква за своїми країщими традиціями і за досвідом здібна до синтези протиріч і відкрита для всіх пекучих питань нашого часу, чи Церква замкнена у штитні рамки духовного та обрядового пуризму і традиціоналізму?

Народ Божий — а не тільки церковні оподаткованці

Другий Ватиканський Собор дав нам нове зрозуміння Христової Церкви. Він змінив патерналістичні методи душпастирства і дотогочасну єпархічну піраміду. Це не означає, що встановлені Основоположником Церкви пастирський та єпархічний уряди якнебудь применшено. Навпаки, Собор ще глибше сколив істоту і підставу пастирського уряду і надав йому ще більшої поваги. Але водночас Собор встановив нове взаємовідношення окремих станів одного „народу Божого”: мирян, чернецтва, клиру та ісraphії. Це вже не є давній взаємостосунок керування і послуху. Наголос покладено не на принцип влади, але на принцип служіння. Всі стани одного народу Божого відповідають за долю Церкви і поширення у світі благої вісти. Їхня взаємозалежність спирається на принцип допомоги і доповнення (субсидіарності) і на принцип розподілу поля діяльності і компетенцій. Собор офіційно дав мирянам атестат зрілости, визнав їх повнолітніми і призначив їм їхнє спеціфічне поле діяльності. Українським мирянам треба зрозуміти, що турбота за долю нашої Церкви у «країнах поселен» — а в перспективі майбутнього — і на батьківщині, це також їхня справа й обов'язок. Вони не можуть обмежувати своє християнство тільки сплатою церковного податку, немов забезпечувальна вкладка для майбутнього переходу у щасливу вічність.

Що треба робити українському народові Божому поза межами України? В першу чергу треба встановити пріоритет, чергу важливості питань. На мою думку ця черга важливості мусить бути така: 1) устрій, 2) духовість і 3) обряд.

1. Справа устрою української католицької Церкви поза кордонами України є питанням начальної. Від розв'язки цеї начальної проблеми залежатиме і полагодження всіх дальших справ. Українцям-католикам треба наполягати на такому: а) здійснити задум нашого Верховного Архієпископа — об'єднання українських католицьких дієцезій в українській помісній Церкві поза межами України. Наші митрополії і дієцезії повинні стати частинами цеї помісної Церкви. Дотеперішні екзархії, візитатури і адміністратури римського Престолу повинні стати екзархіями, візитатурами і адміністратурами українського львівського Престолу; б) перемогти палівний у деяких колах римської курії погляд, що українська католицька Церква це вже тільки „терністе питання”, перешкода на шляху до єдності; в) оборонити нашу Церкву перед бажанням деяких наших владик і деяких кіл клиру залишити наші дієцезії у такому стані, „як досі бувало”, бо цей стан неминуче приведе під високу (і тверду) руку латинських помісних Церков. Раз вони туди попадуть, то вже ніяка сила їх звідти не вирве. Навіть і справа патріярхату не належить суди, до начального устроєвого питання. Патріярхат — це справа ряту, престижу, а не принципове питання. Принцип уже встановлено тим фактом, що львівського єпископа визнано верховним архієпископом і верховним архієпископам надано патріарші права.

2. Справа духовості, тобто своєрідності українського спірітуалітету, теології і навчання кандидатів духовного стану є питанням, що залежить від першої і начальної проблеми. Його можна буде позитивно розв'язати, як буде вже позитивно полагоджено устроєву справу.

По цього комплексу справ важливо завважити: Упродовж століть українську Церкву часто денонсували перед Апостольською Столицею в ІІ, нібито, нахилові до „схизматизму”. В ці денунціації або віри-

ли, або ні, але тінь підозріння не зникала. Наслідком тих доносів і підозрінь, а також того, що в Римі недооцінювали законної спадщини східної Церкви, було виполювання отих гаданих „схизматизміз”. Українська унійна Церква перестала бути тереном плідної зустрічі різних елементів і їх творчої синтези. Вона златинізувалася найбільшою мірою саме в духовій площині. Важливою причиною для такої латинізації була й одностороння, сперта на латинських зразках, освіта духовництва. Упродовж довгих періодів нашої церковної історії духовні особи, які бажали дістати вищу богословську освіту, могли її набути тільки в латинських університетах чи факультетах. З-поміж цих осіб з високою латинською богословською освітою також найчастіше виходили єпископи нашої Церкви. З цього не можна робити задалеко йдучого висновку, що всі вони не знали і не цінували нашої східної спадщини. Також не всі латиняни дивилися звисока на східну богословську науку і побожність. Прикладом може бути папа Григор XIII, який 1576 року заснував у Римі грецьку колегію. Він пішов так далеко у своїх турботах про те, щоб із колегії виходили справді грецькі, а не латинські, священики, що навіть заборонив там вивчення латинської мови.

Я не маю певності, але підозрюю, що й сьогодні справа з освітою наших кандидатів на священиків виглядає зле. Я підозрюю, що наші т. зв. „духовні семінарії” не є учбовими закладами, а радше інтернатами для наших студентів латинських школ. Тим, можливо, треба пояснити, що багато осіб з нашого клиру, які дістали однобічну латинську богословську освіту і виховувалися у латинському спірітуалітеті, не шанують традиційних особливостей нашої Церкви, бо їх і не знають. Через те приходить часто до конфліктів між священиками цього типу і нашими вірними; ці конфлікти ніяк не сприяють душпастирській роботі.

Що мають у цій ділянці робити українські вірні? Вони повинні домагатися, щоб усі українські кандидати богослов'я записувалися прибаймі на два обов'язкові семестри до Українського Католицького Університету в Римі, заснованого заходами владики Йосифа. Якщо б цього проекту не можна було здійснити хоч би через фінансові труднощі, тоді варто подбати, щоб цей Католицький Університет завів двосеместровий курс позаочного навчання, і щоб усі наші студенти, ще перед висвятою, здавали з цього курсу іспити перед доцентами, делегованими Університетом. Треба домагатися, щоб українські докторанти і габілітанти писали праці на теми, близькі нашій проблематиці, наприклад теми з порівняльного богослов'я, порівняльного права, теми з сучасної філософії (зокрема діямату) у їх співвідношенні з теологією, з соціології модерного плюралістичного суспільства з узглядом пасторальної теології, з психології з узглядом пасторальної і моральної теології.

3. До третьої групи проблем належать усі обрядові справи. Вони є функціонально залежні від обох перших питань. Ставити їх на перше місце в діяльності наших мирян немає великого глупду. Ми можемо тут і там досягти успіхів, але в цілому ці проблеми будуть переріщені, щойно коли будуть налагоджені обидва попередні питання.

Що можна робити вже сьогодні? Не приймати ніяких змін в обрядах, в текстах, які не мають апробати Собору наших єпископів.

Конкретно: що треба зробити вже тепер українським католицьким мирянам? Треба перетворити всі існуючі комітети „за патріархат”, „оборони традицій”, отже комітети з обмеженим обсягом завдань, на

„Комітети оборони української помісної Церкви”. Організувати ці комітети, поширити мережу цих комітетів і створити дієцезіальні централі і централю загальну. За підставу праці цих комітетів узяти пропоновану тут черговість важливостей.

Завваги щодо методів

1. Українським мирянам треба знати, що в їхній акції на оборону нашої помісної Церкви вони залишенні самі. Допомоги з боку владик, навіть тих, які справі щиро сприяють, не можна ждати. Я підозріваю, що наші владики вже дістали натяк із центру, щоб акції мирян не підтримували, а навпаки її пригушували. Якщо буде замало цього натяку, то може прийти друге, рішуче втручання. Це не означає, що наші владики, які справі сприяють, не роблять і далі не будуть робити того, що вимагає від них свідомість історичної відповідальності. Маймо до них довір’я і тоді, коли їхніх заходів не буде нам видно.

2. Миряни обов’язані до послужу пастирському урядові Церкви в справах віри і моралі. Це треба сказати ясно і категорично. Але так само ясно треба сказати, що в інших справах, які не стосуються віри і моралі, як от у справах церковної політики, миряни не завжди мусять погоджуватися з поглядами своїх ієрархів. Вони не лише можуть мати іншу думку, але ім вільно цю думку обстоювати. Тому, якщо ще десь на нашій периферії панує давній, клерикальний, твердий режим і дехто з клири до справ, в яких пастирський уряд має зобов’язуючий голос, притягає і такі справи, в яких погляд ієрарха не мусить бути для мирян законом, — тоді не треба піддаватися моральному натискові, якщо ми дісмо згідно з нашим сумлінням.

3. Але й у тих справах, де думки мирян незгідні зі становищем ієрарха або священика, в яких миряни обороняють свій відмінний погляд, їм завжди треба пам’ятати про побагу єпископського чи священичого сану. Миряни мають пам’ятати, що єпископи і священики виконують свій обов’язок з Божого покликання, і високу достойність цього покликання треба за всяких умов поважати. Нетактовність, непошана духовного сану не тільки не будуть сприяти нашій акції, але будуть її шкодити. Нетактовність і непошана будуть давати можливість виказувати нашу акцію як киринницьку, а то й ворожу, агентурну, акцію ведену нібито для того, щоб шкодити Церкві. Власне тут, у цій площині, треба рішуче закинути поширену в нашому суспільстві недоречність, немов боротьба поглядів та ідей мусить іти в парі з особистими атаками і ворожнечою.

4. З уваги на все сказане єще дуже важливо, щоб у проводі акції мирян ставали люди, релігійна, християнська і громадська поставка яких не дає приводу до очорнень і підозрінь. На нашу акцію не можна притягати підозри, що вона ведеться з інших спонук, як тільки турботи за долю і майбутнє Церкви в цілому і нашої Церкви зокрема. Отже і люди, які цю акцію очолюють, мусять бути поза можливими сумнівами.

5. Треба, щоб наші миряни цікавилися і слідкували за подіями у вселенській Церкві; бо тільки так вони зможуть мати мірило для оцінки явищ у нашій помісній Церкві. Треба, щоб здобували теологічні знання відповідно до своєї освіти. Ділянка „теологія для мирян” має вже багату літературу в різних країнах. Людина достатньо обізнана в теологічних і церковних проблемах, не так легко дастися наловити на неправильні чи шкідливі погляди, від кого б вони не йшли.

Д. Козій

„СПИНИСЬ, ХВИЛИНО! ТИ ПРЕКРАСНА!”

Звичайно кажемо, що наше життя проходить у часі, що час лєтить. („Я відчуваю часу літ живий”: Є. Плужник). Мало того: час уявляється нам ніби могутня течія, яка знаходиться в невпинному русі і забирає все з собою та руйнє, залишаючи в душі почуття вічних утрат, туги за втраченим і бажання повернути його. Життя відається нам одним ланцюгом безперервних „пошуків утраченого часу”. (A Saint-Exupery).

Однаке, чи йдеться тут про сам час? Адже чуємо не раз твердження, що не можна говорити про „об'єктивний час”, як без'якісне *continuum*, про „чистий” час у відірванні від наших переживань. Ми переживаємо — кажуть нам — тільки час, виповнений конкретним змістом. Отож, коли говоримо, що ми „заглибуємося в час”, то маємо на думці не „чистий” час, а наші переживання в часі. Пошуки втраченого часу — це, власне, пошуки пережитого, що „відійшло в минуле”.

Серед наших переживань особливе місце займають переживання, які скоплюють теперішнє. Бо в кожний міті, в кожному мінімальному відтинку часу, струмися багатство конкретного в усій почуттєвій насазі. В ньому ми відчуваємо живу, справжню дійсність, відчуття якої — гадаємо — не можуть нам дати в такій інтенсивності інші виміри часу: минуле й майбутнє.

Ці почуття з великою силою переконливости закував у слово Максим Рильський. Візьміть характеристичний з цього погляду вірш „Черемшина після дощу” (Твори, III. 188-9. Київ, 1961). Поет відтворює враження, що їх викликає в його душі хвилина ранку, потонулого в квітучій черемшині. Бадьоре товариство наближається до села й зупиняється біля криниці в яру, щоб напоiti коней. Тишіа дзвінить у довгому яру після дощу. Пахучі квіти мерехтять краплинами. З-поміж хмар ллється тепле, голубовате проміння. У пущі „невидимі слов’я жагу солодку виливають в звуки”. Здається, „що то самі гаї назустріч сонцю рannому співачають”. Ті чарі навколишньої весняної природи набувають нових відтінків, ніби глибшають, з появою людини: ото „по кладці молодиця перейшла, похитуючи відрами дзвінками”, а онтам стойть дівча-підліток з вологими очима, в яких блищають краплини. Поет підsumовує свої враження:

6. Важливо пам'ятати, що акція мирян в першу чергу викликана нашими релігійними і церковними інтересами. Йі не варто надавати надто яскравих національно-політичних чи патріотичних наголосів. Це справі не поможе, а тільки пошкодить. А вже, не дай Бог, цю акцію якнебудь уводити в гущавину наших партійницьких справ!

Моя кінцева заввага: я не думаю, що неславний кінець наших дієцезій в латинських помісних Церквах (як уже до цього мусіло б прийти) був би катастрофою для Церкви і християнства в Україні. Вони відживуть у своїй величі як з нами, так і без нас. Це є, власне кажучи, наш інтерес, щоб вони відродилися з нами. Це є наш інтерес, щоб на дальших сторінках історії української Церкви розділ про Церкву за межами України був не темний, але світлий!

„Здалося — щастя розцвітає зриме
На ковороті світлого села.
Все тоне у безумній черемшині,
Все пахне молодістю і життям”.

Зачарований, як у казці, він хотів би зупинити хвилину, щоб вона залишилася такою ж живуною на все життя. У ньому відгукується фавстівське: „Спинись, хвилино! Ти прекрасна!” (Гете: Фавст). Одначе, свідомий того, що ніхто не спроможний спинити мить і увічнити її, він підносить відвічну скаргу людини на те, що все цінне „ніби сон — навік, навік мина!”

Поет підходить до хвилини так, ніби він крізь неї прозирає до чистих і справжніх джерел буття. Але, якщо він гадає, що багатство, яке щедро розсіває хвилина, належить повнотою її самій, то він і ми з ним піддаємося ілюзії.

Хвилину в її „чистому вигляді” виявляють хіба тільки переживання дитини. Про них можна сказати, що вони мають площинні виміри. Щоб зрозуміти їх властивості, придивімся до поведінки шестирічного хлопчика в новелі „Кленові листки” Василя Стефаника. Малий Семенко йде з хати, де лежить важко хвора мати, і несе обід батькові на лан. Із дорозі щохвилини нові враження аборбуєтъ його увагу: то він зупиняється і збирає волосся на голові, щоб „виглядати як обстриженій жовнір”; то в захопленні рисує в поросі „велике колесо із шпицями”; то з страхом і цікавістю годує собаку, що насочив на нього, шматками батькового обіду. Йому ні разу не спливаває на думку образ матері, що лежить у муках; так само не вибігає він думками наперед на лан, де їде його голодний батько. Він поринає ввесь у хвилинному. Щоправда, він викликає інколи в уяві своє наймитське майбутнє, коли він уже зароблятиме на себе і купить собі капелюх, не такий широкий, як батьківський, з-під котрого волосся зсувається йому на потилицю; але ці думки про майбутність бліді, не забарвленні життєвим досвідом, і тому вони позбавлені внутрішньої напруги, та не мають впливу на його поведінку.

Інакше переживає хвилину дозріла людина, яка несе на собі вже вантаж досвіду. Її переживання набувають нових властивостей: глибинності й перспективності, зачерпнутих із інших вимірів часу. Характеристичне те, що Рильський відтворює свої переживання хвилини в формі спогаду, і тим ніби підкреслює, що дане моментом синтезується з усім досвідом. Цей процес може не усвідомлюватись (він звичайно не усвідомлюється!), а все ж людина живе постійно в тривимірному часі, дарма, що той чи той вимір часу виступає в свідомості з неоднаковою наснагою. Як дитина обернена лицем до теперішнього, так у молодечому віці переживання з великою інтенсивністю спрямовуються на майбутнє, у зв'язку з чим міняється тонація внутрішнього життя. Послухаймо, що каже про пориви юнаків задумливий Яків Щоголів:

В їх чистих душах теплинъ мрій,
В їх очах квіте блиск надій,
Вони минулим не живуть,
Вони чогось від долі ждуть”.

(Я. Щоголів: Суботи св. Дмитра, зб. „Поезії”, стор. 355, Київ, 1958).

Мрії, надії, ждання — це вирази антициплациї майбутнього. Хоча молода людина вразлива на те, що несе їй хвилина, проте вона не

зупиняється на ній, і настирливо випереджує її, перекидаючи мости в невідоме.

Буває, що й у дозрілому віці людина відвертається від хвилинного. Так, напр., Фавст у певному періоді життя, коли він почував у собі буяння сил і незламну волю шукати та здобувати, боявся одного: поринути в хвилинних радощах, які могли б скувати його воля. Він готов був віддати свою душу Мефістофелеві в разі, коли б він перестав змагатися й опинився в тепетах хвилини. Хоч його дорога була позначена трагедією Гретхен, проте він не зупинявся, — його зір спрямований у майбутнє.

Така буває настанова вольової натури.

А що каже філософська аналіза часу?

Візьмемо до уваги дві аналізи мислителів, які дивляться на час із протилежних перспектив.

У своїх міркуваннях про час, св. Августин виходить з точки зору плинності й минуності часу: „Ми кажемо: цього року. Але що ми насправді маємо, коли так кажемо? Хіба один день, саме той, у якому ми є. Во попередні дні року вже пройшли, і ніхто їх не затримає; а майбутні ще не надійшли. Ми є сьогодні, а кажемо: цього року. Отож, коли говориш про теперішнє, скажи радше: сьогодні. Во що з цілого року вважаєш за теперішнє? Нема вже того, що проминуло; прийдешнього ще нема.... Однака зваж і те, що вранішні години сьогоднішнього дня вже проминули, а майбутні ще не наспілі. Отож доведеться тобі змінити їх де висловлення та сказати: цієї години. Але, що скажеш про цю годину? Адже її хвилина вже пройшла а майбутні ще не надійшли. Отже скажи: цієї хвилини. Цієї хвилини? Алеж, коли я говорю складами й висловлюю два склади, то перший ще не прогув, а другого ще не чути. Врешті, якщо йдеться про один склад, то коли він має дві букви, річ мається подібно, а саме: поки не прогула попередня буква, ще не дзвенить наступна”. („Enarrationes in Psalmos”, 76, 8).

При такому стані речей не можна, на думку мислителя, говорити про справжнє буття (очевидно, буття явищ світу). „Всяка річ, хоч яка вона велика, не є насправді, якщо вона міліва; або немає справжнього буття там, де є також небуття”. („In Ioannis Evangelium tractatus”, 38, 10). Коли ж дивимось на дійсність під таким аспектом, не можемо позбутися почуття, що небуття має перевагу над буттям, бо воно кінець-кінем поглинає все. Мінливість речей — це, власне кажучи, їх минуності. „Те, що може мінятися, змінившись, не є тим, чим було; коли ж воно не є вже тим, чим було, то тут наступила ніби смерть; знівечилось те, що було, а чого вже нема”. (там же).

Таким чином усе на світі безповоротно пропаще. „Для того, що проминуло, немає вороття. Чекаємо майбутнього, але її воно проминає; не маємо його, поки воно не надійшло; не можемо його затримати, коли прийде” (Enarr. in Ps., 38, 7).

Песимістичний аспект всепожираючого часу (Кроноса!) рівноважиться в Августина поглядом на другу сторінку буття: на вічність. Але хто дасть запоруку, що ідея Вічного знайде досить сили в кожній душі? Адже вона потъмарилась навіть у душі великого вірою Івана Вишенського (в поемі Івана Франка), — то що й казати про маловірів! На це розраховує Мефістофель, владар ненасичених душ. Ось як він розвиває міркування про минуності речей: „Кажете: мінуло? Минуле і чисте ніщо — це одне й те саме. Що значить: вічно творити? Це значить — повернати утворене вінцевъ! Кажете: „мінулося!” Який у тому глузд? Це все одно, як коли б його не було,

дарма, що воно вертиться нам перед очима так, наче б воно було. Я волів би, замість нього, вічно-порожнє". (Goethe: Faust, II. 5, v.v. 11596-11604). Замість ідеї вічності Мефістофель підсував ідею безденної порожніяви.

До таких висновків може довести вищевиведена аналіза часу. Може, але не мусить, оскільки вона не вичерплює всього змісту ідеї часу.

Люї Лявель — у згоді, зрештою, з такими передовими мислителями нашого віку, як Макс Шелер і Карл Ясперс — проводить у своїй книзі „Час і вічність” (Louis Lavelle: Du Temps et de l'Eternité. Paris 1945, éd, Aubier) аналізу часу, в якій розкривається ту його сторінку, де він єднається з вічністю. Відкидаючи думку, яка завжди бентежила людину, що все, мовляв, кане в небуття, він стверджує, що в часі твориться надчасове. Міняються тільки форми існування (*modi existentiae*). Отож те, що в наших сприйняттях має форму матеріального і почуттєвого буття, приймає, відходячи в минуле, форму буття духової. Воно існує далі в нашій пам'яті. Мало того: воно стає складником нашого духовного ества. Во треба прийняти, що наша духовна субстанція оформлюється впродовж усього нашого життя, твориться в часі. Оформлюють її всі наші переживання, все, що ми діємо. Якби акти нашого духу канули в небутті, вони втратили б значущість, а життя — свою повагу. Але „пережитого не можна вирвати з душі”, — чи воно добре, чи зло (С. Скліренко: Володимир, роман, стор. 510. Київ 1962). Минуле постає перед нашими очима в світлі наших змагань, зламів, подвигів, зречень, — а це все дає нам „свідомість глибин минулого”. (K. Jaspers: Philosophie, III. 208. Springer-Verlag, 1956). Не тільки глибин минулого, але й глибин хвилинни.

Історія Фавста — це історія визрівання такої свідомості. Після цілої низки болочих випробувань він знаходить мету життя в творчій діяльності для добра людей. Буде таму, щоб вирвати морю смугу землі, втішуючись думкою, що там оселяться люди, розведуть сади й городи, зазеленіють луги, а до пристані впліватимуть кораблі з усяким добром. Утративши в глибокій старості зір, Фавст викликає духовим зором візію сміливих, западливих і життерадісних вільних громадян, які житимуть і працюватимуть на здобутій ним землі. Його груди наповнюються радістю й почуттям щастя, яких він досі не зазнав. Колись він боявся зупинити швидкоминуцьну хвилину, тепер же він не боиться, бо настало хвилина містка й глибина, і він кличе: „Спинись, хвилино! Ти прекрасна!” В таку хвилину він має почуття завершеності життя і впевненість у тому, що життя його не западеться в небуття.

У духових процесах, які переживає людина, минуле не перестає діяти. Особливу силу пережитого доводять переконливо такі духові прояви, як жаль і каяття, на яких хочемо зупинитися, хоч і знаємо, що в добі технічного поступу і характеристичного для доби технічної цивілізації обміллого оптимізму, каяття не знаходить адекватного виразу в свідомості. З точки зору детермінізму, каяття не має сенсу: бо в основі каяття лежить, мовляв, очікування, що те, що сталося, може стати нічим. Тим часом ніхто, спираючись на досвід, не стане заперечувати, що те, що сталося, „відстатися не може” (І. Франко: „Причта про нерозум”). Однака детерміністи ставлять питання невластиво. Приймаючи ефективність каяття, ми не маємо на думці, що каяття може зробити недійсними факти, які мали місце, а стверджуємо, що воно спроможне очистити волю від зла та почуття приреченої.

Моральний струс, усвідомлення величі провини, акцептація вимоги експляції — це моменти каєття, у які ніхто з наших новітніх поетів не проникнув так глибоко, як Тарас Шевченко в поемі „Відьма”. Тут процес каєття показаний у всіх його фазах: насамперед пробудження демонічних сил у людині, далі невимовні страждання в стані душевного затъмарення, і врешті каєття та просвітлення. Поет веде нас від несамовитої муки до примирення й освячення духом любові. Він не дас, щоправда, психологичного вяснення факту передродження Відьми. Його натяк на те, що добра циганка Маріула напувала її якимось зіллям і „досьє таке її поробила”, від чого затъмарення душі пройшло, — має ніби вяснити той процес у дусі народної медицини, але ми не можемо серйозно приписувати таке вяснення поетові. А втім, для нього важливий сам факт великого зламу в психіці, що відбувається на тлі пов'язаностей між минулим і теперішнім. У теперішньому доходить до важливих вирішень, які заражують на всьому житті. Власне ті вирішення доводять нам, що теперішнє не є тільки струменем, який пливе й минає, але що в ньому твориться те, завдяки чому людина може стати в часі „понад часом, хоч і не поза часом”. (K. Jaspers, Philosophie, I. 1.). Шевченкова Відьма стає „новою людиною”. Тривога зникла з її душі, в цілому її єстества розлилася гармонія і спокій, вона знає, як і що має зробити в непевних ситуаціях, яку дорогу має вибрати. Вона не знає болючих вагань, бо керується великим серцем. Тимто поет не вагається назвати її святою.

Кожна людина, доки жива, мусить повсякчасно вибирати й вирішувати між можливостями, які несе майбутнє. Щоправда, нам доводиться рахуватися з можливостями, які спадають на нас несподівано, незалежно від нашої волі й наших бажань. Вони утворюють життєві ситуації, в яких мусимо жити. Але на лоні майбутнього лежать теж можливості, що находяться в сфері наших сподівань і очікувань, у сфері, де діє наша воля. Між тими можливостями ми вибираємо, наша воля стає тут вирішальним чинником. Коли людина втілює в своїх актах не щонебудь з того, що несе їй час, а тільки те, що відповідає її покликанню, тоді вона вирішує непожитно, згідно з своїм етосом, буде витривало своє духове ество. Проте можна сумніватися, чи навіть багате внутрішнє життя дає людині наприкінці її днів свідомість завершеності її ества. Дехто гадає, що почуття завершеності досягається в свідомості святих. Платон показує в „Файдоні”, що воно можливе і в сфері етичного генія. У трагедії „Фавст” Гете хоче перевоняти нас, що з таким же почуттям замикається коло часу його героя. А може то тільки туга підказала поетові талку розв’язку трагедії?

Особливої гостроти набирає проблема неповноти й незавершеності життя тоді, коли життя обривається раніше, ніж людина встигла справитися з своїми життєвими завданнями. Така ситуація змальована на з незрівнянною пластикою в „Кленових листках”. Умираючи мати вже не може дати дрібним діткам нічого, крім незмірної любові. Її серце б’ється любов’ю і розpacем. Яке відмінне обличчя хвилини, в якій скуччується душа матері, від обличчя хвилини, що постала в душі поета на тлі квітучої черемшини! Тільки мудрість серця може проникнути в глибину серця матері. Усю свою ніжність, і журбу, і тривогу вона виливає в своїй лебединій пісні: „У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихоньку спадала межі діти і цілуvalа їх по головах. Словами тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полю, і ніхто їх позбирати не годен, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пусте

Іван Драч

СПОЛЕТО, ПОЕЗІЯ, 1967

Починаючи з 1958 року у містечку Сполето, в Італії, відбувається кожного року „Фестиваль двох світів”, що його заініціював італійський композитор Джонкарло Менотті. В рамках цієї світової імпрези відбувається також фестиваль поезії, що в ньому беруть участь найвизначніші поети різних народів. Цього року у фестивалі поезії у Сполето взяв участь украйнський поет, Іван Драч. Іван Драч надрукував у київській газеті „Літературна Україна” з 3 жовтня репортаж з побуту у Сполето. Участь українського поета у світовому фестивалі поезії — подія в нашому літературному житті та й самий репортаж настільки вартісний, що його передруковуємо для наших читачів.

Мене запросили в липні цього року взяти участь у фестивалі поезії в невеликому італійському містечку Сполето, що в горах на північний схід від Риму. Після спекотного виснажливого Бічного міста Сполето було нереально дедлікатним, стриманим і помірним. Пропала в кукурудзяній гущавині звичайна собі ріка, рудовода й мілоча, в нас Тібором звана, і поїзд за кілька годин вже був у місті „Фестивалю двох світів”.

На вокзалі мене очікував Патрік Крег, англійський поет, ірландець по крові, що давно змінив Лондон на Рим і щотоку, з чисто цехового патріотизму, займається організацією фестивалю поезії. Він, як справжня душа поетичних зібрань, чатував на кожного з прибулих, і з першої ж миті зачаровував щирою безпосередністю й гарячю увагою. Саме Крег і організував переклади для всіх, хто мав виступати, й тримав нас у курсі всіх подій фестивалю. Його довготелеса постать у синій тенісці виринала для мене, та й не тільки для мене, то тут, то там у фестивальному вирі, як рятувальний поплавець.

Сполето — місто дивовижної блакіті над головою, химерно переплетеного лабіринту вуличок на землі і празникового неспокою в душі. Місто саме по собі було найчарівнішим учасником фестивалю, воно пристосувалося до його сімейного ритму й настрою, з невеличкими траторіями і римським театром, старовинною фортецею на узвишши, вночі підпертою пальми прожекторів, і настирливими суперсучасними автомобілями, що, здавалось, розштовхували затисні вулиці й вискачували скажено зненацька з розпашлими очима — оці натріювані вівчарки прогресу. Рой стрижів шаленіли над безмежно витонченими каскадами покрівель з круглої червоної черепиці, хтось поколошкав їх спокій: ген з того загратованого балкона, здавалось, міг вискочити на світанку Ромео і, потираючи скроню з безсоння, стрибнути на свій зарошений моторолер. Старовина проковтнула сучасність.

поле за листочками". — Любов схиляється над головами малят і плаче невидимими сльозами, бо не знає, чи голос умираючої матері відгукнеться колись в їх серцях і ляже бальзамом на їх поневіряне життя.

Трагічним почуттям неспроможности здійснити своє призначення, вичерпати до дна невичерпну любов промовляє до нас мати в лебединій пісні. Здається, ніби вона прагне спинити хвилину, яка виригається, і розтягнути її в вічність. Хвилина рветься, але материнська любов не перестає діяти: в ній твориться містерія надчасовості.

У реальності свого буденного існування на чужині завжди переко-
нущається з часом, у Сполетто ж усе вимірювалось на години. Розписана
американська точність намагалась прищепитись на римському стов-
бури.

Щоденно о 12 годині починалась програма з симфонічної чи ка-
мерної музики. Щовечора о 9 годині — театральні вистави, вистави
опери та балету. Найцікавішою з них була, безперечно, постановка
опери Моцарта „Дон-Жуан”. Ставив її сам президент фестивалю, відо-
мий італійський композитор і режисер Джанкарло Менотті. Гідним
партнером його в оформленні сцен був один з найбільших сучасних
скульпторів Генрі Мур. Мені вперше довелось бачити таке сміливе
скульптурне вирішення сценічного інтер'єра. Шорстка фактура зад-
ників і химерні марсіянські мурівські жінки так визивно вдало конт-
растували і тим доповнювали музику геніального віденця XVIII сто-
ліття. Симбіоз Моцарта й Мура був не тільки доречним і цікавим,
але й дивовижно оздоровлюючим, озонуючим.

„Лускунчики” Чайковського у виконанні Штутгартського балету
і виставка ескізів театральних костюмів Бажста, італійський попарт
і паризькі шансоньє, знаменитий „Клуб Діогена” з співаками-неграми,
дотепними й красивими, безземно закоханими в негритянський фольк-
лор Америки, і німецьке пісні 20-30-х років — ось кілька граней
циклошафленого фестивального калейдоскопа. І все ж попри надзві-
чайну розмаїтість програми, Сполето — місто старовинне, іронічно
беселе й затишне — огортало все це різnobарвне й різноякісне диво
в своїй сіменій середньовічні шати. Смолоскили над підвір'ями, роз-
дмухувані то гірським вітром, то темпераментними вибухами італій-
ського реготу, показували свої вогненні язички химеріадам атомної
цивілізації — дзвінниця Сполетівського собору радо сизвалася на
поклики „Меси сі-мінор” Себастіяна Баха й вибачливим подзвоном
прощаля галопуючі викрутки 17-літніх католічок.

О 6-й годині вечора починалися виступи поетів. На фестиваль
приїхали й виступали в театрі Кайо Мелісо з читанням своїх віршів
Рафаель Альберті (Іспанія), Ісгуда Аміхай (Ізраїль), Омеро Арідіс,
Хосе Еміліо Пачеко та Октавіо Паз (Мексика), Інгеборг Бахман (Авст-
рія), Джон Берімен та Аллен Гінзберг (США), П. І. Каванах, Сте-
фан Спендер та Чарльз Томлісон (Великобританія), Альфонс Гатто
і Джузеппе Унгаретті (Італія) та автор цих рядків.

Так багато поетів. Поетів не може бути багато — цей поспіхом
народжений афоризм бунтівливої свідомості, ця захисна реакція пере-
браливого сучасного інтелекту перекреслювались присутністю таких
відомих і не відомих мені майстрів поетичного слова. Згадувались
жорстокі слова поляка Тадеуша Ружевича, вивергнуті не так з гли-
бини самоподаючої совісі, а більше усвідомлені як солона концент-
рація об'єктивної істини:

„Уявіть собі, товариство, сміх слухачів, котрим якийсь добродій
признається: я — поет. Що в тім смішного? Чи коли хтось ствердить:
я — священик, міністр, поліцейський, різник, перукар, фізик, дрово-
руб... чи той хтось наразиться на сміх зібрання? Ні! Справа гірша
натомість, з таким фахом як кат, гицель, злодій, фальшивомонет-
чик... того визнавати не годиться, в тім не признаються... ніхто
також не представляється зібранню як садист, садоміт, імпотент, фі-
лософ... поет? Чи ж поетові неможливо сказати: — я поет, чи справ-
ді вибухне сміх у залі? Очевидно, сталися якісь зміни, які не дозво-
ляють публічного визнання, так, визнання, повторюю, тієї вини.
Визнання того каліцтва, тій соромливої хвороби...”

Морозний душ Ружевичової рефлексії може охолодити найгарячіші поетичні голови. І, м'яко кажучи, ніжківість за свій прибраний фах поступово зменшується, коли вслухаєшся в рокітливі тони голосу вічного іспанця і довголітнього зигнанця Рафаеля Альберті, отого, що „воював у небі з ангелами” і, поранений у пас долі, крила ламаючи: славний „співець республіки” до останніх днів брав участь у громадянській війні як військовий льотчик-ресурсубліканець і — покараний франкістським Мадрідом заочно на смерть — перебуває зараз на вигнанні в Римі. Альберті, який чином стверджує своє слово. Рафаель Альберті, поет, який з глибоким хвилюванням згадує про дні Шевченківського форуму в Києві 1964 року, Рафаель Альберті — воїн, попліч з яким відстоювала свободу Іспанії угорянська сотня імені Т. Г. Шевченка в 30-х роках, Рафаель Альберті — поет, поруч з яким випала велика честь виступати перед іншими і мені, представляючи українську сучасну поезію на фестивалі.

Найколоритніше постаттю з-поміж прибулих був, звичайно, найбільший серед сьогоднішніх американських поетів авангарду, „король нью-йоркських битників” Аллен Гінзберг. Він приїхав на фестиваль до Італії якраз після того, коли його затримала американська поліція на Третій авеню біля радянського представництва в Нью-Йорку. Поет ішов на незапляновану зустріч з прем'єром О. М. Косигіним, котрий, як писали журналісти, мусив тоді задовольнятися товариством Джонсона. Цей декоративний, але дуже ширій виклик автора „Кадіша” і „Гвалту” американським охоронцям порядку був не тільки жестом поета, розрахованим на популярність, але й виявом глибокого прагнення більшості американців до порозуміння й миру з людьми радянськими.

З великою гривою смолистого волосся, з широкою чорною бородою і громучими разками чорного «намиста» на грудях, смутнокий і дотепний, наркоман і буддист, дивовижно обдарований учень і послідовник Уільяма Карлоса Уільямса збуджував загальну увагу. „Чао, школо!” — прощалися з ним надобірніч о 5-ій годині ранку гурти високорослих парубків Сполето, а мені він нагадував нашого сільського батюшка, доброго підпилого веселуна, що так полюбив грati в краклі на вігоні. Трагічне неприйняття поетом сучасної цивілізації, війна з технологізованим американським, та хіба тільки американським, суспільством проявляється не лише у ритмах його поезій, а й у способі життя. І коли гінзберівські ляпаси сусільному смакові примушують згадувати екстравагантні манери раннього Маяковського, то широткість поетичного світосприймання йде, можливо, не тільки з уїтменівських джерел, а також з сучасного Езри Паунда:

Міriadи загинули,
І найкращі з найкращих між ними
За суку стару, за суку беззубу,
За полатану цивілізацію.

Вийшла з друку книжка есеїв
ОСТАЛА ТАРНАВСЬКОГО
„ТУГА ЗА МІТОМ”.

Книжку можна замовляти у Видавництві „Ключі”
через редакцію „Листів до Приятелів”
за надісланням 3,00 дол.

До речі, згасаючий Езра Паунд теж з'явився в останні дні фестивалю — його голова майнула в оперному театрі, мов біла кульбаба, яку ще пожалів вітер часу.

„Я вважатиму, що ти намарне сюди приїхав, — казав мені Гінзберг, — коли я 'не покажу тобі Ассізі". Ми дістались в автобус і невеликим гуртом поїхали в гості до Франціска Ассізького і Джотто. Маси туристів відвідують Ассізький собор з фресками Джотто — цю Кієво-Печерську Лавру католицтва, де похованій святий Франціск. А. Гінзберг років десять тому кілька літніх місяців і днівав і почував тут на зеленій траві, як справжній битник, під церквою, намагаючись своїм розкинутим верлібром вийти краще з ситуації у змаганні з слов'ями, ніж святий Франціск.

На фестивалі виступав Аллен у супроводі якогось дивного інструмента, схожого на дитячу гармонію з кількома клавішами — частину поезій він виспіував як справжній тібетський далай-лама на превелике задоволення залу: і справжніх цінителів слова, і звичайних снобів, решту віршів прочитав темпераментно й драстично. Театр Кайя Мелісо шаленів.

Серед мексиканців виділявся Октавіо Паз. Ставний, смуглявочолий дипломат, посол Мексики в Індії, він, за свідченням критики, — один з найславніших іспаномовних поетів. Співець Юкатану, суворої землі Майя поєднує в своїй творчості модерність вислову з глибокою „мексиканськістю" й має нині домінуючий вплив на поезію свого краю.

Мені ж випало виступати з відомою австрійською поетесою Інгеборг Бахман та вже згадуваним Алленом Гінзбергом. З англійських перекладів мох віршів нашвидку було скомпоновано програму, вони ж стали основою для перекладу їх на італійську — української мови, звичайно, ніхто з перекладачів не знат. Кожен поєт читав вірші рідною мовою — переклади ж англійські або італійські, відбиті на ротопрінти, слухачі мали на колінах. Кілька чоловік у Кайя Мелісо мене розуміли — це був Ігор Костецький, український письменник та видавець з-під Штутгарту, його дружина, німецька поетеса Елізабет Котмайєр, які приїхали в Сполето зустрітись зі мною, та польський поєт Єжи Гординський, родом зі Львова, римський кореспондент газети "Zycie literackie". Головуючий Патрік Крег сказав кілька слів про Україну й українську поезію з моєї намови — я був переконаний, що більшість людей у залі вперше сприймають такі поняття, як Україна і Шевченко. Після вечора дехто з італійців старшого віку, яких солдатська доля закинула була до нас, згадав собі давнє місто над Даїшром з не меншою дивною назвою, а коли в „Клубі Діогена" мене просто примусили читати вірші, то справу популяризації української поезії зокрема й України взагалі, я міг вважати фактам доконаним — одна літня, але ще досить мила француженка після виступу по-російськи попрохала мене конфіденціально передати вітання маршалу Жукову, з яким вона познайомилася ще в Берліні 1945 року. Жарти жартами, звичайно, але ж в Італії про українську літературу навіть письменники знають дивовижно мало.

Ігор Костецький та Елізабет Котмайєр збираються ближчим часом у серії видань „На горі" видати латиною і українською мовою праці Юрія Дрогобича — великого українського вченого XV століття, ректора Болонського університету в 1481-1482 роках. Сама постать автора „Прогностичного судження" могла б надихаюче сприяти нам у „нагадженні італо-українських звязків . . .

І знову — Рим. Дивлюсь вгору, на небо мистецства — на „Страшний суд" Мікеланджело в Сікстінській капелі. Дивлюсь поруч —

Степан Ванчицький

„В ОГНІ ОКРАДЕНА...”

(До трагедії Лемківщини)

Лемки — це найдальше на захід висунена українська етнографічна група, що живе обабіч Карпатів. По боці Польщі займають лемки простір між рікою Ославою на сході та Дунайцем і Попрадом на заході. Північна границя перед виселенням 1947 р. ішла від Динова через Лубну, Глудно, Гумніська к. Березова, Босько, Балутянку до Великої Вірхомлі, тобто до Попраду. Тепер лемки збереглися у невеликому числі у горах; внизу їх дуже мало. По словацькому боці східна границя тягнеться по річці Ціровій, на заході кінчається Пряшівщиною, а на півдні іде по річці Ляборець.

Історія лемків, їхня культура, господарські відносини, політичні погляди і прагнення мало відомі широким колам української суспільності. Колись цікавився ними і писав про них Яків Головацький, член Руської Трійці. Потім досліджували історію лемків російські вчені, російський бо царський уряд хотів заволодіти східною Галичиною і Лемківщиною. За часів санатійної Польщі Лемківщину пильно, але не безсторонньо досліджували краківські вчені. Робилося це з дурчення спеціальної урядової комісії; польський уряд хотів знищити український рух, а лемків полонізувати. Польські учени продовжують вивчати Лемківщину; сучасний уряд має щодо лемків такі самі на- міри, як мав санатійний, але теперешня ситуація настільки складна, що розв'язати лемківську справу не легко. З українських учених найбільше досліджували Лемківщину проф. д-р Іван Зілинський, проф. д-р Володимир Кубійович, проф. Микола Андrusяк, мігр. Юлія Тарнович, проф. О. Мицюк, Євген Перфецький, колишній професор університету у Братиславі. За останні роки порадували нас Ірина Добрянська своєю етнографічною працею „Нариси про матеріальну і духову культуру лемків” та Іван Красовський історичними працями і статтями на цю ж тему. З польських дослідників Лемківщини найбільш безстороннім можна вважти д-ра Райнфуса.

Учені мають різні погляди на походження лемків. Найближче до дійсності твердження, що перед приходом угорців до Панонії там жили південні слов'янські племена. Вони були розселені аж до Карпат і в самих Карпатах. Між цими племенами у Карпатах були

скільки тут захоплених очей. Скільки захоплених віруючих і атеїстів, протестантів і буддистів. Скільки католиків — Сікстінська капела, може, більше затримала віруючих, ніж усі папські армії минулого. Могутній Христос з мускулатурою важкого атлета. Група знайомих студентів зі Стокгольма і їхні козацькі погляди: ще водяться на світі такі дивні пташки, як поети. Згадую жорстокі й чесні слова Тадеуша Ружевича. Згадую ще одну деталь: поет, з яким я так мріяв познайомитись і який був запрошений на фестиваль, до Італії не приїхав — Яніса Ріцоса, великого подвижника поезії, лицаря слова й чину, грецькі мілітаристи посадили за грati ...

Сполето залишиться в пам'яті як дивовижна казка з щасливим кінцем — ніщо в мистецтві слова так не віддалене від життя, як казка, і ніщо так впритул не наблизене до солоного ядра життя як вона.

і хорвати. Під натиском угорців частина хорватів одійшла на південні землі і заснувала там незалежну хорватську державу (червоні хорвати). Інші хорвати залишилися в Карпатах (білі хорвати). Зі сходу із Русі, у Карпати приходили втікачі від диких азійських орд. Ці втікачі змішувалися з білими хорватами; вони ж і накинули їм назву „русини”. Іхнім осередком був Мукачів. Туди, за згадками істориків, прибули дружинники руських християнських князів Аскольда (Миколая) і Дира; вони збудували церкву на Чернечій горі. (Там було епископство візантійського обряду). Русини у Карпатах були християнами ще перед тим, як Великий Князь Володимир запровадив християнську віру на Русі. Вони прийняли Христову віру у візантійському обряді з Моравії, де св. Кирил і Методій проповідували її.

До північних Карпатів, тобто до околиці теперішньої Криниці і в околиці Krakova, прибули слов'яни з Сандомирщини і в XII ст. розселилися у долинах Попраду і Dunajca. Вони втекли у Карпати однією з груп переселенців з польських королівств за свій візантійський обряд, особливо Болеслава I. У Krakovі в той час була митрополія візантійського обряду і такі ж епископства у Вислоці і Сандомирі.

Русини на південному схилі Карпатів до 907 року мали свою державу під управлінням князя Ляборця. Проте, ця держава проіснувала тільки один рік; в 907 році її завоювали угорці. З того часу русини підлягали владі угорських королів. Угорський король Генрих носив титул „князя русинів”. Певним є, що 1131 року на Угорщині була „Руська Країна”.

Зв'язки і переселенчі рухи обабіч Карпатів були дуже живаві, тим більше, що поселенців єднала однакова віра.

Русини, розселені на північному схилі Карпатів, підлягали від 993 р. київському князю Володимиру Великому. Пізніше влада змінювалася: то була угорська то польська, а потім і австрійська.

Руське населення постійно напливало у Карпати із східних областей. Особливо значний приплив руського населення був у XIII ст. з Галичини, Київщини і Чернігівщини. У кінці XIV ст. прибув у західні Карпати кн. Федор Корятович з дружинниками, він осів по угорському боці Карпатів. Був теж у XIV ст. наплив волоського (румунського) населення (Одрехова, Устє Руське, Зиндранова, Шляхтова, Явірка) обабіч Карпатів та німецького. Між волохами і німцями селилися русини, змішуючися з ними.

Від половини XIV ст. до 1772 р. північна (галицька) Лемківщина належала до Польщі, а південна — до Австро-Угорщини. В той час зайняли русини таку територію у Карпатах, яку займали під час насильного виселення їх польським комуністичним урядом 1947 року.

Довжина території Лемківщини приблизно 100 км, а ширина її 60 км. Вона гориста, була колись покрита густими лісами. За польської влади їх винищено.

Назва „лемки” походить від тамтешнього слова „лем”, що вживалося у значенні „тільки”, „лише”. В часі німецької окупації Польщі у Krakівському дистрикті проживало 250,000 лемків.

Українське населення Лемківщини було що XVII ст. православне. Унію впроваджено у Перемиській дієцезії в 1691 році.

У лемків було завжди сильно розвинене почуття національної відмінності від поляків і москалів. Вони здавна називали себе русинами, а від часу українських визвольних змагань 1918 р. більшість їх прийняла назву „українці”. Лемки були свідомі своєї принадлежності до українського народу. В 1939-1944 рр. за час інтенсивної освідомлюючої праці, лемки зробили дуже великий поступ у національному,

політичному і культурному розвитку. Тоді на Лемківщині населення прийняло називу „українці”.

В часі, коли Лемківщина належала до австрійської держави, культурні потреби її українського населення задоволялися примітивно. У лемківських селах були школи, було багато українських учителів. Але середніх та фахових українських шкіл там не було. Старші громадини були зорганізовані у гуртках „Сільського Господаря”, кооперативах, читальнях „Просвіти” і читальнях товариства ім. Качковського. Було і кілька товариств для молоді, як „Січ”.

Більшість священиків належала до московофільського табору, що спричинилося до того, що частина лемків дала себе присуднати до тої хибної ідеї. За це лемки дорого заплатили. Коли почалася жійна 1914 року у 130 місцевостях Лемківщини було заарештовано коло 2000 людей, переважно селян; їм закидали сприяння Росії. Багато було бивезено до концентраційного табору у Талергофі. З тих нещасних людей 168 померло від голоду, холоду і різних недуг. Знаку польських старостів ці масові арешти виконала польська жандармерія. Мета була одна: знищити український народ. Закид сприяння Росії не був виправданий, якщо мовиться про народну масу. Гурт російських агентів заздалегідь втік до Франції, а народна маса, що постраждала, була несвідома і ні в чому не винувата.

Економічне становище лемків було тяжке. Лемківщина багата на свіже повітря, добру воду, інавіть лікувальну, але хліба завжди бракувало, бо господарювання було дуже консервативне. Лемки рятувалися від голоду відходячи на заробітки до Угорщини, трохи допомагали домашні промисли. Частина населення емігрувала до Америки.

У 1918 р. лемки виявили своє бажання належати до Української Держави.

4-го листопаду 1918 року зібралося у Вислоці Нижньому коло 70 осіб представників із сіл східної Лемківщини; вони рішили заснувати у Вислоці Великому Повітову Українську Національну Раду для сяніцького повіту. Але Сянік не став осередком самостійницького руху тому, що там була досить сильна залога польського війська, а українці не мали сили захопити Сянік. Головою Ради обрали о. Пантелеїмона Шпильку, керівником Українського Повітового Комісаріату призначено місцевого учителя Гриця Судомира. Було сквалено організувати у всіх селах озброєну міліцію для вдереждання порядку. Повітовим командацтом міліції призначено було Андрія Кира. Вирішено було впровадити у всіх школах українську мову навчання, організувати громадські управи та привести їх до присяги на вірність Українській державі. Вирішено проголосити, що єдину владою на терені східної Лемківщини є Повітова Українська Національна Рада і тільки вона має право полагоджувати всі адміністраційні справи. У цій українській державницькій праці брали участь: богослов Теодор Шпилька, студент університету Назаревич та суддя Куціль. Цей останній виносив вироки іменем Української Республіки. Печатка мала напис: Комісаріят повіту Сяніцького у Вислоці Вел.

Польські військові відділі нераз робили з Сяніка насоки на села. Треба було зорганізувати українське військо. На терені діяльності Української Національної Ради східної Лемківщини не було ані одного українського військового старшини. Але такі були у збрізних демобілізаційних таборах у Будапешті. Отже вибралися туди о. Шпилька з Назаревичем. Український консул у Будапешті проф. Біберович допоміг їм знайти табір, де були українські старшини. З ними о. Шпилька провадив розмови, але ані один не захотів взяти на

себе провід у військовій службі у Вислоці Вел. Тоді о. Шпилька звернувся з такою самою пропозицією до українських підстаршин і там уже мав успіх. Дванадцять підстаршин зголосилося до військової служби а консул Біберович виплатив на їх утримання 10000 австр. корон. Вони всі приїхали до Вислока Вел., зложили у церкві присягу на вірність Українській Державі і 6 з них о. Шпилька іменував командантами шістьох станцій української жандармерії, приділивши їм озброєних людей. Сили жандармерії були заслабі, щоб витримати ворожі напади на українські села. Українська міліція (жандармерія) провадила успішні бої в листопаді 1918 р. у Височанах, Кожушанах, на залізничних станціях Щавне і Мокре. 24 січня 1919 р. поляки вислали поїздом до Команчі 200 своїх вояків, що підійшли до неї з трьох сторін. Українська міліція захищалася, кілька українців полягло; булибиті і по польській стороні, проте поляки перемогли, вони пішли на Вислік і спалили частину села. Розбита українська міліція подалася до Чехословаччини. Так закінчили своє 3-місячне існування Українська Національна Рада і Комісаріят для східної Лемківщини.

**

В історичну версію про цю дуже важливу подію вкралися неточності, що зменшують її значення. В оповіданнях з уст до уст і а також у пресі подають, що це була Команецька Республіка, або Лемківська Команецька Республіка. Це невірно. Не Команча була осередком цього українського визвольного руху, а Вислік, велике село на півдні від Команчі, глибше в горах. Це не була Лемківська республіка; ця територія була складовою частиною Західної області Української Народної Республіки, створеної 1-го листопада 1918 року у Львові. Найкращим доказом цього твердження було те, що вироки суду у Вислоці видавано від імені Української Республіки. На зборах громадян Вислока 3-го листопаду 1918 р. та на зборах представників сіл східної Лемківщини 4-го листопаду 1918 р. було прочитано проклямацію львівської Української Національної Ради і вирішено прилучитися до створеної української держави у східній Галичині.

Комісаріят у Вислоці Великому був комісаріятом Західної Області Української Народної Республіки і визнавав її зверхню владу. Українська Національна Рада у Вислоці звернулася до Секретаріату Військових Справ у Станиславові по військову допомогу і їй було виділено 100 крісів, (проте, іх забрав старшина української армії Дякунчак для свого відділу у Лютоворськах).

За прикладом східної пішла й західня Лемківщина. У листопаді 1918 р. відбулося там віче, на якому вирішено було визволитися з-під чужої влади і боротися за власну українську державу. На вічі у Криниці обрану „Руську Раду“ для Новосанчівського повіту, у Гладишові — для Горлицького, Яслівського і Короснянського повітів, у Снітниці — для Грибівського повіту. Усі ці „Руські Ради“ були об’єднані у Лемківському Союзі у Горлицях. 5-го грудня 1918 р. у Флоринці Грибівського повіту відбулися збори представників західної Лемківщини; у них взяли участь українці і москофіли. Було ухвалено, що всі руські землі треба з’єднати в одну політичну цілість. Руський народ, що заселює Галичину по Сяні, Попрад і Дунаєць, південні склони Карпатів і Буковину висловив бажання належати до спільнної держави і протестував проти посягнень поляків та угорців на ті землі. Отже, збори висловилися за приєднанням західної Лемківщини до Української Держави зі столицею у Львові.

У Флоринці було також обрано Руський уряд. До його складу

входили: о. Дмитро Хиляк, парох в Ізбах, адв. Ярослав Качмарик з Мушини і рільник Микола Громосяк з Криниці — села.

Руський уряд якийсь час здійснював управління у західній Лемківщині. Його праця скінчилася з арештом усіх трьох його членів. Їх обвинувачено у зраді, бо вони, мовляв, відлучили частину польських земель від цілості польської держави. Дуже дотепно під час судової розправи боронився Громосяк. Він заявив, що про відлучення не може бути мови, бо ніколи не було прилучення, він бо ніколи не чув, що Лемківщину прилучено до польської держави. Суд виправдал усіх підсудних.

1923 року з ласки західніх держав, але проти волі українців, за Польщею закріплено владу над українською територією у Галичині. Економічне становище на Лемківщині стало катастрофічне. Віддали заробітки на Угорщині, в Америці настала господарська криза. Українське населення не мало достатньо ані хліба ані одягу.

Лемки ніколи не виявляли охоти бути окремим лемківським народом. Але польський санаційний уряд докладав усіх зусиль, щоб спонукати лемків до зречення єдності з українським народом. Він по-клікав до життя урядову комісію для здійснення цього шаленого пляну.

Деякі польські вчені твердили, що лемківська говірка є польською говіркою, а лемки є групою польського народу. До того ж був страшний терор.

**

Теперішній комуністичний уряд Польщі продовжує санаційну політику щодо лемків сталінським способом. Щоби позбавити лемків їх рідної землі, теперішній польський уряд склав з УРСР 16-го серпня 1945 р. договір. На його підставі з Польщі примусово вивезено на Україну 485000 українців, — між ними багато лемків. Лемків, що залишилися після цього вивозу на Лемківщині польська влада у 1947 році примусово переселила на польську землі. На рідній землі залишилися тільки лемки, що суміли сховатися од вивозу, але таких було дуже мало. Навіть санаційний уряд мав більше почуття права, бо на такий ганебний вчинок не наважився. Комуністична влада брутальніша. Впродовж десяти років переселені лемки переживали пекло на чужій землі серед ворожо наставленого до них польського населення та влади. Становище лемків було розпачливе. Господарства, які їм прidілено, переважно не надавалися до ужитку, будинки звичайно були порозвалиовані, поля занедбані. А вертатися на рідну Лемківщину було заборонено.

У квітні 1957 року польський уряд ухвалив постанову, яка мала унормувати економічне становище лемківських переселенців і сприяти поверненню їх на рідну землю. З того «користалося» коло 5000 родин, що повернулися на Лемківщину і в люблинське воєводство (Холмщина, Підгірся). Пізніше було видано закон, що забороняє повертатися на Лемківщину; дозволено повертатися тільки тим, що куплять собі землю і будинки на рідній землі. Цей закон спинив поворот. Тому Лемківщина тепер „біла пляма на мапі”. Так називає її польський двотижневик „Роботник”, центральний орган Польської Соціалістичної партії у Лондоні (Англія). Подасмо витяг із статті під цією назвою за українським часописом „Лемківські Вісти” (Торонто): „Глуше варварське виселення лемків із східніх закутин Бескиду залишило на кути компромітуючу пляму, повну трагічного виразу. В цій гарній з'єдуні намного краю панує глуха пустка, що наче опирі сіє страх

з руїн давніх осель, з яких прогнали мешканців. Розправа з лемками, серед яких находили скоронице часто силою приневолені відділи УПА, проведена совітськими методами, приміненими супроти кримських та гар чи кавказьких племен, притмарила свою жорстокістю і розмірами паціфікацію Складковського у східній Галичині. А все таки викликали вони негодування всієї чесної польської оцінії. Сьогодні вона бідкається, що оце шмат краю стойть пусткою. І так уже двадцять років". Де перед 20 роками було у громаді (гміні) 15 сіл і 15.000 мешканців, сьогодні одно більше село та дещо порозкидані поселень без світла" — пише кореспондент „Політики" (польська газета, Варшава, 5. XI. 1966 р. ч. 45). З цеї кореспонденції віходить, що всякі намагання заселити ці зовсім знищенні терени натрапляють на непоборимі перешкоди. Чи не було б розумно запросити тих лемків, що пережили заслання та хотіли б вернутися у свої рідні сторони, до співпраці над заселенням і загосподарюванням Бескидів?".

Заслуговує на увагу також стаття варшавської газети „Політика". Вона повідомляє, що у минулому році т. зв. воєвідська працювня регіональних плянів у Ряшеві дала спеціальні привілеї лемкам, якщо б вони верталися у Карпати; вони могли одержати позичку у 180000 золотих на 40 років сплати, знижку податків, першінство у закупах, відкорчування терену, лікарську допомогу впродовж п'ятьох років. І ця „працювня" кличе: приїздіть. Вже, мовляв, треба 1255 родин. Так пише і закликає польський часопис „Культура" і з смутком заявляє, що приїжджають, оглянути поворотну мапу та без слова відповіді зникають.

Між поляками на еміграції є люди з тверезим поглядом на лемківську справу. Є і в Польщі одиниці, головним чином серед учених, що безсторонньо оцінюють історичні та політичні взаємини, що склалися впродовж віків між українцями та поляками. Є особи і на високих становищах, що засуджують примусове переселення лемків 1947 року. Вони одверто висловлюють свій погляд словом і на письмі, кажучи, що це переселення не було потрібне ані з військових, ані з політичних, ані з адміністраційних міркувань. Але на їхні погляди не зважає влада і керуюча партія.

**

Зимою 1945 року Лемківщина була вже вільна від німецького війська, але польська адміністрація не була ще наладна. Серед таких обставин 17-го лютого 1945 р. зібралися лемки — члени Польської Робітничої партії у Горлицях і вирішили зорганізувати селянсько-робітничий комітет Лемківщини. Схвалено скликати представників лемківських сіл на збори. Така нарада і відбулася при провітовому комітеті Польської робітничої партії у Горлицях. Було на ній понад 100 лемків. Обрано було правління Селянсько-робітничого комітету Лемківщини, до якого увійшли і члени Польської робітничої партії, і безпартійні. На чолі правління став інж. Максим Собін. Члени правління походили з різних сіл Лемківщини. На зборах, вирішено, що Селянсько-робітничий комітет Лемківщини буде працювати за програмою Польської робітничої партії. Завдяки енергійній праці Комітету вже у березні 1945 р. у 36-ти лемківських селах відбувалася наука у школах. Навчання вели учителі, затверджені Сел.-робітн. комітетом Лемківщини. Також покликано до життя самодіяльні драматичні і хорові гуртки, влаштовано 14 святкувань, відкрито кооперативу, відновлено домашній промисел серед лемків. Таку організацію переведено також у Криниці, Яслі та Сяноці. Так налагоджувався український адміністративний апарат. Але польська комуністична

партія не мала довір'я до своїх українських однодумців, і в липні 1945-го року працю СРКомітету Лемківщини було припинено. Вийшло, що поляки, не дозволивши українцям правити Лемківчиною, вони і самі не зуміли розв'язати лемківського питання.

Політика польщення лемків іде повною ходою. На Лемківщині є школи, але вони скрізь польські, вони навіть не мають української мови як обов'язкового предмету. На бажання батьків влада може дозволити українським дітям вивчати українську мову. Але це на Лемківщині не популярне, бо батьки пам'ятають 1947 рік і бояться звертатися з такими заявами до шкільних інспекторів. Є вчителі, що могли б вчити української мови (Гладышів, Устя, Розділ, Новиця), але вони теж бояться, — оглядаються на владу, бо добре знають її неприхильність до цієї ідеї. Скінчилося фізичне придушення лемків, але постійно ведеться культурне їх пригноблення.

Тяжкий стан лемківської справи вимагає, щоб українці у вільному світі виявили більше зрозуміння і зацікавлення до долі Лемківщини і тих лемків, що розсіяні на корінній польській землі. Лемківщина має для нас дуже велике політичне і стратегічне значення. Це наше вікно на захід, в Європу, в далекий світ.

Історія лемків, їхня культура і теперішній стан лемківської справи недостатньо відомі широким колам української суспільності. Про ці справи треба більше писати у часописах, журналах, календарях та спеціальніх збірниках. Треба визначити справу Лемківщини та інших західних українських земель, що є у польському володінні, як спеціальну точку нашої національної політики. Треба нам усім пам'ятати, що українська земля не кінчається ані на лінії Керзона, ані на річці Сян. Вона сягає далеко на захід, туди, де кінчається земля українських лемків.

КОМУНІКАТ ПАТРОНАТУ НТШ

(В скороченні)

Управа Патронату НТШ — Сарсель у Торонті повідомляє, що для придбання конечних фондів на закінчення видання Енциклопедії Українознавства (потребно ще приблизно 130.000 дол. на 4 томи), влаштовано для 3-го червня 1967 р. в Торонті, в готелі Роял Йорк, Зустріч громадянства з головним редактором УЕ, проф. д-ром Володимиром Кубайовичем. Чистий прихід з тієї імпрези — 22,580,22 дол.

Цей великий успіх був можливий завдяки тому, що численні відпоручники наших організацій взяли активну участь в комітеті зустрічі і допомогли при розпродажу карт вступу, а наша преса і радіопрограми підсилили безкоштовними оголошеннями нашу акцію. Управа Патронату щиро дякує всім, що причинились до успіху тієї акції.

ЕУ — це найбільший культурний і політичний осяг нашої еміграції, це справа кожної українки і кожного українця, які своїми пожертвами на УЕ стають співтворцями цього монументального твору нашої живої „правди і науки“.

Даліші пожертви і всю кореспонденцію просима адресувати на:
Patronat NTSH-S, 16 Bracondale Hill Rd., Toronto 4, Ont. Canada.

Богдан Цимбалістий

ПО СТОРІНКАХ ПРЕСИ

ВДАРИТИ ПО СТОЛІ — І НОЖИЦІ ВІДОЗВУТЬСЯ

Наша стаття „Параноїдний стиль серед українців” (Листи до Приятелів, книжка 1-2-3, 1967) викликала деякий відгомін серед читачів. „Українські Вісти” з Нового Ульму (Німеччина) передрукували її цілістю в своїх числах із місяців серпня і вересня. Те саме зробив „Український Голос” із Вінніпегу в числах від 19 липня до 30 серпня ц. р., підкреслюючи у вступі „спокійний і безпристрасний” тон статті. Не так сприйняли її визвольно-фронтівські органи. Вісник ОЧСУ (вересень, 1967) помістив коротку нотатку у відділі „на периферіях критики”. Ми згадуємо про неї також лише периферійно бо годі серйозно дискутувати з кількома іронізуючими загальниками завважами та голословними фразами.

Зате „Гомін України” з Торонто в числі від 4 листопада опублікував довжезну статтю проф. д-ра Мирона Гоци під назвою „Крізь окуляри злоби і ненависті” (які він нібіто додав у мене). Його стаття написана в „погромницькому”, роздратованому тоні і переплетена густою лайкою, спрямованою на особу автора, на „Листи” та інших українців, які критично ставляться до донцювізму і до ідеології та політики Визвольного Фронту, яких проф. д-р Гоца називає „недемократичною розвивацькою групкою співіснувальників-лібералів”.

В своїй статті проф. д-р Гоца явно пересмукує і перекручує по одинокі твердження моєї статті і так полемізує. Так, напр., він присвячує кілька десяття рядків критиці Ф. Д. Рузвелта, якого називає „посереднім катом українського народу” так, немов би я в своїй статті „що спеціально обороняв. В моїй статті була лише цитата з „Гоміну України”, в якій „ділом Сатани” називано економічну депресію 30-их років і рівночасно діяльність Рузвелта, який, як відомо, вивів Америку з депресії.

Я вказав на суперечність таких тверджень. Проф. Гоца перекручує сенс моєї завважі, мовляв, я обороною політику Рузвелта. Або, посилаючись на мою критику деяких українських публіцистів за те, що вони „переносять сучасні конфлікти в апокаліптичну площину”, він запитує, чому я не обурююся тим, що „Маркс звів історичний процес до боротьби клас і метод виробництва”... Що одне має спільногого з другим? Якби я писав про марксизм, я, очевидно, критикував би Маркса, але в моїй статті я не міг займатися всіма існуючими спрощувальними ідеологіями. Прикладів на подібні перекручування і пересмукування думок в статті проф. д-ра Гоци багато. Щоб відповісти повністю на його лайливо-полемічну статтю, треба би писати ще одну статтю, яка в значній мірі мусіла буті повторенням поглядів, висловлених у попередній статті. Стаття проф. д-ра Гоци є чудовою ілюстрацією висловлених мною думок, і можна йому бути хіба вдячним, за допомогу довести в той спосіб їх правдивість. Так вдаривши по столі, ножиці відізвалися.

Не можемо, однак, оминути спокуси, щоб бодай не вказати на плиткість, суперечність і егоцентричність аргументації автора, прикритих всіма академічними титулами і нібіто багатством літератури, на яку він посилається.

**

1. В першій частині автор розправляється з психоаналізом як теорією, закидаючи їй 'ненауковість і спекулятивність. За його словами „психоаналіза — це цілком суб'ективні спекуляції „аналітика” на тему цілком суб'ективних „переживань” пацієнта”. (Цікаво б знати, якими іншими як не суб'ективними, тобто особистими, переживаннями пацієнта мав би займатися психіатр-психоаналіст? Чи не є саме ці суб'ективні переживання пацієнта — симптомом його недуги і чи лікування його не повинно займатися 'ними тобто аналізувати, чи вияснювати ці переживання?) Далі автор пише, що психоаналіза — „клінічно це, в найкращому разі, самодурство або обдурування клієнта, в інших випадках — це квакерство або шахрайство”. Як противагу психоаналізу він висуває і хвалить „американську психологію”, побудовану на традиціях експериментальної та лабораторійної психології і школи Павлова". В іншому місці, покликаючись на особисту конференцію з д-ром Пасікою, він наводить погляд цього лікаря, мовляв, „неврози не є наслідком комплексів та супресій лібада, лише є вивченими, часто на основі законів Павлова”.

Перш за все, не знаємо, чому автор вчіпився за психоаналіз? Чайже паранойя чи параноїдість не є вигадкою психоаналізи, про них можна прочитати в будь якому підручнику психопатології. Про неї знали і писали ще далеко перед Фройдом. Правда, психоаналісти дають свою інтерпретацію цієї недуги, але якби проф. д-р Гоца так добре орієнтувався в цій ділянці, як він претендує, він знов би, що в нашій статті ми навіть не згадували ортодоксального психоаналітичного пояснення цього синдрому. Зате ми звернули більше увагу на політичні та соціальні умови життя нашого народу, як можливі причини поширення параноїдного способу думання (емотивність думання, неучастість в світовій політиці, вплив деяких публіцистів і по-дібне.) Такі пояснення противлежні психоаналітичному думанню. Вправді, в статті було згадано погляди деяких психоаналітиків, які відійшли від ортодоксального фройдизму, але при тому зазначено, що навіть їх погляди це тільки „гіпотеза, яку треба би ще довести”. Чому ж автор добавив в нашій статті — психоаналізу? Це треба приписати хіба його схильності, яка часом не дозволяє людині розуміти вірюю та, що читається або чується.

Мабуть ніяка теорія про психічне життя не викликала в цілому світі стільки полеміки і контролерсій, як психоаналіза Фройда. Але мабуть ніхто так спрошено не розправився з нею, як наш професор і доктор, мовляв, „це спекуляції аналітика”, це — „самодурство або обдурування клієнта, а в інших випадках це квакерство і шахрайство”. На психоаналізу можна мати різні погляди і її треба приймати критично. Але треба визначити, що на теми психоаналізу написано тисячі книжок сотнями розумних, освічених і чесних дослідників та переведено сотні експериментальних студій. Психоаналітичне думання опанувало (на мою думку, надмірно) американську психіатрію і клінічну психологію за останніх 30 років. За допомогою психоаналізи вилікувано сотні тисяч психічно хворих людей. Все це називати обдуруванням і шахрайством таки — невідповідально. Неваже проф. д-р Гоца думас, що всі ці люди такі дурні, що давали так легко і за таку високу грошеву ціну десятиліттями обманювати себе? Який фаховий авторитет має проф. д-р Гоца, щоб давати такий певний і остаточний осуд? Чому ж він не напише якоюсь чужою мовою критики психоаналізи і не врятує світ від такого грандіозного обману?

Роздумуючи над цим стас зрозуміло, чому в світі так мало рахуються з деякими нашими „науковцями”, а їх писань не хочуть навіть приймати до бібліотек.

Найдивніше, однак, те, що проти психоаналізу проф. д-р Гоца висуває теорію Павлова, отож советського вченого, який пояснює все психічне життя як вислід зумовлених рефлексів. Донедавна в „Шляху перемоги” можна було читати статті, в яких Павлова критиковано, бо, мовляв, його теорія про зумовлені рефлекси стала основою для нелюдського більшовицького експерименту перевиховання і створення „нової советської людини” за допомогою терору, голодування і т. п. Чимало західних психологів, зокрема гуманістичної школи, критикують Павлова за його механістичну інтерпретацію психічного життя. Тимчасом проф. д-р Гоца величає його як єдиного вченого, що дає основу для справжньої наукової психології. (Можна собі уявити, як обурено реагував би він, коли б я був покликався на цього советського вченого).

Автор цих рядків не вважає себе психоаналітиком, але він, як більшість сучасних психологів, визнає, що психоаналіза збагатила значно наші знання про людину. До неї, однак, треба ставитися критично і знати, що є доведені факти, а що є лише спекуляції. Так само критично ставитися треба до теорії Павлова. Його експерименти зі собаками дали певний вгляд в процес навчання, але не можна з нього робити нового божка. Проф. д-р Гоца думає тільки категоріями „або-або”, тобто або Фройд або Павлов. А це цілком не науковий підхід.

В статті проф. д-ра Гоци постійно повторюється думка, що наша аналіза політичного думання і нашого громадського життя є „чужими окулярами”. „Крізь чужі окуляри” назавв проф. Зенон Саган своє радіомовлення, присвячене критиці обговорюваної нами „статті”, — пише проф. д-р Мирон Гоца. Подібні думки можна почuti дуже часто від українців. Мовляв, нехай інші народи думають, вивчають, досліджують — все це нас не торкається. Воно „чуже” нам. Зате ми маємо власну „науку”, власну „філософію”, політичну мудрість і від інших нам нічого вчиться. Немов би ми жили на іншій планеті, і закони життя, існуючі в інших народів, не є важливі для нас, українців. Це чергова ілюстрація описаної в нашій статті ворожості, недовірливості з упередженням, що іх українці часто мають до довколишнього світу.

2. Розправившись так „науково” з психоаналізою, проф. Гоца переходить до критики ліберальної демократії і оборони всяких фашістських рухів. Для юного вони є лише „реакцією на більшовизм”. За його словами „фашизм це наче протиотрута на отруту, гарячка організму, яка може й спинити серце народу, ще і поки сама недуга цього доконала”. Ось зразок суперечного думання автора! Бо якщо фашизм (протиотрута) може вбити народ, ще заки більшовизм (отрута) це доконав, тоді де ж його перевага? Яка ж різниця між смертю від отрути і смертю від протиотрути? Далі запитаймо себе, чи справді фашизм є лише реакція на більшовизм? Чому ж тоді Гітлер братався зі Сталіним в 1939-40-их роках? Чому ж коли небезпека більшовизму зникла, фашистські рухи продовжують своє монопартійне панування в суспільності, підпорядковують все життя партійному диктаторству, вживають терору супроти власних земляків, підмурюють свою систему „філософічними” чи ідеологічними теоріями?

Відомо, деякі народи, як, напр., великобританці, американці, скандинавці, бельгійці, швейцарці і т. д., доводять, що можна поборювати загрозу більшовизму всередині суспільності дуже успішно, не вводячи

фашизму. Очевидно, згідно „діагнози” проф. д-ра Гоци, західні народи вже близькі занепаду. „Те, що сталося з Римом, — пише він — те стається на наших очах із Англією... Подібні процеси розкладу „відбуваються в останній, гідній уваги, твердині свободи, США”. Проф. Гоца приходить до таких висновків, узагальнюючи певні нездорові явища серед американської молоді, як, напр., гіппізм. На яких 30 мільйонів американської молоді між 10 і 20 роками життя „гіппі” становлять ледве чи 1 відсоток. Засуджувати всю американську молодь і суспільність на підставі одного відсотка — це справді не науково. А що робити з п'їмільйоном американської молоді, яка воює у В'єтнамі, з мільйонами молоді, яка серйозно вчиться або працює, що робити з тисячами молоді, яка добровільно зголошується до Корпусу Миру і т. п. Для наших „моралістів” Франція, Англія, США та інші держави морально розложені і ми не смімо на них оглядалися. Зате ми, мовляв, морально здоровіші. А ми б особисто бажали, щоб Україна мала таку історію, мала такі досягнення в діяльності науки і культури, забезпечила життя та розвиток своїм громадянам, була б такою зрілою суспільністю, тобто відпорною на всякі демагогії і спопкуси, якими є західні держави. Ми хотіли б, щоб вона була в такому становищі, як вони, хоча б навіть з такими симптомами, як гіппізм і т. п. Ми, українці, маємо дуже нереальні уявлення про самих себе. Є в нас люди, що постійно критикують західні держави та їх політику, повчають їх, як треба вести світову політику в добу атомової війни, називають західні державні мужів ігнорантами і подібне. І рівночасно ці самі люди нездібні створити власного працездатного комітету для потреб кількох соток тисяч українців.

З значна частина статті проф. д-ра Гоци — це пристрасна оборона Донцова та вісниківців. Він пише дослівно: „Донцов це найвизначніша постаті українського відродження 20 ст. Коли викинути із українського відродження вісниківців: Донцова, Маланюка, Клена, Ольжича, Теліту, Липу, Мосенду, Хвильового із його донецьким „геть від задрипанки Москви, лицем до Заходу” (терепішні учні Донцова зі „Шляху Перемоги” і „Гомону України” вже 20 років гостро засуджують самого Хвильового — Б. Ц.) та Коновалець, Петлюру, Романа Шухевича, і Бандеру, хто ж тоді лишиться? Мануйльський... тут автор вираховує ряд комуністичних вельмож і додає до них з еміграції „Кузика, Волиняка, Голубничого і Цимбалістого”. Неваже ж українська нація така вже бідна? Неваже все, що було позитивно створено за півториця, було ділом такої малої жменьки людей? А де ж діліся такі постаті як Митрополит Шептицький, історик М. Грушевський, В. Липинський, Д. Дорошенко, В. Старосольський, У. Самчук, десятки наших письменників, учених, учителів-виховників, священиків, парламентаристів, полководців армій, які всі внесли свою частку до політичного відродження України, і які не мали нічого спільногого з „Вісником”?

Проф. Гоца — в свій спосіб „переписує” історію підпілля під час другої світової війни. Він пише, що Донцов „не пішов на комісарщину, але з Леніним ані з Гітлером, пристав до бандерівців, які пішли війною проти Гітлера....” Це, мабуть, вперше стверджується, що Донцов пристав до підпілля. Тимчасом кожному відомо, що Донцов, в підпіллі ніколи не був, а війну просидів спокійно в Берліні і в Празі. Р. Лісовий у своєму есеї „Розлам в ОУН” так характеризував ставлення Донцова до націоналістичної організації: „У важкий час націоналістичного розриву 1940 р. він став на позицію незацікавленості... Щоправда, на розмові з бандерівцями, які потребували пріз-

вища для пропаганди, він ішов, однаке не дався їм себе заманити, бо ясне становище запрягає до невдачного воза відповіальності”.

Сліпий, невільничий культ Донцова, якому вислів дає проф. Гоца, є черговою ілюстрацією до наших тверджень в попередній статті про „несвідому потребу пасивно підпорядкуватися якісь сильнішій індивідуальності та ідентифікуватися з нею. Це може бути політичний лідер, демагог або людина пера, тобто блискучий публіцист, поет або мислитель. Тоді одні стають сліпими, недумаючими, фанатично відданими прихильниками якогось „вождя” чи ватажка, інші вибирають з минулого або сучасного одну чи кілька постатей і починають їх обожнювати без міри і потреби. В одних і других потреба самозвеличення стає задоволена через ідентифікацію себе з обожнюваною постаттю”.

**

Проф. д-р Гоца закидає мені, що моя стаття злобна, ненависницька і лайліва. Тимчасом ми намагалися критикувати погляди, висловлені в кількох статтях „Гомону України”, але прізвищ авторів статей навмисно не наводили. Я хотів поставити дискусію в площину різниці поглядів, а не сварки між особами. Тому ніде не знайдеться там лайлівих епітетів на чиюсь особу. Тимчасом проф. д-р Гоца principio являється особисто до автора цих рядків. Він пише: „Б. Ц. мало знає або мало читає, або одне і друге”, він студент-початківець, який відбував пару курсів і прочитав пару книжок із навчальних святынь лібералів які спеціалізуються в накладанні спрепарованих окулятрів своїм студентам”. (Цікава думка проф. Гоци про західні високі школи! Де ж тоді існують кращі і об'єктивніші школи? — Б. Ц.) Маємо враження, що проф. д-р Гоца належить до таких людей, що ніколи не сумніваються у власних заложеннях і гіпотезах. Так, прийнявши гіпотезу, що автор цих рядків молодий студент-початківець*, він без ніякого вагання убрався в професорську тогу і берегтесь повчати про психоаналізу, Павлова, тобто речі, яких сам добре не знає, як це було доведено вище. Щоб приголомшити читача він не лише вживає аж два титули, але перелічує чимало літературних джерел, починаючи від статті-рецензії проф. Шанковського до статейок з „Рідер Дайджест”. Більшість наведеної ним літератури не має нічого спільногого з темою. Автор навів її хіба на те, щоб довести що він знає, що хто написав.

**

Автор цього коментаря ніколи не любив зачіпати особисто опонентів дискусії. Але тут мусимо зробити виняток тому, що проф. д-р Гоца пише про себе багато у вступі статті і навіть використовує свою особу як „аргумент”. Щоб переконати читача і викликати в нього довіру я до своїх поглядів проф. д-р Гоца пише, що він „ніколи не належав, посередньо або безпосередньо, до УВО, ОУН, бандерівців та мельниківців чи двійкарів” і подає на це дві причини. „Однією

*) Від редакції: Автор цього коментаря є доктор психології німецького університету. Його дисертація з ділянки експериментальної психології була надрукована в німецькому фаховому журналі. Крім того, він опублікував кілька-надцять фахових статей в українських, еспанських та американських журналах і чимало статей в українських часописах в Німеччині, Франції і США. Тепер він — директор психологічно-психіатричної клініки для молоді в одній стейтовій американській інституції.

причиною було те, що автор готувався до наукового звання, а не до суспільно-громадської праці, і хотів остати цілком вільним від тиску партійної та організаційної дисципліни, щоб затримати особисту свободу в оцінці суспільно-громадських явищ, в дусі найкращих традицій західної культури і науки".

„Другою причиною було те, що авторове здоров'я і темпераментні властивості не дозволяли йому включитися фізично в активність, яка приносилася тюром, тортури і концентраційні табори із майже невідхиленою певністю. Хоч тюрма і концентраційний табір його й так не оминули, все ж він став безпартійний в дусі найкращих демократичних традицій громадянинна, який свідомо прийняв свої обмеження. Прийняття таких обмежень вимагає дещо людської покори і не належить до приємних речей, особливо в молодших роках життя. Проте воно охороняє людину від Кайнового комплексу, від патології зависті, ненависті, брудної конкуренції, анархії, доносицтва і зрадництва, якими сповищена наша минула і сучасна дійсність".

Цей відступ про себе самого насуває низку завваж. Перш за все, автор і не спам'ятився, як він засудив усіх офіційних ідеологів і публіцистів націоналістичного руху, бо вони не є „вільні в оцінці суспільних явищ", отож їх погляди є групові тобто ненаукові. Далі дивує нас, що проф. Гоца, претендуючи на знання психології, не знає, що всякі фізичні „дефекти" (хоч би у формі слабкого здоров'я), які накладають певні обмеження на життя дитини, викликають в неї почуття заздрості, ненависті, комплекс меншевартости, надмірну амбіцію і т. п. Проф. Гоца признає, що вони були неприємні в молодих роках, проте він уважає, що замість комплексу заздрості і меншевартости вони породили в нього саму шляхетність, бо, мовляв, він їх прийняв (ці обмеження) „в покорі". Цієї шляхетності і тієї покори ми ж не бачимо, ані в титуломанії, ані в зарозуміло-повчальному тоні його статті, ані в його особистій лайці і в браку пошани до свого таки опонента. Його „причини" неучасти в націоналістичній організації звучать як „непереконливі раціоналізації якогось почуття вини. Бо скільки ж то наших талановитих поетів, письменників і кандидатів на науковців не боялися ані партійної дисципліни, ані тюрем і, не зважаючи нераз на своє слабке здоров'я пішли в ОУН і УПА і там загинули. Проф. д-р Гоца сам згадує деяких: Телігу, Ольжича, Ю. Липу; було багато інших. Проф. д-р Гоца волів не ангажуватися, стояти збоку і приглядатися та, нібито „науково", оцнювати.

Дивують нас взагалі всі самовирівнування автора. Вони не переконують ніяк, а, навпаки, викликають спочуття до його страхів, слабкості, журби за себе, за своє здоров'я, за наукову кар'єру, тощо і дають тораще розуміння його теперішньої відданості націоналістичній ідеології. „Безпартійність" автора ніяк не є запорукою, що його погляди об'єктивні. Чимало є осіб, які з подібних егоцентричних причин ніколи до ОУН не належали, проте вони виявляються найвірнішими, найбільш догматичними фанатиками ідеології та політики цієї організації. Складається враження, що вони немов би намагаються надолужити свою втечу від практичної відповідальності більшою фанатичністю і словесною вірністю націоналістичному рухові.

Наприкінці можна хіба висловити жаль, що проф. д-р Гоца не пішов в націоналістичний рух і не пізнав людей зближка та не оцінив методів і вислідів їх праці. Тоді може він уникнув би цього страшного гіпокритства, яке проникає середовище, до якого він належить, і якого він є, мабуть, жертвою. Проф. д-р Гоца та інші публіцисти цього середовища постійно покликаються на християнську віру і мо-

О. Т.

СКВУ — ФОРМАЛЬНА МАНІФЕСТАЦІЯ

В Нью Йорку відбувся 16-19 листопада 1967 р. Світовий Конгрес Вільних Українців. Українська щоденна преса, а далі й тижневики принесли звідомлення про великий успіх цього конгресу, називаличи його історичним. „Свобода” писала дослівно, що „СКВУ — це найбільша маніфестація української єдності в церковній, громадській і політичній діяльності життя українців у вільному світі”. Вже це безпосереднє повідомлення в газеті, яка шукала суперлятивів для похвальної оцінки конгресу, визначає два засадничі моменти, що не були уточнені в підготовчих працях конгресу, а може свідомо чи несвідомо, невияснені. СКВУ був маніфестацією, і тільки маніфестацією українців на еміграції. В цьому аспекті досить незручно виводити СКВУ від запланованого в 1934 році Всеукраїнського Світового Конгресу.

Підготовча конференція того Всеукраїнського Світового Конгресу в грудні 1934 р. у Львові могла говорити від однієї п'ятої частини авtoхтонного населення українських земель, устами видатних політичних і громадських провідників українського народу на рідних землях. Урочисте декларування цієї п'ятої частини українського народу на своїх таки, рідних, хоч і окупованих, землях, непохитної волі жити у своїй власній державі могло мати значення своєрідного племінництва.

Нью-йоркський СКВУ зібрав делегатів від українських поселень в різних країнах з паспортами цих країн у кишенні, і його голос обмежувався тими групами українців, які були на конгресі репрезентовані.

На всіх зареєстрованих 1003 делегатів — абстрагуючи від питання правильності делегатських уповноважень — 695 делегатів було зі ЗДА. Значить переважну більшість, бо аж 70 відсотків, складали украйнці-громадяни ЗДА, мешканці країни, в якій конгрес відбувався. Вже сусідня Канада мала тільки 224 делегати, а разом обидві північно-американські делегації домінували на конгресі 92-відсотковою більшістю. Якщо до цієї статистики прирівняти демографічну статистику українського поселення, подану в Енциклопедії українознавства, тоді побачимо, що й Канада була покривдана, бо їй припало мати половину числа американської делегації, значить біля 350 делегатів. З інших країн одна Англія мала пропорційне до репрезентованої групи число делегатів (беручи за вихідну число американських делегатів). Покривданою була Аргентина, хоч вона з-поміж усіх поза американсько-канадських делегацій мала найповажніше число делегатів — аж 21 (повинна була мати 70); не говоримо уже про Бразилію.

Вони є нібито сторожі тих вартостей в нашій суспільності перед всякими загрозами з боку політично інакше думаючих українців. А ми б радили проф. д-рові Гоці приглянутися більше до своїх однодумців-товаришів цера і в справжній покорі і щирості запитати себе, чи дійсно ці люди своїм особистим життям і громадською поведінкою можуть служити прикладом християнської моральності і характеристості? Чи мають ці люди право виступати як апостоли християнського відродження України, а може й усього світу, і вважати себе сторожами християнської моралі?

зилію, яка на майже сімсот американських делегатів повинна була бути репрезентована 75 делегатами, а мала їх тільки лістъ. Вся ця статистика може тільки вказувати на неточний і випадковий підхід до делегацьких уповноважень, що у випадку, коли б конгрес мав мати більше і ширше значення, ніж сама маніфестація, мусів би бути принципово усталений.

Сама назва конгресу — Світовий Конгрес Вільних Українців — не надто щасливо окреслена, та є софістична. Якщо вільним українцем — назовемо того, який живе у демократичній державі заходу, тоді назва конгресу не відбиває правдивого стану: в цих країнах живуть також і групи українських „прогресистів”, яких організатори конгресу не враховували. Конгрес об'єднував осіб й організації, які стоять на платформі національної незалежності України, і це треба було б відзначити у його назві. Не було також і натяку на ті групи українців, які живуть в Югославії, Польщі, Чехословаччині чи Румунії, хоч вони ведуть під цю пору значну протиасиміляційну працю і в культурній і суспільній праці відверто підкреслюють свою національну окремішність.

Національний момент був головним в організації СКВУ; він був тим пунктом, на якому могло відбутись, нехай тільки формальне, об'єднання різних українських еміграційних угруповань. Головний ініціатор і голова Пан-Американської Української Конференції — установи, що скликала СКВУ, о. В. Кушнір, у своїй вступній промові заявив, що СКВУ стоїть на становищі державної самостійності України, задокументованої Універсалом 22 січня 1918 року, і її соборності, проглямованої Універсалом 22 січня 1919 року. Щоб це заманіfestувати зібралися на конгресі найвищі ієархи наших Церков на еміграції: митрополит Української Православної Церкви, митрополити українців-католиків, пастори українських евангеликів і баптистів. Для цієї маніфестації сіли поруч голова Української Народної Республіки в екзилі і представник Гетьманського руху а також і голови двох відламів націоналістичної організації — популярно званих бандерівцями і мельниковцями. Для цієї маніфестації сіли поруч українці, що твердо називають себе українцями, хоч багато з них прийняли громадянство країни поселення, були і ті, які вже визначують себе американцями чи канадцями українського походження. Це була справді зворушлива маніфестація почувань української еміграційної спільноти, яка, — після десятиріч перебування поза межами рідної землі, — все ще відчуває свій зв'язок і приналежність до українського народу, — за словами о. В. Кушніра, хоче бути свідомою, що „доля наша нерозривно пов'язана з долею українського народу, а духовна єдність з материком — це джерело нашої духової сили”.

Ця маніфестаційна заява учасників СКВУ була звернена до зовнішнього світу. На жаль вона не здобула того відгуку, що його сподівалися організатори конгресу. Вся інформація в американській пресі про історичне значення конгресу українців з політичним вістрям, зверненім проти окупації України Москвою, — це двічі повторене односторінкове оплачене оголошення в щоденнику „Нью-Йорк Таймс”. Хто знає, чи не доцільніше було б відбути конгрес в Канаді, бо там виступ колишнього прем'єра Канади був би притягнув на конгрес канадських репортерів. В Нью-Йорку присутність Дж. Діленбейкера на українському конгресі не викликала зацікавлення преси. З американського боку не було ні одного сенатора, а промова представника Президента ЗДА показала, що американські урядові чинники вважали конгрес ще одним збором однієї з „майноріті груп”, трактуючи їх

в рамках допомоги й іміграції. Навіть посмак сенсаційності — бо і нещоденне це явище, коли громадяни країни після двадцяти, а то і тридцяти і сорока років життя в цій країні, і навіть народжена вже в Америці молодь виходять маніфестувати право на самостійність країни і народу свого походження, включно з демонстрацією під будинком Об'єднаних Націй і советського представництва, — не приманював ласах на сенсацію американських репортерів. Американська публічна думка не вважає вуличних демонстрацій виявом політичних акцій, а радше підтягає їх під інші поняття, що понижують їх політичну загостреність або їх дискримінують.

Та й сам конгрес проходив в атмосфері радше показової маніфестації, ніж якогось глибокого збудження. І в цьому можна згоджуватись зі словами президента конгресу о. д-ра Кушніра, який на початку своєї вступної промови сказав: „Сьогодні ми зачинаємо нову сторінку нашої історії, як повноправні громадяни країн нашого поселення”.

Так, це був конгрес повноправних громадян країн поселення, для яких віддалі від України, від проблем, що ними живе Україна, міряється не тільки тисячами кілометрів простору, але й роками життя на віддалі.

Коли ще тому п'ятнадцять років промовці на громадських зборах і вселюдних академіях мали відвагу говорити від імені українського народу, коли ще п'ятнадцять років тому можна було закінчувати високопатріотичну промову окликом: „на барикади”, на СКВУ цього патосу вже не було і цей конгрес можна розглядати тільки як етап в організуванні українського суспільства в країнах поселення. Його значення й успіх треба визначити тими досягненнями, які наша еміграційна суспільність на цьому організаційному шляху здобуде.

Потребу світового конгресу українців в діаспорі, як органічної надбудови, завершення органічної структури життя діаспори, підніс у своїй доповіді під час студійних днів Українського Християнського Руху в 1963 році д-р Атанас Фіголь, теперішній голова Виконного Органу УНР. Він точно визначив, що Світовий Конгрес Вільних Українців повинен бути урядом і парламентом української діаспори, як постійна інституція з завданням організації життя українців в діаспорі. У своїй доповіді д-р Фіголь схарактеризував великі досягнення української спільноти на еміграції впродовж останніх десятиріч на площині „волости-села”. Але йдучи вище драбиною організаційних щаблів життя українців в діаспорі, доповідач ствердив хиби і недоліки, що наслідком їх вся організаційна структура недороблена і кожночасно може розвалитися. Щоб українська спільнота в діаспорі могла жити і щоб забезпечити її життєздатність треба вивершити її організаційну структуру. Треба побудувати нашу спільноту так, щоб вона була живим організмом.

Шостий Конгрес Українців Канади, що виніс постанову про скликання світового конгресу українців в 1959 році, теж ствердив, у своїх резолюціях, що „добро української справи вимагає об'єднання всіх українських національних громадських організацій в усіх країнах для досягнення координації праці і збереження духово-культурної і національної єдності”. Д-р Фіголь ствердив, що світовий конгрес українців повинен бути завершенням цієї координаційної праці. За його плятном, шлях до світового конгресу це шлях органічної будови нашого „дому” в дусі здійснення ідеї української цілості... Поверх за поверхом підводити мури вгору, щоб їх остаточно накрити дахом — світовим конгресом. Д-р Фіголь точно і ясно говорив, що

„усі дешеві концепції чи мотивації конгресу, як „маніфестації сили” одноразовим або до кінця в наслідках непродуманим світовим з'їздом представників української діаспори треба відкинути, як шкідливі”.

Чи справді СКВУ був завершенням такої координаційної праці? До цього завершення могли дійти дві організації, що на них базувалася організація конгресу: СКВУ відбувся після Восьмого Конгресу Українців Канади, який на загальну думку пройшов успішно. Але цей конгрес відбувся після Конгресу Українців Америки, що закінчився розбиттям і опануванням проводу УККА однією партією. То ж і неможливо говорити про дозрілу атмосферу для світового конгресу, який мав стати завершенням об'єднаної дії всієї української суспільності в діаспорі. Покійний редактор нашого журналу д-р Микола Шлемкевич з великою турботою писав про цей останній конгрес українців Америки, закликаючи всіх, кому лежить на серці доля українців у ЗДА, до відновлення нашої республіки. Правда, організатори конгресу по американській стороні зуміли знайти тимчасовий компроміс у закулісних переговорах та чи від того конгрес став тим, чим мав він бути?

Вся програма СКВУ була звернена на масове видовище. Преса так і підготувала суспільність, пишучи, що у конгресі візьме участь 50 тисяч українців. Важе в самій підготовці конгресу не йшло організаторам про те, щоб зібралися на цей світовий конгрес уповноважені і делеговані представники всіх ділянок життя, щоб діловою працею завершити діло побудови українського „дому” в діаспорі. Ім йшло про маніфестацію у стилі тих масових словесних протестів „покажемо Москви у Нью-Йорку”, про які іронічно згадував у своїй доповіді д-р Фіголь, кажучи, що вони нагадують поведінку дитини, яка кричить і думас, що її крику бояться.

Міжпартийні домовлення, яких головним торгом були пости в секретаріяті, не можуть заступити справжнього домовлення, що є вислідом розумного спрямування сил у напрямі об'єднаної дії. Аж дивно читати підфарбований репортаж д-ра Михайла Данилюка у „Свободі”, де написано, що учасники конгресу в кулуарах з зацікавленням дебатували, кого виберуть до секретаріату. Два чи й три місяці перед конгресом по руках ходили відписи із точно поданими, на основі міжпартийних домовлень, прізвищами членів секретаріату. І всі ці члени були вибрані конгресом. То ж і не було про що дебатувати, коли все було усталене в міжпартийному домовленні.

Дуже вбогі були звіти про прадія в різних секторах життя української суспільності в діаспорі, а саме: в релігійному, культурному, суспільному, економічному і політичному. А це повинні бути головні теми нарад і обговорення їх мало дати напрямні для досягнення нашої єдності.

В тому ж дусі маніфестування похвалилася президія досягненням у ділянці культури — виданням енциклопедії українознавства. Але чи справді президія конгресу могла хвалитись енциклопедією, яка з'явилася в наслідок повної посвята праці невеличкого гурту науковців і здійснюється дякуючи дрібним пожертвам окремих осіб, які розуміють, що цей культурний здобуток еміграції вартісніший за всі масові з'їзди, що пожирають десятки, а то й сотки тисяч доларів. Іронія долі захотіла, що якраз представника наукового осередку в Сарселі не було на СКВУ.

Не було на конгресі теж інших, старших віком і молодших наукових сил, що вже займають у високих школах країн свого поселення поважні пости. Ними треба було нам хвалитись, бодай перед самими

собою, що масмо людей, які працюють для звеличання нашої культури. Жаль, що не було на конгресі представників нашого фармерства, — і з Канади, і з Бразилії, — які становлять найсильнішу осілу групу українського еміграційного суспільства. Чому не поставлено на конгресі в ширшому аспекті справу допомоги, зокрема нашої допомогової організації, ЗУАДК-у, який виконав історичну місію, переселивши до ЗДА понад 50 тисяч нових переселенців, а тепер стоять перед не-безпекою самоліквідації через недостачу фондів?... ЗУАДК міг би тепер перекинуті сітку діяльності і на ближчу нам територію, на Бразилію, де справа організованої допомоги так само пекуча, як була вона в Європі, зараз після закінчення другої світової війни.

Перший наш світовий конгрес — СКВУ, не виконав, на жаль, основного свого завдання, про яке говорив д-р Фіголь: „Через координацію й інтеграцію мусимо досягти максимуму ефективності наших духових і матеріальних сил, іх відповідно і пляново розклести і скапіталізувати”. Цей Конгрес був лише зовнішньою маніфестацією, яка, до речі, не принесла того успіху, якого сподівалися організатори конгресу, бо не привернула до себе уваги світу. Але ж навіть в цій зовнішній маніфестації можуть бути заложені підвалини для справжнього організаційного завершення української спільноти в діаспорі, якщо провідна верства еміграційного суспільства скоче із зrozумінням і повною відповідальністю працювати для цього завершення. Але при тому треба стосувати закони розумної і чесної дії. Не можна вигравати заскакуванням громади, не вільно застосовувати закулісних маніпуляцій.

Світовий конгрес мусить бути виявом життя, змагань і прагнень всіх українців, що творять еміграційне суспільство. Спроби чи бажання однієї чи двох груп понад голови громади опанувати конгрес не сміють мати місця. А такі спроби чи бажання проявились саме на передодні СКВУ, коли домінуюча тепер в УККА група, що спеціально наголошує терміни „масовість” і „маніфестаційність”, намагалася змайоризувати конгрес. Не зважаючи на те, що вже десятки років існує в ЗДА сильна й загальна організація жіночтва, ця група перед конгресом організує свою жіночу організацію. Не дивлячись на те, що в ЗДА віддавна існують загальні об'єднання письменників, мистців, журналістів, науковців — ця група саме тепер організує свою „асоціацію діячів культури”...

З усього вище сказаного ясно, що СКВУ можна вважати передконгресовою конференцією, яка ще не дійшла до ділового обговорення основних проблем, але зробила спробу зібрати в одне тіло провідну верству діаспори та провіріти можливості спільної дії. Хочемо сподіватись, що після цієї зовнішньої маніфестації почнеться солідна координаційна і плянова робота, буде сквалений статут чи конституція такої світової організації, зачнуться справжні переговори і наша українська республіка в діаспорі, знайшовши свою справедливу й правосильну форму, створить справжнє завершення своєї організаційної структури — свій парламент громадського сектору у виді Світового Конгресу.

Тільки тоді, коли наша зброя буде понад усікий сумнів вистачальна — ми можемо бути понад усікий сумнів певні, що її ніколи не вживатимемо.

Джон Кеннеді,
(3 інавгураційної промови у 1961 р.)

М. Мельник

ЗА ЄДНІСТЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

Безпосереднім поштовхом для міркувань, висловлених у цій статті була спроба „захоплення у свої руки” УККА членами і прихильниками ЗЧ ОУН. Називала це „захопленням” тому, що на думку безсторонніх спостерігачів ця операція була заздалегідь потайки запланована. Вона була досить великою несподіванкою: адже до того часу УККА спирався на досить широку базу нашої еміграційної громадськості. Спроба „захоплення у свої руки” УККА для більш вдумливих людей не має ніякого сенсу. Чому це сталося? Здається, що акція та є ознакою цілого ряду проявів нашого громадського і політичного життя, що їх варто обговорити*).

Дуже цікаве явище зауважується серед людей: одні продовжують свій духовий зрист майже до кінця життя; світогляд інших замерзає зараз після того, як він сформувався. Серед емігрантів можна помітити і таке явище: у багатьох спосіб думання залишається таким, яким був, коли вони вийшли на еміграцію. (Приміром, багато людей із старої російської еміграції і до сьогодні бореться за відновлення царату у такій формі, в якій він існував колись).

Коли б ми були у себе вдома, ми могли б собі дозволити тією справою не журитись. Вдома люди, нездібні іти з духом часу і змінити спосіб думання і життя, відсувуються набік молодим дорostenом, і за ними, мабуть, ніхто дуже не жаліє. На еміграції юний доплив людей затримався, зв’язок з красем до великої міри перерваний, і відсувати людей набік це операція, на яку тяжко собі дозволити.

Шукаючи найважливішого моменту, коли наш спосіб думання набрав остаточних форм, нам треба, мабуть, згадати той час, коли ми вийшли на еміграцію і коли розлам в ОУН спричинився до поділу наших людей на два табори. На чолі одного стали бандерівці, другий вели й ведуть мельниківці. Перші мали силу й розмах. Насичені змалку ідеологією провідництва і недовір'ям до демократії, вони майже інстинктивно розпочинали інколи жорстоку боротьбу за владу. Боротьба ця увінчалась успіхом: вони захопили у свої руки УПА, заскочили і німців своїм проголошенням державності у Львові.

На еміграції та сама боротьба за опанування усього українського життя продовжувалась — спершу в таборах, а згодом і в країнах розселення нашої еміграції. Треба пам’ятати, що це не була боротьба за посилення своєї групи чи навіть за здобуття більшості. Це була боротьба за повне опанування тієї чи іншої території, тієї чи іншої ділянки життя навіть тоді, коли для того не було ніякої поважної безпосередньої причини.

Немає сумніву, що від самого початку не бракувало людей, що відкидали концепцію немов більше одна революційно-політична група могла визволити, а значить і володіти Україною. На ствердження цього ми маємо багато прикладів і з різних територій і з різних періодів часу. Чи згадана спроба „захоплення” УККА була зроблена тому, що УККА дотепер зле працював, або може займав позиції з якими „захоплювачі” не могли погодитись?

**

Після розламу в ОУН мельниківців очолював легальний провід, і тому вони мали за собою законність. Вони відкидали фізичне вини-

*) Статтю надіслано Редакції перед СКВУ.

щування противника як засіб політичної боротьби. Від самого початку вони були відомі як пропоненти „розумної” політики. „Розумна” політика тоді (а часом ще й тепер) не була людям до смаку, і мельниківці попали в меншість. Маючи за собою законність і „моральність”, вони всю енергію спрямовували на те, щоб або приєднати або перемогти ідеологічно „бунтарів” (цілком подібні взаємини між бандерівцями і „двійкарями”). Одна частина ОУН(м) пробувала розв’язати проблему за допомогою об’єднання, якщо не безпосереднього, то принаймні за допомогою УНРади. Друга частина хотіла просто розбити своїх противників звичайними методами міжгрупової боротьби. Бажання те мусило бути дуже сильне, коли люди ці, самі переконані і заслужені революціонери, дійшли чи не до заперечування існування УПА і разом з тим, — щоб тільки протиставитись бандерівцям, — проповідували доктрину „збереження субстанції”, цебто „розумного” вичікування на більш вдалий час. Тому і УНРада ніколи не мала повної підтримки ОУН. Її щиро підтримувала тільки одна частина мельниківців. Друга частина вважала її майже виключно за засіб для протибандерівської пропаганди, а третя мала таке саме застереження до демократії, як значна більшість бандерівців. Таким чином, група, що мала усі дані, щоб бути позитивним чинником у визвольній боротьбі українського народу, перетворилася на хронічну опозицію.

**

Багато з нас продовжує працювати на заложеннях 30-их і 40-их років. Та чи не варто б принаймні деякі з них трезвідувати?

Перш за все нам, мабуть, треба виразно усвідомити, що ми не боремось за інший суспільно-політичний лад в Україні так, як це роблять еспанці чи росіяни. Ми в дійсності змагаємося за незалежність.

У 30-их роках створилася у нас концепція націоналістичної революційної організації у формі ОУН. Спершу це була чисто революційна організація, що її завданням було визволення України. Та дуже скоро до цього додано завдання взяти державну владу у свої руки — уже після того, як визволення буде здійснене. Тоді почалася підготовка суспільно-політичних і економічних програм (пр., постанови Конгресу Українських Националістів 1929 р.). Це же не була тільки боротьба за визволення, після якого мали б прийти вибори. Це була боротьба і за визволення і за певний політичний, суспільний і економічний лад, встановлений ОУН.

Якщо у визвольно-революційному русі, що його завданням є тільки національне визволення, можуть брати участь і монархісти, і комуністи, і беспартійні, то з політично-революційною групою істрава цілком інакша. Тут не вистачає бажання вести активну визвольну боротьбу, тут треба підписатись під політичною програмою, що її встановила домінуюча група. Коли визволення ще не дуже близько, тоді наголос на революційні дії дозволяє забути про все інше. Але ж коли визволення наближається, тоді — в найбільш критичний час для визвольної боротьби — починаються додаткові труднощі. До питань: чи бути більш чи менш революційним, чи робити повстання чи спираєтись на підпільну боротьбу, чи наголошувати ту чи іншу проблему, — додається багато інших. Члени тієї самої революційної групи починають питати, чи в Україні має бути свобода чи диктатура, гетьман чи президент, колгоспи чи малі або великі землевласництва, яку частину економіки залишити в державних руках і т. д., і т. д.

Таким чином, у нашому визвольному русі, який перетворився на революційно-політичний рух, поодинокі групи почали боротись не

тільки за визволення України, але й за владу у ній. З огляду на свій первоочаток в УВО, Організація Націоналістів в аспекті революційності була монолітна, але під усікими іншими оглядами була зборищем різношерстних людей. Тому можна було сподіватись, що раніше чи пізніше прийде до конфлікту і розламу,—але ж не тільки на ґрунті різних поглядів на методи боротьби, але й різниці поглядів щодо по-літично-програмових завдань.

Тим-то два розлами в ОУН прийшли не тільки в наслідок розбіжності думок про методи боротьби, але і як протест проти диктатури однієї групи, що накидувала свої думки другій. Ліві українські націоналісти-революціонери не знайшли собі місця в ОУН взагалі. Під тим оглядом наше становище дещо подібне до альжирської визвольної боротьби чи до ситуації, яка витворилася у В'єтнамі. У першому випадку скінчилося „добре”, у другому — мільйони в'єтнамців втрачають своїх рідних, своє майно і лютуть кров досьогодні.

Здається єдина розв'язка для нас — це розв'язка, що її зуміли вже знайти французи, поляки, ірландці та ще деято. Розв'язка ця в тому, щоб до української визвольної боротьби притягти чиммога більше людей і щоб виключити чиммога більше проблем, що могли б стати причиною серйозних сварок і міжусобиць. Це для української визвольної боротьби зокрема конечне тому, що масмо до діла не тільки з сильним, але і з надзвичайно рафінованим ворогом. Ворог цей уже довгий час майже до смішності водить за ніс і Америку і Західну Європу. Ворог цей має величезний досвід у розкладанні і невтілізації, чи принаймані послаблюванні таких визвольних рухів, як український.

Передумовою для того, щоб створити єдиний фронт є глибока і беззастережна відданість кожної групи-члена цього фронту переконанню, що перший уряд у вільній Україні буде вибраний дійсно вільними виборами! Всі українські визвольні чинники повинні рішуче відкинути концепцію визволення України якоюсь однією революційно-політичною групою, як концепцію, що в самому зародку несе небезпеку кривавих міжусобиць. Тільки тоді український визвольний рух зможе змобілізувати до боротьби і лівих, і правих, і людей, які з ніякою політичною програмою не хочуть зв'язуватись. Першим практичним кроком в тому напрямі тут, на еміграції, був би кінець безглуздим виявам звичок сорокових років — „захоплювання усього у свої руки”. Цей крок, був би найкращим доказом того, що ми не є вже емігрантські духові мертв'яки, що ми в минулому чогось навчились.

УНРада могла б цілком добре бути поважним чинником утворенні спільного визвольного фронту. Ця інституція відома у всій Україні. Це інституція, що у своїй найглибшій природі уже є деякою мірою носієм індивідуальної свободи і безкомпромісової боротьби за незалежність; інституція, саме існування якої нівелює російську пропаганду про загрозу „фашистської диктатури”.

На жаль, як уже вище згадано, дотепер деякі члени УНРади переважно вважали що установу пропагандивним засобам боротьби проти груп, що не увійшли до її складу. Час від часу провадиться там якась реорганізація, що звичайно кінчається вигуками преси: „А бачите? Бандерівці до УНРади знову не вступили”.

У пересічного громадянина твориться враження, що вся енергія деяких людей і груп в УНРаді спрямована на безконечні переговори, маніпуляції і вишукування концепцій для того, щоб об'єднати абсолютно всі українські групи. Здається, не можна вигадати кращого способу, щоб такого об'єднання не досягнути.

На нашу думку, УНРада повинна перестати стояти на становищі,

С. В.

З ДИСКУСІЙ ПРО ДЕМОКРАТІЮ

На тему „демократія” написано багато праць і кожна з них по-своєму вяснює це поняття, що має за собою довгу історію. Коли мова про демократію то йдеться в першу чергу про форму влади, яку вона застосовує. На тему влади — звідки вона береться і як її здійснюють — теж написано чимало праць, але мало яка з них вяснює дійсну суть влади. Деякі коментатори праць, написаних на цю тему, кажуть, що найближчі до правди думки на цю тему висловив італійський політик, історик і поет Ніколо Макіавеллі (1469-1527).

Тої ж думки є також американський коментатор Джеймс Бернгем (James Burnham), автор книжки під заголовком „Machiavellians”, що вийшла в 1963 році у видавництві Gateway Edition в Чікаго.

Автор книжки є той думки, що неповторна її найглибша праця про суть влади є книжка Макіавеллі під заголовком „Il Principe”, тобто „Про князів”. Макіавелл мав передвісника в особі геніяльного італійського поета Данте Алігієрі (1265-1302) який крім своєї величної поеми „Божественної комедії” і інших літературних творів, залишив також політичний трактат під заголовком „Монархія”.

Дж. Бернгем думає, що в найновіших часах найбліжг річево ї розумно заговорили на цю тему такі соціологи й мислителі, як італієць Гастано Москва, італієць Вільфредо Парето, французький мислитель Жорж Сорель і німецький соціолог і мислитель Роберт Міхельс, автор дуже цікавої книжки під заголовком „Політичні партії”. Усіх іх Дж. Бернгем називає „макіавелістами” і кожному з них присвячує розділ у своїй книжці.

Останній розділ — цікавий і оригінальний — називається „Політика і правда”; він складається з трьох підрозділів: „Природа сучасності”, „Значення демократії” і „Чи політика може бути науковою?”

Книжка Дж. Бернгема порушує багато складних питань так, що не можна переповісти її зміст в одному короткому нарисі. Тому в цьому коментарі ми вибрали лише один розділ, „Значення демократії”, яй постараємося його обговорити, бо тепер ця тема дуже актуальна в усьому світі, зокрема ж в українському, де демократія сьогодні стоїть під поважною загрозою.

— а таке становище помічається, — що вона нездібна щонебудь зробити поки не з'єднає всі політичні групи. Такий ідеальний стан може ніколи не наступити. Далі, УНРада повинна уникати конкуренції з деякими політичними середовищами. Вона теж повинна стриматись від таких форм і дій, які властиві інституціям за нормальних обставин державного життя. Вона повинна притягнути і організовані групи, і поодиноких людей до праці у різних ділянках визвольної боротьби. Тільки цим шляхом можна дійсно досягти єдності всього українського визвольного руху.

Остання реорганізація — це тільки перший крок у цьому напрямі. Вона хоч тим успіхна, що УНРада здобула ще одну енергійну групу і притягла певну кількість безпартійних людей. Треба сподіватись, що у праці й боротьбі за конкретні завдання і цілі УНРада зробить другий і третій кроки у тому ж напрямі і таким чином стане дійсно, — а не на словах, — поважним, об'єднуючим чинником в українських визвольних змаганнях.

Розділ „Значення демократії” Дж. Бернгем починає заввагою, що під демократією звичайно розуміють народоправство, тобто такий лад, де нарід править сам собою. Однаке історичний досвід вчить нас, що демократія у цьому сенсі неможлива. Коли дивитись на справу з наукового погляду, то демократії не було в минулому й не буде в майбутньому. Однаке теорія демократії впливає на соціальну структуру суспільства.

Як це не дивно виглядає, але суспільностями, навіть так званими демократичними суспільностями, правлять меншості, хоч вони приходять до влади за допомогою певних демократичних засад, як от за допомогою виборів. Однаке вибори самі собою ще не означають, що суспільність, чи нарід, самі собою управляють. Шляхом виборів приходить звичайно до влади еліта, що її вилюює невелика меншість суспільності, чи народу.

Коли сьогодні в Америці при владі демократична партія, то це не значить, що вона дійсно представляє більшість американського народу, або що дійсно ця партія здійснює владу. Владу здійснюють лише нечисленні вибрани.

Коли виборча машинерія не здатна в якісь країні розв’язати проблему влади, там приходить єдиновластя, так званий бонапартізм, коли одна особа, або мала група лідерів, каже, що це, власне, вона репрезентує нарід і має право говорити в його імені. Так сталося у Франції після Великої французької революції, коли виявилось, що ні Директорія, ні парламент не були здатні виконувати свої функції. Тоді владу захопив у свої руки генерал Наполеон Бонапарт; згодом він проголосив себе цісарем.

Ознаки бонапартізму видні тепер до певної міри, у Франції, у цілому ряді африканських країн, як Єгипет, Алжир, Нігерія, Гана, Конго, та інші.

Сьогодні ми зустрічаємо цікаве явище, що дістало назву демократичного тоталітаризму; при демократичній фразеології практикуються в дійсності тоталітарні засоби керівництва суспільностями чи суспільними організаціями.

Слід пам’ятати, що деспотизм ніколи не приходить до влади в ім’я деспотизму. Диктатори ніколи не давали народові пізнання, що вони захоплюють владу в ім’я єдиновластя. Модерні деспотії приходили до влади покликуючись на „працюючі маси і нарід”.

Один з найбільших безоглядних диктаторів, а саме Сталін, впевняв навіть, що проголошена ним 1936 року советська конституція — це, мовляв, найдемократичніша конституція в цілому світі. Не менш кривавий від Сталіна тиран Гітлер впевняв, що він несе німецькому народові й згодом скрененим ним народам, найбільшу свободу.

На практиці, в реальному світі в якому живемо, а не у фразеології, „демократія” означає таку суспільну систему, в якій існує „свобода”.

Ця система охороняє людину перед безвідповідальними діями тих, в чиїх руках влада. Ця система дає громадянинові можливість звертатися до закону і шукати його оборони. Вона дає громадянинові право бути в опозиції до підавлячої еліти, дає йому право висловлювати свою опозиційну думку й організуватись для того, щоб цю думку перевести в життя.

Однаке розуміння свободи різне в різних народів, і саме поняття свободи з часом змінюється навіть в країнах, де вона, здавалася б, закорінена, як от в США, а де вона сьогодні менша, ніж була колись.

Одною з передумов свободи є високий стан освіти суспільності, що могла б розумно користуватися цією свободою, а також стан цивілі-

засії даної країни. Свобода конче потрібна для того, щоб суспільність могла максимально розвинути свої творчі сили.

Для дослідників соціальних процесів, що проходять перед нашими очима, дуже важко знайти формулу, яка відповідала б на питання: що таке влада. На думку Дж. Бернгема макіявелісти, що про них була мова вище, дали окреслення влади найближче до правди. Вони кажуть, що всі правителі в першу чергу служать своїм власним інтересам, намагаються якнайдовше зберегти в своїх руках владу і свої привілеї, зв'язані з здісненням влади. Тут немає ніяких винятків — чи це будуть духовні особи, чи вояки, чи робітничі лідери, чи бізнесмени, чи бюрократи, чи февдальні лорди. Всі вони, захоплюючи владу, не хочуть її випустити з своїх рук.

Коли йдеться про владу, то лише сила може вгамувати силу. В демократичних суспільствах це виявляється в активності опозиції.

Розумна опозиція не допускає до своєї влади підкорюючих лідерів. Якби знищити опозицію, то ті, які є при владі, могли б робити все, що схочуть. Деспотизм лише дуже рідко і лише випадково може бути благодійний. Здебільшого він чинить багато зла, як це ми бачили на прикладі Сталіна чи Гітлера.

Опозиція теж не свята. Серед неї часто можна зустріти демагогів, які кажуть, що коли вони повалять владу проти якої борються, — влада перейде до рук народу. Очевидно це не так: влада перейде до рук нових лідерів. Однак, прийшовши до влади, опозиція може виконати багато даних нею обіцянок.

Заслугую доброе веденої опозиції бував часто те, що атакована їїю підкорюючим еліта змушена дечим поступитися, вона намагається направити деякі свої, дуже впадаючі в очі, недотягнення, а то і зловживання.

Коли мова про внутрішні справи держави чи суспільності, то свободний режим дає більші шанси, створює кращі можливості для розвитку і використання творчих сил суспільності і поодиноких її членів, чого не може бути за деспотичного режиму. З другого боку, громадська критика режиму опозицією дає можливість режимові, що є при владі, чи то в державі чи в установі, виправити свої помилки.

Тоталітарна держава, що зосереджує в своїх руках економічну й політичну силу, знищує всі основи свободи. В такій державі, як це бачимо в Советському Союзі і у його сателітів, всі соціальні сили еліміновані або абсорбовані режимом.

Думки Бернгема можемо поповнити завважою, що подібні ж явища, можна спостерігати і в опанованих тоталістами і їх попіхачами громадських установах вільного світу.

Найкращу дефініцію диктатури дав Ленін: „Диктатура — це усунення всіх легальних обмежень державної влади”. Треба визнати, що це дефініція геніяльна у своїй повноті й простоті.

У системі ленінської диктатури держава стоїть понад законом і у висліді розпоряджає владою абсолютно. Не соціалізм, якого немає, і не революція, з якої не залишилося нічого, а тільки структурний зразок тотальної диктатури — це доробок 50 років більшовицької влади.

Юліуш Мерошевський,
„Культура”, листопад 1967.)

ЗАЯВА ПРО СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

ВІД РЕДАКЦІЇ

Група українських професорів, викладачів та наукових співробітників американських університетів і коледжів вислава напочатку листопада 1967 р. нижче надруковану „Заяву про сучасну ситуацію в Україні” керівникам урядів СРСР і УССР та головам комуністичних партій Радянського Союзу та Української Радянської Соціялістичної Республіки. Автори „Заяви”, як виходить з комунікату, пересланого українській пресі одним з ініціаторів звернення, проф. Всеволодом Голубничим, очікували відповіді від цих керівників, але досі її не дістали (і, треба припустити, що й не дістануть).

В той же час іхня „Заява” знайшла вже відгук у світовій пресі. Широкий огляд „Заяви” з'явився в швейцарському щоденнику „Нойе Цюріхер Цайтунг” з 30 листопада 1967 р. Також поважний польський журнал „Культура” (Париж) надрукував переклад „Заяви” у грудневому числі за 1967 р.

Українська преса на еміграції зареагувала на „Заяву” по-своєму: одні газети її промовчали, інші злегковажили, ще інші гостро засудили. Ми друкуюмо її просто з журналістичного обов'язку, як документ часу. Редакції „Листів до Приятелів” вправді не відповідає формою це звернення, але треба ствердити, що воно розкриває у великій мірі колоніяльне становище України в системі СРСР, і є документом, що про нього повинна знати українська суспільність.

Редакція „Листів до Приятелів”.

A.

Ми, підписані тут, американські українці, викладачі американських коледжів та університетів і наукові робітники, бажаємо прилюдно висловити наш погляд на сучасне становище Української Радянської Соціалістичної Республіки та українського народу в Радянському Союзі.

В цьому — 1967 році Радянський Союз відзначає п'ятидесятиліття Жовтневої революції. Для українського народу цього року так само сповнюється п'ятидесята річниця відродження його державності: проголошення Української Народної Республіки.

Сьогодні становище Української РСР все ще характеризується проприєрччям між формальним суверенітетом Республіки (включно з її конституційним правом виходу з Союзу та її членством в Організації Об'єднаних Націй), і фактичною відсутністю усіх тих прерогатив і функцій, що істотні для кожної вільної і незалежної нації. Постійно і свідомо порушуються права української держави і народу, і на ділі часто зводяться наївець під тиском всесоюзного уряду з Москви. Той факт, що правляча політична організація в Українській РСР, Комунастична Партия України, зведена до ролі провінційного відділу Комуністичної Партиї Радянського Союзу, позбавляє Україну можливості користуватися навіть тими правами, що гарантує їй радянська конституція. Втручання всесоюзного уряду та центральних органів Комуністичної Партиї Радянського Союзу перешкоджає нормальному розвиткові української нації.

Хочемо вказати на декілька конкретних прикладів такого позбавлення національних прав, що від нього Україна терпить в наш час.

1. Українська РСР позбавлена можливості здійснювати своє конституційне право на дипломатичні взаємини із зарубіжними країнами.

2. Плянування народного господарства України і його керівництво централізоване у всесоюзних органах у Москві.

3. Щороку забирають з Української Республіки всесоюзними податками понад чотири мільярди карбованців і вкладають їх в інших частинах Радянського Союзу, без звороту чи будь-якої компенсації для України.

4. Брак сприятливих господарських умов на Україні змушує багатьох українців покидати свою рідну землю. Щобільше, всесоюзний уряд свідомо проводить політику переселення певних груп українського населення до інших частин Радянського Союзу. Одночасно робочу силу і керівні кадри російської національності насилують в Україну.

5. В Українській РСР російська мова і культура має офіційну підтримку — із школою для української мови і культури. В цей час мільйони українців, що живуть у Російській РФСР, позбавлені школи і культурних установ з рідною мовою.

6. Сувільними обмеженнями затримують досліди над культурною спадщиною України, як також вільний культурний обмін із зовнішнім світом.

7. У релігійному житті українського народу забезпечено панівне становище для Російської Православної Церкви, що її українці розглядають як носія російської імперської традиції. Українська Автокефальна Православна Церква і Українська Католицька Церква за знають переслідувань; їх загнано в підпілля.

8. В офіційних деклараціях поширюють теорію „зближення” радянських націй і їхнього майбутнього „злиття”, що український народ розуміє як заохочування до русифікації.

Ми обстоюємо, в нашому політичному світогляді, демократичну систему правління і принцип самовизначення народів. Ми також глибоко переконані в тому, що Україна має незалежне право на свою незалежну національну державу. Проте, ми здєснюю собі звіт, що життя українського народу, на теперішньому етапі історичного розвитку, проходить у взаємопов’язаності з іншими народами СРСР, як і всього соціалістичного блоку. Ми надіємося, що шлях поступу призведе до поширеної свободи і добробуту всіх народів Радянського Союзу. Ми відкидаємо думку про зміну укладу сучасних міжнародних відносин засобами атомної війни.

Віримо, що український народ бажає жити в мирі й дружбі з усіма своїми сусідами, зокрема з Росією, але ніколи не погодиться з обмеженнями своїх національних прав. Наші брати і сестри в Україні не мають можливості вільно висловитися в цих справах, тому дозволяємо собі говорити в їхньому імені, як і в нашому власному. Наше ціле бажання — не тільки послужити українській справі, але також внести свій вклад у справу миру взагалі і сприяти поліпшенню міжнародних відносин. Тому подаємо до уваги уряду Союзу Радянських Соціалістичних Республік і уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки, а також Центральним Комітетам Комуністичної Партиї Радянського Союзу та Комуністичної Партиї України ряд пропозицій; їх

мета — усунути найбільші разючі несправедливості і зловживання, що тепер від них терпить Україна. Сподіваємося, ці наші пропозиції будуть прийняті з серйозною увагою.

Б.

I. До справ державно-правних і політичних:

1. Встановити право громадянства УРСР окрім від всесоюзного громадянства.
2. Наладити дипломатичні взаємини між Українською РСР і зарубіжними країнами.
3. Унезалежнити судочинство УРСР від всесоюзних органів суду й прокуратури. Громадяни УРСР, засуджені на процесах до ув'язнення, не повинні відбувати кари поза територію Республіки.
4. Забезпечити для українських громадян, покликаних до війська, — службу в межах Республіки, в військових частинах з українською мовою як офіційною.
5. Забезпечити Комуністичній Партії України — рівень самоуправної політичної організації, спроможної вносити незалежні рішення в політичних справах.

II. До справ культурних і освітніх:

1. Надати українській мові права державної мови в Українській РСР.
2. Впровадити українську мову, як мову навчання, в усіх школах УРСР, за винятком тих початкових і середніх шкіл, що обслуговують національні меншини; там українська мова повинна становити обов'яковий предмет навчання.
3. Застосувати принцип рівності в трактуванні національних меншин. Забезпечити для мови і культури української меншини в Російській РФСР — права, головно в щкільництві, що дорівнювали б тим, якими користується російська меншість в Україні.
4. Реабілітувати культурну спадщину України в усій її повноті і усунути всі перешкоди в дослідах української історії і культури.
5. Уможливити для Української РСР самостійну участь у міжнародних культурних подіях: наукових конгресах, виставках, олімпіадах тощо.

6. Легалізуючи Українську Автокефальну Православну Церкву і Українську Католицьку Церкву, забезпечивши для них рівний статус із іншими релігійними віровизнаннями, дозволеними в Радянському Союзі.

III. До справ економічних і соціальних:

1. Забезпечити Українській РСР необхідні передумови для темпів господарського розвитку, не повільніші від темпів Російської РФСР.
2. Підпорядкувати планування і керівництво усіх секторів народного господарства України — відповідним органам уряду Республіки.
3. Припинити вивіз капіталу з Української РСР, за винятком зворотних позичок з процентами. Україна не повинна вносити до загальномононімічних видатків більше, як свою пропорційну частину.
4. Надати Українській РСР право встановлювати, збирати

ї розпоряджатися своїми власними податками й кредитами, окрім від загальносоюзних фінансів.

5. Забезпечити за українськими громадянами першість при затрудненні їх в Українській РСР.

6. Припинити правну, соціальну і економічну дискримінацію сільського населення України.

B.

Ми хочемо наголосити, що Українська РСР у минулому вже користувалася більшістю згаданих прав і прерогатив. Переведення в життя наших пропозицій, які, ми віримо, згідні з прағненнями українського народу, — частинно усунуло б ненормальності та несправедливості в теперішньому становищі Української РСР. Це поліпшило б українсько-російські взаємини, а також послужило б інтересам російського народу, бо виключило б можливість повороту до режиму сталінського типу.

Наведені пункти стосуються лише найпекучіших і невідкладних потреб українського народу. Переоцінка самих основ державно-правного становища Української РСР відається нам неминучою. Коли творився Радянський Союз, то нав'язані обмеження суверенності складових республік виправдовували існування т.зв. капіталістичного оточення. Сьогодні, як виник соціалістичний блок, цей аргумент відпадає. Ми переконані, що мирне перетворення сучасної централізованої структури Радянського Союзу у співдружність незалежних, рівних держав найкраще послужило б інтересам України, як і Росії.

Ми сподіваємося, що радянське керівництво скористає з річниці Жовтневої революції в 1967 році, для перегляду своєї політики щодо України і почне нову сторінку в історії українсько-російських взаємин. Закликаємо радянські чинники проголосити, як вияв доброї волі, амністію всім українським політичним в'язням.

З КУЛЬТУРНОЇ ХРОНІКИ

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТОБ'ЄДНАННЯ В ПОЛЬЩІ*)

Виникнення Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) у Варшаві та поява його пресового органу „Нашого слова” спонукали деяких українців в Польщі попробувати свої сили в ділянці публіцистики та художньої літератури рідною мовою. Перші плоди цього пориву, зокрема на літературній ниві, а конкретніше в поезії, бо до цього жанру переважно вдавалися наші тодішні поет-ківці пера, з художньої точки зору були здебільшого слабкі, кволі. Все ж, щоб не дати загаснути творчому запалові, країні поетичні спроби з редакторськими поправками вирішено друкувати на „Літературній сторінці”, що з 16 листопада 1956 р. почала раз на місяць повояливатися в „Нашому слові”.

Треба пригадати, що авторами перших віршів були Остап Лапський („Наляже ніч”), Іван Шелюк („На косовиці”) та Степан Барила („Розмова вітрів”), які виступили з ними ще на кілька місяців до появи „Літературної сторінки” в ч. 4 „Нашого слова” від 12 серпня 1956 р. Значно пізніше дали про себе знати Євген Самохваленко та Яків Гудемчук, що потім разом з Остапом Лапським стали надавати тон українській поезії в Польщі.

Грудень 1956 р. приніс перші паростки прози. В ній перший проявив ініціативу Юрко Кучерявий, що своїм „Першим номером” почав цикл фейлетонів на злободенні теми. Слідом за ним пішов, між іншими, Ярослав Діброва, який досить довго і плідно працював у цьому жанрі. В ч. 17 „Нашого слова” від 9 грудня 1956 р. було надруковано першу гумореску „Зламаний дишель” Антона Верби, що потім теж писав удалі фейлетони.

Велику роль в мобілізації та гуртуванні творчих сил, зокрема прозаїків, відіграв журнал „Наша культура”, що з травня 1958 р. почав виходити в Варшаві як щомісячний додаток до „Нашого слова”. Редколегія поставила собі за мету „скупчувати навколо себе всі

*) За „Українським календарем” на 1967 рік, вид. УСКТ-ва, Варшава.

Юрій Розгін — Wayne State University

Іван Лисяк-Рудницький — American University

Леонід Рудницький — La Salle College

Анна Самофал — Central Connecticut State College

Антін Р. Слиж — Shippensburg (Pa.) State College

Олег С. Федишин — City University of New York,
Richmond College

Марта Богачевська-Хомяк — Seton Hall University

Степан Чорний — State University of New York, College
at Brockport

Михайло Яремко — Western Illinois University

Василь Ящун — University of Pittsburgh

Назви інституцій подані лише для ідентифікації.

Додатково зголосив свій підпис Всеволод Ісаїв — University of Windsor (Windsor, Ont.).

прогресивні, літературні, публіцистичні і наукові сили українського населення в ПНР*) і давати їм можливість розвивати свої здібності і таланти в усіх ділянках літератури і публіцистики” (передовиця „До читачів” ч. 1, 1959 р.). Вже в січні 1959 р. „Наша культура” проголосила конкурс на оповідання, гумореску і нарис. В конкурсі взяло участь 14 авторів, які надійшли 21 твір, в тому числі одну повість, 18 оповідань і нарисів, один спогад і одну п'есу.

Хоч художній рівень надісланих на конкурс творів був у загальному невисокий, проте конкурс спричинився до припливу нових творчих сил і виникла реальна можливість і спілки потреба створення літературного об’єднання. Воно було засноване 19 квітня 1959 р. на нараді в редакції „Нашого слова” з метою ще тіснішого згуртування українських працівників пера в Польщі довкола журналу „Наша культура” та підвищування їх ідейного і художнього рівня. Практично однак ці завдання ще довго виконувала редколегія „Нашої культури”.

Все ж успіхи були помітні. З кожним днем мужніла наша поезія, щораз більше появлялося зрілих прозових творів. Далішій активізації прозаїків сприяв проголошений в лютому 1960 р. літературний конкурс, окюрі якого відзначило оповідання: Данила Галицького „Дівочі розмови”, Ірені Галущинської „Оповідання для подорожників”, Григорія Бойчука „Діти” та Івана Гребінчишина („Федъо Сеник”). Згодом частина членів Літоб’єднання стала підготовляти різноманітні за змістом матеріали до „Українського календаря”, що з 1960 р. почав виходити об’ємистою книжкою. Його відповідальними редакторами були по черзі Ярослав Грицков’ян і Остап Лапський (1960 р.), Остап Лапський (1961 р.), Григорій Боярський (1962 р.) та Антін Середницький — з 1963 року донині.

28 квітня 1963 р. на чергових зборах літераторів зроблено підсумки діяльності Літоб’єднання, накреслено пляни далішого його розвитку та вибрано нове триособове правління, яке очолив Антін Верба. Відтоді нотується ріст ролі і значення Літоб’єднання та далішє помітне пожвавлення в роботі окремих працівників пера. Цьому, між іншим, сприяють систематично скликувані збори та наради на яких, крім обговорювання актуальних літературних і публіцистичних питань, стало „модним” читання власних нових творів.

Влітку 1964 р. Головне правління УСКТ випустило першу літературну антологію „Гомін” за редакцією Костя Кузика (Костя Джуринський), в якій поміщені кращі зразки поетичних і прозових творів майже усіх літераторів. Антологію „Гомін” як і окремі календарі високо оцінено не тільки в краю, але й на Україні. Свідчать про це прихильні рецензії надруковані у „Вітчизні”, „Жовтні”, „Донбасі”, „Літературній Україні”, „Жицю літерації”, „Пішиязні”, „Трибуна роботнічій”, „Нашій Культурі” та ін.

З 6 лютого 1964 р. Літературне об’єднання прийняло до свого складу українських художників та музик по суті перетворилося в Мистецьке об’єднання. Зараз у поезії надалі перед ведуть Остап Лапський, Євген Самохваленко та Яків Гудемчук. Дотримати їм кроку намагаються Ірина Райт, Олександер Жабський, Євген Беднарчук та ін. Малу прозу очолюють Іван Гребінчишин, Антін Верба, Іван Шелюк та фейлетоніст Панько Щипавка. В ділянці повісті пробують свої сили Кость Джуринський, Микола Тарасенко та Юрій Крилач. Не покидають пера Данило Галицький і Григорій Бойчук. „Є ще порох

**) Польська Народна Республіка.

в порохівницях" Андрія Задуми, Степана Вербицького та ін. В ділянці перекладу працюють Остап Лапський, Євген Саможваленко та Галина Майстренко, яка останнім часом переклала з польського дві книжки Юзефа Собесяка „Земля горить” і „Бур’яни”, що вийшли у видавництві „Дніпро” в Україні.

В жанрі драматургії проявив талант Антін Верба короткою п'єссою „Ювілейний концерт”. В мистецтві плідно працюють Л. Гец, В. Васильківський, Тирс Венгринович, Г. Пецух, М. Смерек, Ю. Новосівський, А. Ментух, А. Вінницький, М. Саванок, О. Мазурик, В. Паньків та інші. В музиці слід відзначити пісенні композиції Л. Гладиловича, І. Курочки, Я. Полянського, Я. Поповської та В. Ярмуловича.

Не можна поминути мовчанкою фактุ, що окрім членів Мистецького об'єднання, головним чином літератори, часто виступають в „Нашій Культурі” і в „Нашому слові” з літературно-критичними, літературно-історичними і мовознавчими статтями. Зокрема багато вони роблять на відтинку популяризації української та польської літератури.

М. Залорожець

ФІЛЯ БРАТКІВСЬКА

(Мистецька кар'єра нашої землячки)

Мабуть, небагато наших читачів знає, що провідна солістка Львівського театру опери та балету імені Івана Франка — „одна з найцікавіших співачок України” („Роб. газета”, ч. 2698), „продовжувачка традицій Соломії Крушельницької”, сьогодні „Заслужена артистка УРСР” — Філя Братківська — це наша землячка, родом з невеликого містечка Жешівського воєводства (поблизу Перемишля), яка після війни — молодою дівчинкою разом з батьком переселилася на Україну і у Львові зробила блискучу кар'єру.

Кожний її виступ критика віднотовує в найвищих тонаціях. Ось що писала дія ж „Робітнича газета” у статті „На струнах серця” — (автор Леонід Кореневич) з приводу її першого виступу в ролі Аїди:

„... Коли з неперевершеним блиском була відспівана молитва „Боги мої я вас молю”, заля одностайно заскандувала: — Браво, Філя! — Від картини зростало захоплення слухача. Братківська творила на його очах свій, не схожий на жоден до нього бачений образ люблячої Аїди, морально чистої і душевно красивої. Легкий, примхливий, сквільований і проривчастий вокальний образ намалювала співачка... Ф. Братківська душою зрозуміла: співчуття жінці — «ключ до музики Верdi. І вона це блискуче доводить...”

А потім далі:

„...У Львові не так легко завоювати прихильність слухача. Тішила його солов'їним співом Соломія Крушельницька, брали його в полон Модест Менцінський і Олександр Мишуга. Виступати після них — велика відповідальність. Теофіля Братківська сповнена цього почуття перед пам'ятлю своїх великих учителів... Вона в зеніті розквіту таланту. Кілька років тому вона співала в „Травітті” у Києві. Л. Чавдар і М. Гришко привітали її з успіхом. Пізніше у Львові, в парі з Братківською у „Ріголетті” співав Д. Гнатюк. У захопленні він скав завідразу ж після вистави: „Такої Джільди мені ще не доводилось чути”.

Вже ці уривки зі статті відомого музиколога і знавця оперного мистецтва Леоніда Кореневича дають уявлення про високу художню майстерність нашої землячки. „...Зірка, що сяє щораз яскінше”, „... рідкісна краса і пластичність голосу, що будить струни щастя в людському серці і змушує змовкати слов'їв...” — ось ентузіастичні голоси критики, що іх не часто доводиться читати. Високе звання „Заслуженої артистки УРСР” є укоронуванням мистецької кар'єри цієї нашої молодої примадонни.

Виринає питання: в чому криється тайна її успіху?

Ось що на цю тему в зв'язку з Філею написав критик:
„Вона весь час у роботі, в шуканнях”.

В цих словах багато сказано і сказано найголовніше.

В дитячих, чи перших дівочих роках свого життя, Філя не мала найелементарніших умов для розвитку як своєго голосу, так і взагалі свого таланту. Її батько, залізничник у Польщі, не міг думати про купівлю фортепіано для своєї талановитої донечки... А потім прийшла чорна ніч окупації — всі думки зосереджувались на тому, щоб вижити. Працю над собою, над розвитком своєго голосу Філя почала щойно у Львові. Тут вона вступила до музичного училища, почала брати лекції в Соломії Крушельницької. Тут її прийняли хористкою до Львівської опери. А згодом, на її наполегливість (як сказав тодішній головний диригент опери Вощак) вона задебютувала в партії Біолетти.

Це тільки зовнішні обставини її життя на цьому першому етапі. Треба було чималої витривалості, праці і зусилля, щоб у такому співучому краю, як Україна, увійти в зачарований круг театрального мистецтва. Оці зусилля не скінчилися з її дебютом, щойно тоді для кожного справжнього митця починається велика мандрівка по стрімкій стежці уверх. І Філя крокує цією стежкою. Її прем'єри — в головних ролях таких опер, як „Фауст”, „Богема”, „Паяци”, „Кармен” та десятку інших — слухачі її критика приймають з найбільшим захопленням. Скільки труду коштує це митця — про це знає вона одна. Але — як вона сама сказала — має теж нагоду переживати хвилини високого щастя. Це буває тоді, коли вона відкрисє найдалішу творчу глибину своєї ролі і вірно її відтворить як співом, так і драматичною грою. Коли автор цієї статті розмовляє з Філею на цю тему, вона закінчила її з захопленням: „Я щаслива!”

В. Г.
„Наша Культура”, Варшава

Цікаво — молодим залишають право жити в спроектованому для них суспільнстві, не залишаючи права на сумніви у шляхах до цього суспільства та у його доцільності. Еретиків заарештовують... Лояльним громадянам залишено право на вітальний ентузіазм. О, ці лояльні громадяни, вони свістять навздогін еретикам, коли тих ведуть до суду. Виявляється, і свістіті можна вірнопіддано.

Віталій Коротич,
(Дні та кроки, „Вітчизна”, 12, 1967)

Крізь усю історію лунає кричущий факт, що гноблення тільки зміцнюють гноблених.

Джон Стайнбек,
(„Грома гніву”)

ВІСТІ З УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Обіжник ч. 1. Головної Управи УПНІ

1. Уконституування Головної Управи УПНІ.

Постановою з дня 25 вересня 1967 р. на підставі вимог статута (розділ V, параграф 33) Рада Директорів УПНІ покликала до праці Головну Управу УПНІ, яка на своєму першому засіданні, що відбулося 7 жовтня 1967 р. уконституувалась так: д-р Тома Лапичак — голова, д-р Роман Залуцький — перший заступник голови, д-р Богдан Ткачук — другий заступник голови, д-р Степан Самбірський — секретар, інж. Ярослав Дячун — скарбник, п. Андрій Іванів — організаційний референт, інж. Олексій Коновал — інформаційний референт, проф. Ігор Микитюк — референт центральної картотеки, інж. Василь Мацьків — референт зв'язків, дир. Роман Кічурівський — референт господарський, інж. Яків Бюн — книговод.

З днем 7 жовтня м. р. Головна Управа приступила до виконування своїх обов'язків за постановами статута та директивами Ради Директорів.

2. Зголошення (реєстрація) перед владою.

На першому засіданні Головної Управи, на якому були присутні чотири члени Ради Директорів (д-р Т. Лапичак, д-р Р. Залуцький, д-р Б. Ткачук і інж. М. Хроновят) винесено ряд постанов, що мають на меті виконати вимоги влади і рішення останнього З'їзду Делегатів УПНІ.

Рішено зголосити владі склад нової Управи, подати відповідального представника Інституту перед владою, подати нашу постійну адресу, на яку мають приходити письма та вплатити законом вимагану реєстраційну оплату.

Офіційна адреса Інституту є: 2534 Вест Чікаго Евніо, Чікаго, Іл. 60622.

Офіційним представником (агентом) Інституту перед владою є д-р Т. Лапичак.

3. Членські внески.

П З'їзд делегатів УПНІ, як найвища установа Інституту, установив висоту членського внеску для звичайних членів 2 дол. Головна Управа звертається до скарбників Осередків, щоб стягнули залеглі річні членські внески.

Головна Управа затримує в силі давнішу постанову керуючих чинників Інституту про те, що 25% від кожного членського внеску Управа Осередку повинна переслати Головній Управі на руки І скарбника, а 75% затримати в касі Осередку для своїх власних потреб.

У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ ЗАСНОВАНО ВІДДІЛ УПНІ

В неділю, 29 жовтня 1967 р., після доповіді запрошеного з Чікаго гостя, редактора тижневика „Українське Життя”, д-ра Томи Лапичака, в домівці філядельфійського УСО „Тризуб” залишився гурт громадян, зацікавлених Українським Публіцистично-Науковим Інститутом (УПНІ). Ця група людей вирішила заснувати Осередок Інституту у Філядельфії.

Установчі збори відкрив голова головної Управи УПНІ в Чіка-

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Mackiw, Theodore. PFINCE MAZEPY, HETMAN OF UKRAINE IN CONTEMPORARY ENGLISH PUBLICATIONS 1687 — 1709. Chicago: Ukrainian Research and Information Institute, Inc., 1967, 126 р.

(Репродукції рідкіх видань та документів, в тому і листів Гетьмана).

Пундик, Юрій. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ. Париж: Націоналістичне В-во в Європі, 1966, 96 ст.

Волинець, Степан. ПЕРЕДВІСНИКИ І ТВОРЦІ ЛИСТОПАДОВОГО ЗРИВУ. Вінниця: Вид. Спілка „Тризуб”, 1965, 324 ст.

(36 сильветок західно-українських громадських і політичних діячів, 57 фотографій, іменний показник).

75-РІЧЧЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ (памфлет мовами українською, англійською, і французькою з нагоди 100-річчя Канадської Конфедерації і 75-річчя українського поселення Канади) Комітет Українців Канади, 1967. (Інформація про вклад українців в розбудову політики, культури, біло-

чорні фота, кольорові фота на обкладинці).

УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛІСТ (Бюлєтень Спілки Українських Журналістів Америки) Рік 1, Філадельфія, 1-го серпня 1967, 8 ст. ч. 2, Філадельфія 16-го листопада 1967 16 ст.

Манило, Іван. УКРАЇНА САМА... (збірка віршів) Нью-Йорк: „Волосожар”, 1966, 48 ст.

Дончук, Зосим. І БАЧИВ Я... (роман) Філадельфія, Накладом автора, (обкладинка мистця В. Дорошенка) 1967, 324 ст.

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ ПРИСВЯЧЕНЕ ДВАДЦЯТИЛІТЮ ДІЯЛЬНОСТИ УВАН 1945 — 65. Українська Вільна Академія Наук, Нью-Йорк, 1967, 75 ст.

(Зміст: статті О. Архімовича, Д. Горняткевича, Л. Соневицького, Гр. Костюка, Ю. Лавріченка, В. Омельченка, О. Домбровського, Й. Гірняка, З. Лиська, С. Крашениківа, Л. Биковського, М. Овчинника, В. Міяковського, О. Волошина, Т. Іванівської; список видань УВАН у ЗСА, фота).

го, д-р Тома Лапичак, який пояснив зібраним статут і завдання Інституту та подав напрямні його праці. Коротко торкнувся історії його дотеперішньої діяльності. Інститут видав досі 8 публікацій, а найбільша з них це праця проф. д-ра Т. Мацькова п. з. „Принц Мазепа — Гетьман України”. Книжка, видана в англійській мові, гарно зіллюстрована, зацікавила американські наукові установи і виринає потреба видання другого, доповненого накладу.

Український Публіцистично-Науковий Інститут має в США і в Канаді 10 Осередків, 412 звичайних членів, 19 членів-добродіїв і 1 мецената. Інститут має в плані видати найближчим часом дві цінні праці, теж англійською мовою: С. Гольдемана „Жидівська автономія в Україні в 1917-20 роках” і А. Дереша „Українська справа і Симон Петлюра”.

Після виміни думок та дискусії, присутні одноголосно схвалили заснувати Осередок УПНІ у Філадельфії. Вибрано Генеральний Комітет, до котрого увійшли: інж. М. Караман, як голова, та члени Комітету: д-р Лев Кушнір, д-р В. Пушкар, інж. Ст. Процик, ред. М. Вайда і ред. О. Тарнавський. На Комітет покладено завдання скликати якнайскоріше поширену нараду громадян, зацікавлених працею УПНІ; вирішено підтримати урухомлення центральної картотеки УПНІ в Чікаго для збирання і каталогування чужомовних голосів у вільному світі про Україну та українські справи в книжкових виданнях, журналах і часописах.

Микола Вайдা

Фединський, Олександр. БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКОІ ПРЕСИ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ЗА 1966 РІК. Вид. Українського Музею-Архіву в Клівленді. ЗСА, Інк., 1967, 76 ст.

(Показчик інформує про ок. 300 видань, іх адреси, кількість чисел, сторін., формат, спосіб друку і ін. Периодики зібрано з таких країн: ЗСА, Канада, Австралія, Англія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Італія, Німеччина, Польща, Румунія, Франція, Чехо-Словаччина, Швеція, Югославія).

ЗА ПАТРІЯРХАТ (Бюлєтень Т-ва за Патріярхальний Устрій Української Католицької Церкви) ч. 1, 2, Філадельфія, 1967.

Андрусів, Петро. МИСТЕЦТВО В ЖИТТІ НАРОДІВ. Накладом відділу ОМУА у Філадельфії, 1967, 17 ст. (біло-чорні репродукції творів Н. Хасевича, Ю. Нарбута, П. Холодного, ст., О. Архипенка, П. Ковжуна і ін.).

15-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО ОСЕРЕДКУ У ФІЛАДЕЛФІЇ 1952 — 1967. Друк заходами Ювілейного Комітету, 56 ст.

Зміст: привіти від Митрополітів Церков, ІОАНА і АМБРОЗІЯ, переднє слово П. Андрусева, списки і фота учителів та учнів Мистецької Студії, списки виставок, фота з життя осередку ОМУА, репродукції праць).

НОТАТКИ З МИСТЕЦТВА ч. 6 (1967). Накладом відділу ОМУА у Філадельфії за ред. колегії: П. Андрусів, М. Дмитренко, П. Мегик, С. Рожок, М. Струтинська. 72 ст., країцій папір, тираж 1000. (Зміст: статті П. Мегика, А. Сологуба, В. Поповича, М. Скали-Старницького, В. Дорошенка і ін.; біло-чорні репродукції праць П. Холодного, ст., В. Масютини, О. Грищенка, Т. Обмінського, Б. Крюкова, В. Васильківського, М. Дмитренка, С. Борачка, А. Сологуба, Р. Жуха, Н. Стефанів, П. Капшученка, М. Зубаря, М. Кушнира, П. Андрусєва, В. Кричевського, Л. Молодожанина, М. Паращук, К. Стаховського, Гр. Крука, В. Хмельюка, В. Палійчука, Ю. Коле-

саря, С. Лади-Зубар, Л. Морозової, М. Анастазієвського, Я. Гніздовського, В. Сімляцьєва, Р. Василишина-Гармаша, М. Андрієнко-Нечитайло, Х. Зелінської, Я. Паладія, І. Жуковського, П. Мегика, М. Дольницької, М. Бутовича, А. Кирилюк, та студентів В. Корсuna, О. Ванчицької, М. Петрович і В. Хапка.

Кольорові репродукції: С. Рожок: Поле — олія; Л. Гуцалюк: Еклібрис д-ра В. Кузьмовича; В. Хмельюк: Соняшники — олія; В. Дорошенко: Прект картки. Ініціали до статей — В. Дорoshenko).

Воїщенко, Ольга. ЖИТТЯ ВЕЛИЧНЕ і СТРАДАЛЬНЕ; ПАМ'ЯТИ ЮЛІЇ РУДНИЦЬКОЇ. Вінніпег: Бібліотека піонера, 1965, 16 ст.

Биковський, Лев. ВАСИЛЬ КУЗІВ (1887 — 1958). Вінніпег-Мюнхен-Детройт: Укр. Євангельське Об'єднання в Північній Америці, 1966, 103 ст.

Володимир Радзикевич. ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК. Клівленд: Ювілейний Комітет, 1966, 100 ст.

КАЛЕНДАР СВІТЛА НА 1968 РІК. Торонто: В-во ОО. Василіян, 192 ст. Підготовка календаря і уставу — о. М. Ничка, ЧСВВ; Редакція альманаху — о. С. Шевчук, ЧСВВ; обкладинка роботи арт. В. Горбая.

Ти, може, думаєш завше одягати наших людей у драні свитки й вишивані сорочки? Страждання, злідні, соловейко і постійні мандри із своєї землі — на землі інші, у категору, в ярмо, в перевертні? Ти думаєш, що ми не можемо підняти якір свого корабля й поставити паруси? Що ми не сильні духом і ділами для того, щоб заспівати веселої пісні про далекі краї, про блакитні високості неба, про байдорі химери оновленого духа?

Ю. Яновський
(„Майстер корабля”)

СПИСОК ВИДАНЬ В-ВА „КЛЮЧІ” НА 1968 РІК

Книжки: (серія „Життя і мислі”)

Шлемкевич, М. Українська синтеза чи українська громадянська війна 2-ге вид.		
1949, 160 ст.	.75	
Шлемкевич, М. Загублена українська людина 1954 160 ст.	1.75	
Шлемкевич, М. Галичанство 1956 120 ст.	1.50	
Шлемкевич, М. Верхи життя і творчості (промови-доповіді) 1958 160 ст.	2.00	
Лапичак, Т. Український націоналізм — критика й оборона 1962 144 ст.	2.50	
Паньківський, К. Роки німецької окупації (2-ий том спогадів, роки 1941-1944) 1965 478 ст.	7.00	
Тарнавський, О. Туга за мітом (есеї) 1966 159 ст.	3.00	
<i>Вичерпано наклад таких видань: 1) Шлемкевич, М., ред. Українська душа (збірник статей Е. Онацького, О. Кульчицького, В. Цимбалістого, В. Дорошенка, М. Шлемкевича) 1956 64 ст.</i>		1.00
2) Паньківський, К. Від держави до комітету (1-ий том спогадів, рік 1941 у Львові) 1957 160 ст.		2.00

РІЧНИКИ ЖУРНАЛУ „ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ” ДО НАБУТТЯ У В-ВІ „КЛЮЧІ”

Рік	числа	стор.	ціна	Рік	числа	стор.	ціна
1953	10	8	.20	1961	6	64	1.00
1954	12	10	.20	1962	6	64	1.00
1955	12	12	.20	1963	6	64	1.00
1956	12	16	.25	1964	6	64	1.00
1957	12	16	.25	1965	2	64	1.00
1958	12	18	.25	1965	2	80	1.25
1959	10	32	.50	1966	4	64	1.00
1959	1	48	.75	1966	1	80	1.25
1960	10	32	.50	1967			
1960	1	48	.75				
							в друку

*Вичерпано: 1965 ч. 5-6-7 (1.25) і 1966 ч. 1-2 (1.00) . . . Ч. 11-12 1965 не з'явився.
Числа до набуття у формі „Зіракс”: 1953 ч. 1; 1954 ч. 1; 1965 ч. 1; 1957 ч. 5;
1958 ч. 10.*

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФОНД ім. Лесі і Петра Ковалевих

при Союзі Українок Америки
— проголошує —

з нагоди 50-ліття їх вінчання

НАУКОВИЙ КОНКУРС НА ИСТОРИЧНУ ПРАЦЮ
(монографію)

Темою її може бути якийнебуде відтинок історії України з позитивним державницьким насвітленням.

Наукове Жюрі, провівши оцінку надісланих творів щонайменше 100 ст. машинопису, признає одну нагороду у висоті 400 дол.

Реченець Конкурсу: — 31. грудня 1968 р.

Твори надсилати у трьох примірниках на адресу Централі Союзу Українок Америки:

UKRAINIAN NATIONAL WOMEN'S LEAGUE OF AMERICA
4936 N. 13th Street, Philadelphia, Pa. 19141.

ЧОМУ?

— Чому в наших часописах і журналах, включно з „Листами”, так часто пишуть „на Україні” замість „в Україні”? Пригадую, що перед війною були в нас пеконливі голоси про те, чому ми повинні писати завжди „в Україні”. Нікому й на думку не прийшло б писати „на Канаді”, „на Франції”, чи хоча б „на Монако”, або „на Андорі”. Чому ми маємо бути цим вийнятком?

● Крім України є ще кілька вийнятків: Білорусь, Литва, Словаччина, Угорщина... — при яких, на питання „де”, відповідаємо і сяк і так, напр., говоримо чи пишемо „на Словаччині” й „у Словаччині”. Про всі інші краї-держави говоримо тільки „у” згл. „в”. Вираз „на Україні”, очевидно, давній! Зустрічаємо його в народній пісні, є воно і у Т. Шевченка. Можливо, прийнялося воно в нас загально за давнім зразком „на Русі” (бо ж і незвично було б „в Русі”). Але наші сусіди, „брата-словяні”, за духом свого імперіалізму, вираз „на Україні” уживали дуже часто рівнорядно з такими ж означеннями, як „на Сибірі”, „на Поліссі”, „на Куявах” чи „на Креті” тощо, тобто тільки як географічне означення частини якоїсь більшої цілості. Для нас же Україна — одна нероздільна цілість. З усіх областей української землі про Галичину завжди говоримо тільки — „в Галичині”. Повернення до правильної форми у нас уже помітне, і ми покинім і в слові й письмі вживати тільки — „в Україні!”.

— На мій скромний погляд, „Листи” перетворюються в науково - мемуаристично - літературний журнал. Попереднє число не має майже нічого спільногого з нашою сучасністю. Чому так за-

небусте актуальну тематику на суспільно-політичні теми українського життя?

● Подібні закиди, запити чи побажання від наших Читачів нам часто цінніші від признань і похвал. Вони пригадують нам, чого наші Читачі очікують від „Листів”. Ми можемо сказати тільки, що в наших обставинах важко допильнувати, щоб завжди все було якнайкраще, згідно з наміченим плявом. Але будемо старатися, щоб „Листи” й надалі окоплювали наше минуле, сучасне й майбутнє.

— Чому учасники недавньої маніфестації в „Медісон сквер гарден” так живо оплескували довгу промову представника през. Джансона?

● З чесності, Приятелю. Маєте, тільки з чесності.

— Скажіть, ВШ. Пане Редакторе, чому у нас не так, як у людей? ... Чому в інших, державних народів, партійні фракції делегують до уряду чи до парламентарного представництва найкращих, найбільш кваліфікованих своїх людей, найсвітліші уми, — а в нас, наприклад, до Державного Центру, деякі наші групи і партії висилають свій другий чи третій ешелон, зберігаючи в той самий час для внутрішньопартійної роботи — перший? Як же може, в таких обставинах, наша Державний Центр успішно діяти?

● Відповідь на Ваше питання проста — „в нас не так, як у людей”.

— Чому український радянський поет Василь Симоненко став такий популярний серед політичної еміграції?

● Нам здається тому, що він помер перед т. зв. зустрічами.

E R R A T A

У статті „Концепція пророчиці Кассандри” (Листи ч. 168-170) треба поправити друкарські помилки:
 стор. 24, рядок 11 внизу після божому покликанню пропущено слу-
 жити;
 р. 3 вн. коваля — мас бути коваля;
 стор. 26, р. 8 згори: про тому — м. б. при тому;
 стор. 30, р. 11 зг.: з собою — м. б. особою.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

В. Іващук (Чікаго) 12. —

ПРЕСФОНД

Л. Костів (Чікаго) 4.00; Р. Павлишин (Австралія) 1.50; В. Ми-
 хайлів (Австралія) 2.00; Р. Павлишин (Австралія) 1.00; І. Семків
 (Австралія) 1.00; В. Рубленник (Англія) 8.00; Я. Кодний (Ютика,
 Н. Й.) 4.00; Р. Форостина (Бруклін) 6.00; В. Топольницький (Вінні-
 пег) 10.00; І. Зельський (Вінніпег) 1.00; І. Вишинський (Онтеріо)
 2.00; С. Бровчук (Оттава) 4.00.

ЗАМІСТЬ КВІТІВ

Замість квітів на могилу св. п. М. Шлемкевича: В. Іващук (Чікаго) 8.00; Дарія та Іван Савки (Філаделфія) 10.00.

ПАМЯТНИК СВ. П. КОНСТАНТИНИ И МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧІВ

о. А. Трешневський (Філаделфія) 50.00; А. Фіголь (Мюнхен) 20.00; О. Карапкевич (Джерзі Сіті) 10.00; Л. Філіппів (Дітройт) 10.00; Гр. Сараб (Нью Йорк) 10.00; Антін і Олена Кирилюки (Мін-
 несота) 10.00; Ст. Глушко (Денвер) 5.00.

Щиро дякуємо

Усіх наших Передплатників просимо провірити, чи їх передплата за 1967 р. вповні вирівняна.

Вчасно виславши передплату — це додаткова поміч В-тву. Просимо не зволікати з висилкою передплати на 1968 рік.

Заборгованість за друковане слово — це тягар для кожного українського видавництва. Усіх довжників прохаемо якнайскоріше здій-
 мити з В-ва „Ключі” тягар їх заборгування за „Листи до Приятелів”.

Адреса В-тва від 1967 р.: LETTERS TO FRIENDS, P. O. Box 375
 Cranford, N. J. 07016, U.S.A.

Передплата 6 дол. річно. Ціна цього числа 1.50 дол.

Цена \$ 1.50

LETTERS TO FRIENDS,
P. O. Box 375,
Cranford, N. J. 07016.